



Empowered lives.
Resilient nations.

Studija o kapacitetima pravosudnih institucija (sudova) da odgovore na potrebe i zahtjeve specifičnih grupa: osoba sa invaliditetom, Roma i žena u Bosni i Hercegovini

Autorica: Sevima Sali-Terzić

Novembar 2011

Jačanje integriteta pravosuđa putem unapređenja pristupa pravdi

Studija o kapacitetima pravosudnih institucija (sudova) da odgovore na potrebe i zahtjeve specifičnih grupa: osoba sa invaliditetom, Roma i žena u Bosni i Hercegovini

**Jačanje integriteta pravosuđa putem
unapređenja pristupa pravdi**

Novembar, 2011

Autorica: Sevima Sali-Terzić

Sadržaj

1. OSNOVNE INFORMACIJE/UVOD	5
1.1. Osnova za projekat	5
1.2. Opći cilj, specifični ciljevi i metodologija	5
1.3. Osnovne informacije o općem položaju osoba sa invaliditetom, Roma i žena u BiH	6
1.3.1. Osobe sa invaliditetom	6
1.3.2. Romi	7
1.3.3. Žene	8
2. OSNOVNI PODACI I STATISTIČKI TRENDOVI	10
3. POSTOJEĆA REFORMA PRAVOSUĐA	11
4. PRAVNI OKVIR I STRUKTURA BIH PRAVOSUĐA	13
4.1. Pravni okvir	13
4.1.1. Osobe sa invaliditetom	13
4.1.2. Romi	14
4.1.3. Žene	14
4.1.4. Zakon o zabrani diskriminacije	15
4.2. Organizacija, struktura i nadležnost suda	16
4.3. Efikasnost pravosuđa i povjerenje javnosti u pravosudni sistem	18
4.4. Alternativno rješavanje sporova	18
4.5. Besplatna pravna pomoć u BiH	19
4.5.1. Javne institucije za pružanje besplatne pravne pomoći	19
4.5.2. NVO pružatelji pravnih usluga	20
5. STRUČNA EDUKACIJA SUDIJA	23
6. DOSTUPNOST, PRISTUPAČNOST I PRILAGODLJIVOST SUDSKIH POSTUPAKA I PROCESA	24
6.1. Pristup sudovima	24
6.2. Pristup informacijama	24
7. SUDSKE SLUŽBE I USLUGE KOJE SE SPECIFIČNO ODNOSI NA OSOBE SA INVALIDITETOM, MANJINE I ŽENE	27
7.1. Opće napomene	27
7.2. Rezultati intervjua	27
Osnovne prepreke – intervjui sa korisnicima usluga sudova	27
Osnovne prepreke – nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci	29
Neke od specifičnih prepreka za pristup pravdi zasnovane na pripadnosti specifičnoj ciljnoj grupi	30
a) Osobe sa invaliditetom	30
b) Romi	30
c) Žene	31
7.3. Analiza upitnika	32
7.3.1. Upitnik – nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci	32
7.3.2. Upitnik – NVO (korisnici usluga suda)	44
8. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	56
8.1. Opće napomene	56
8.2. Opći zaključci studije	57
8.3. Preporuke	57

Osnovne informacije /Uvod

1.

1.1. Osnova za projekat

Pristup pravdi predstavlja ključni dio mandata UNDP-a usmjerenog na smanjenje siromaštva i jačanje demokratskog upravljanja. U okviru šireg konteksta reforme pravosuđa, specifični fokus UNDP-a usmjeren je na podršku pravosudnom sistemu i odnosnim sistemima, kako bi radili za one koji su siromašni, one koji pripadaju ugroženim grupama i marginaliziranim zajednicama.

Pravni sistem predstavlja mjesto na kojem ljudi mogu tražiti odgovornost političkih vođa i javnih zvaničnika, zaštititi sebe od iskorištavanja onih koji imaju veće ovlasti i riješiti sporove bilo individualne ili kolektivne prirode. Pristup pravdi, stoga, nije od ključnog značaja za korištenje ustavom zagwarantiranih prava nego i za postizanje širih ciljeva razvoja i smanjenja siromaštva. Međutim, mogućnost pristupa i korištenja pravnih institucija u većini društava je neravnomjerno raspoređena. Jedan od glavnih izazova sa kojim su suočene inicijative za reformu zakona i pravosuđa je kako obezbijediti pristup pravnim institucijama i osigurati da institucije na bolji način odgovaraju na potrebe onih koji pripadaju ugroženim grupama.¹

Integritet, neovisnost i nepristrasnost pravosuđa su osnovni preduvjeti za efikasnu zaštitu ljudskih prava i ekonomski razvoj. Pored toga, neovisnost pravosuđa je preduvjet za vladavinu zakona i osnovnu garanciju pravičnog suđenja. Osiguranje jednakog tretmana pred svim sudovima od ključnog je značaja za pravilno obavljanje sudske funkcije. Kako bi se osigurala kvaliteta pri radu sa marginaliziranim i ranjivim grupama, pravosudne institucije trebaju biti senzibilizirane i educirane o potrebama i zahtjevima takvih grupa.

U aprilu 2011. godine, UNDP Regionalni centar iz Bratislave (BRC) u saradnji sa UNDP-om Gruzija i u partnerstvu s GLZ-om bio je domaćin međunarodne konferencije o integritetu pravosuđa (*Neovisnost, nepristrasnost, efikasnost, transparentnost, stručnost – Moderni izazovi reforme pravosuđa u Južnom Kavkazu: Tbilisi*). Ova konferencija je pokazala da je prisutan nedostatak znanja u regiji o sudskim kapacitetima koji se odnose na tri specifične grupe, koje su najčešće najranjivije i koje imaju poteškoće u pristupu pravdi, odnosno osobe sa invaliditetom, manjine i žene.

1.2. Opći cilj, specifični ciljevi i metodologija

Sveobuhvatni cilj ovog projekta je unaprijediti pristup pravdi za tri specifične grupe: osobe sa invaliditetom, manjine (posebno Romi kao najugroženija manjina u BiH), i žene. Specifični cilj je provedba istraživanja i izrada studije o kapacitetima bh. pravosudnih institucija da odgovore na potrebe ovih grupa. Ostali ciljevi uključuju utvrđivanje potencijalnih ulaznih tačaka/mjesta za daljnju podršku UNDP-a u ovoj oblasti u Bosni i Hercegovini, te prikupljanje informacija za podršku regionalnoj politici i utvrđivanju programa.

Metodologija istraživanja uključuje sveobuhvatnu analizu sekundarnih podataka o ukupnoj situaciji ciljnih grupa: osoba sa invaliditetom, Roma i žena. Imajući u vidu određena konceptualna pitanja koja se odnose na ustavnu definiciju manjina, koja će biti objašnjena u na-

¹ Michael R. Anderson in *Access to Justice and Legal Process (Pristup pravdi i pravni proces): Legal Institutions Responsive To Poor People in LDCs (Kreiranje pravnih institucija prema potrebama siromašnih u nerazvijenim zemljama)*, na <http://sitere-sources.worldbank.org/INT-POVERTY/Resources/WDR/DfID-Project-Papers/anderson.pdf> pristup 23.10.2011.

rednom dijelu, te ukupni cilj i specifične ciljeve ove studije, u toku konsultacija sa UNDP BiH, odlučeno je da se ciljna grupa „manjine“ suzi na istraživanje situacije u pogledu pristupa pravdi Roma, kao najveće i najugroženije manjine u BiH.

Ovo istraživanje primarno predstavlja pregled podataka prikupljenih iz brojnih relevantnih izvještaja i drugih dokumenata koje su izdale različite institucije u BiH, međunarodne organizacije i tijela, kao i odgovarajuće bh. nevladine organizacije, a koji se odnose na situaciju specifičnih ciljnih grupa. Dokument također predstavlja osnovnu analizu postojećeg ustavnopravnog okvira, organizacije sudova, pitanja reforme pravosuđa, šemu institucija za pružanje pravnih usluga, usluga u oblasti prava koje pružaju nevladine organizacije i nivoa dostupnih informacija koje se odnose na zaštitu prava. Namjera studije je ukazati na osnovne probleme i prepreke sa kojima su suočene specifične ciljne grupe prilikom zaštite svojih prava i pristupanja mehanizmima pravne zaštite, posebno sudovima.

Tokom istraživanja, dostavljen je upitnik o integritetu pravosuđa 31 profesionalcu iz različitih javnih institucija, kao i 35 predstavnika NVO-a (ukupno 66 ispitanika), uključujući one koji predstavljaju specifične ciljne grupe i one koji pružaju različitu vrstu i nivo usluga u oblasti prava. Također, provedeni su direktni intervjui sa sudijama, tužiocima, predstavnicima vladinih agencija kao i predstavnicima korisnika usluga NVO-a/sudova. Na kraju, UNDP je organizirao kontrolnu radionicu sa ciljem da se obave razgovori i potvrde preporuke sa učesnicima istraživanja.

1.3. Osnovne informacije o općem položaju osoba sa invaliditetom, Roma i žena u BiH

1.3.1. Osobe sa invaliditetom

Ne postoje zvanični statistički podaci o broju osoba sa invaliditetom u BiH. Zvanična procjena je da 10% stanovnika BiH ima fizičke, senzorne, razvojne, mentalne ili emocionalne oblike invalidnosti, a 30% posto od ukupnog stanovništva je posredno ili neposredno pogođeno posljedicama fenomena invalidnosti.² Većina osoba sa invaliditetom je i dalje izložena izolaciji i nepotrebnoj patnji zbog stereotipa i zastarjelih praksi. Pored toga, osobe sa invaliditetom su pogođene i siromaštvom i socijalnom isključenosti. Studija politike³ iz 2006. godine pokazuje da su osobe sa invaliditetom suočene sa brojnim problemima, uključujući one koji se odnose na pristup zdravstvenoj zaštiti i troškove koji se na nju odnose; ograničen pristup obrazovanju (zbog čega je njihov nivo pismenosti niži nego kod prosječnog građanina); nedovoljnu prilagođenost sistema visokog obrazovanja potrebama osoba sa invaliditetom; viši stupanj i distribuciju siromaštva u odnosu na ostale građane.⁴

Studija politike također pokazuje da postoji visok stupanj diskriminacije ne samo osoba sa invaliditetom općenito, nego i unutar ove kategorije. Prvi oblik diskriminacije zasnovan je na prirodi invaliditeta.⁵ Ratni vojni invalidi u FBiH i RS imaju pravo na osobnu invalidninu ukoliko je stepen invalidnosti 20%, dok civilne žrtve rata i civili sa onesposobljenjem ovo pravo imaju samo ukoliko je nivo invaliditeta jednak ili viši od 60%. Studija politike, napomena 9, str. 30.

Drugi oblik diskriminacije odnosi se na prebivalište osobe sa invaliditetom. Naime, pored razlika koje postoje u dva entiteta, postoje i dodatne razlike unutar FBiH, s obzirom da nivo socijalnih primanja, uključujući invalidnine, ovisi o kantonalnim propisima.⁷

Cilj politike i implementacijskih mjera u oblasti obrazovanja djece sa invaliditetom je inkluzija djece sa invaliditetom u škole. No ipak, sporo se odvija. Nadalje, osim specijaliziranih škola, obrazovne institucije nemaju neophodne stručnjake koji će pružiti pomoć djeci,

² BiH politika u oblasti invalidnosti, koju je usvojilo Vijeće ministara BiH 8. maja 2008. godine, dostupna na domaćim jezicima na:

<http://www.poi.ba/POI-web-Sajt/POI-politika.html> (pristupljeno: 21. oktobra 2011).

³ Dr Zarko Papić i ostali, Studija politike: Izvršni sažetak i preporuke za politiku i strategije u oblasti invalidnosti, 2006, Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS, Neovisni biro za humanitarna pitanja (IBHI), također dostupno na:

<http://www.poi.ba/POI-web-Sajt/POI-politika.html> (pristupljeno: 21. oktobar 2011.) i

intervju sa gospodinom Draganom M. Popovićem, UNDP, Međunarodni stručnjak za tranzicijsku pravdu (11. novembar 2011.)

⁴ Invaliditet je značajan odlučujući faktor u pogledu siromaštva; čak ukoliko su ostale karakteristike, kao što su nivo obrazovanja, starosna dob, spol i mjesto prebivališta iste, veća je vjerovatnoća da će osobe sa invaliditetom biti siromašne. Studija politike, napomena 9., str. 28-29

⁵ Ratni vojni invalidi u FBiH i RS imaju pravo na osobnu invalidninu ukoliko imaju najmanje 20% invaliditeta, dok civilne žrtve rata i civili invalidi ovu pravo stječu samo ukoliko je nivo invaliditeta jednak ili viši od 60%. Studija politike, napomena 9, str. 30.

⁶ Ratni vojni invalidi sa invaliditetom od 100% u kategoriji I u FBiH primaju veću invalidninu nego osobe sa invaliditetom koje spadaju u kategoriju civilnih žrtava rata. U isto vrijeme, osoba sa 90% invaliditeta, koja spada u kategoriju civila sa invaliditetom prima gotovo četiri puta manju invalid-

Procenat Roma uposlenih u javnom sektoru u Bosni i Hercegovini procjenjuje se na 2–3%. Ovo dalje dovodi do veoma skromnog broja onih koji imaju zdravstveno osiguranje i pristup zdravstvenoj njezi. Dodatno problematično područje odnosi se na stambena pitanja jer samo nekoliko procenata Roma ima odgovarajući smještaj.¹⁷ Romi su također najbrojnija etnička grupa od svih beskućnika u BiH. Više od 70% Roma nema dom, a stopa Roma povratnika je veoma niska.¹⁸

1.3.3. Žene

Kako je navedeno u Alternativnom CEDAW izvještaju iz 2010. godine, trenutna situacija u pogledu podrške i promocije ženskih ljudskih prava daje samo kratkoročne rezultate, s obzirom da su promjene vidljive samo na zakonodavnom nivou bez ostvarivanja stvarnih efekata u pogledu stavova i razumijevanja rodni uloga u BiH društvu.¹⁹ I pored napretka ostvarenog u stvaranju formalnog i pravnog okvira i javnih politika u oblasti promocije i zaštite ženskih ljudskih prava, žene u Bosni i Hercegovini i dalje nemaju ravnopravne mogućnosti kada je u pitanju političko učešće niti su dovoljno zastupljene u političkom odlučivanju u okviru zakonodavne, izvršne i sudske vlasti na svim nivoima. Prema Alternativnom izvještaju, osnovni problemi koji se odnose na ljudska prava žena su sljedeći:

- Kontinuirana diskriminacija žena u javnom životu, uključujući javna preduzeća i upravne odbore, kao i izvršna tijela u ekonomskom sektoru.
- Stereotipne uloge spolova kao odlučujući faktor prilikom odabira profesije i zapošljavanja žena, te rastući trend educiranih i uposlenih žena u sektorima pružanja usluga.
- Diskriminacija pri zapošljavanju zbog nedostatka afirmativnih mjera, kako bi se utjecalo na diskriminaciju zasnovanu na spolu prilikom procesa zapošljavanja i činjenica da programi koje provodi država za stimuliranje zapošljavanja nisu specifično usmjereni ka ženama i nemaju stvarni učinak na povećanje broja uposlenih žena.
- Nasilje nad ženama, posebno nasilje u porodici, i dalje predstavlja široko rašireni društveni problem u BiH i ozbiljno kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda žena žrtava/onih koje su preživjele nasilje.
- Trgovanje ljudima u BiH nije iskorišteno samo je promijenjen način trgovine od 2006. godine jer su sada žrtve uglavnom mlade djevojke, državljanke BiH, koje se seksualno iskorištavaju u motelima, privatnim kućama i vikendicama ili se odvođe u strane zemlje.

Nekoliko izvještaja navodi da je situacija romskih žena posebno teška zbog dvostruke diskriminacije sa kojom su suočene. Alternativni izvještaj, na primjer, navodi da diskriminacija Romkinja prilikom korištenja prava na obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, kao i druga prava doprinosi njihovoj socijalnoj isključenosti unutar BiH. Općenito, veliki broj mladih Romkinja ne pohađa školu i uglavnom su nepismene. Javne politike usvojene u BiH u oblasti ravnopravnosti spolova i zaštite ženskih ljudskih prava ne prepoznaju probleme i potrebe Romkinja niti pružaju posebne mjere usmjerene na prevenciju i eliminaciju dvostruke diskriminacije kojoj su Romkinje izložene u BiH.²⁰ Također, istraživanje koje su provele dvije NVO u oblasti ljudskih prava, u saradnji sa brojnim ženskim romskim grupama navodi, „užasavajuće nizak nivo obrazovanosti kod Romkinja“. Više od pola ispitanica ili nije završilo ili je završilo samo osnovnu školu. Samo mali broj žena je završio srednju školu, dok zanemarujući broj njih ima diplomu više škole ili univerziteta. Velika većina ispitanica je nezaposlena ili radi u neformalnom sektoru. Žene Romkinje su ekonomski ovisne o članovima porodice, obično o supruzima. Zbog njihove tradicije, teških uvjeta života, nasilju kojem su izložene od rane dobi ili zbog porodičnih dogovora, Romkinje se udaju u veoma ranoj životnoj dobi. U određenim oblastima također je prisutan visok procenat djevojaka koje se prodaju u svrhu sklapanja braka. Romkinje koje se udaju na ovakav način nemaju nikakav drugi izbor nego ostati u braku zbog tradicije ili nemogućnosti da vrate novac ili zato što ih njihove porodice ne mogu ili ne žele prihvatiti.²¹

BiH%20Mostar.pdf (pristupljeno: 28. oktobra 2011.) i UNHCR Strategija za Rome u BiH, na: <http://unhcr.ba/images/stories/Lib/Roma/RomaStrategy.pdf>

¹² Podnesak Bosanskohercegovačke radne grupe za zaštitu djece u pogledu Univerzalnog periodičnog pregleda za Bosnu i

Hercegovinu predatog Uredu UN Visokog komesara za ljudska prava, 7. septembra 2009, na:

http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session7/BA/BiHWGCP_UPR_BiH_S07_2010_B_i_H_WG_on_ChildProtect.pdf (pristupljeno: 28. oktobra 2011).

¹³ ETF Državni plan, 2009, na: [http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/C12578310056925BC125753900361541/\\$file/NOTE7N5DKB.pdf](http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/C12578310056925BC125753900361541/$file/NOTE7N5DKB.pdf)

¹⁴ UNICEF, "Prekidanje lanca isključenosti – romska djeca u Jugoistočnoj Evropi, 2007, na: http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional_Study_Roma_Children.pdf

¹⁵ Prema određenim informacijama romskih nevladinih organizacija, veliki broj romskih žena u BiH je nepismene (više od 65%) i u najboljem slučaju su završile 3-4 razreda osnovne škole. Oko 65% njih govori romski jezik. Izvor: <http://kopachi.com/articles/roma-women-in-bosnia-and-herzegovina-and-by-hedina-sijericic/> (pristupljeno: 11. novembra 2011).

¹⁶ Izvještaj CoE Visokog komesara, *supra*, napomena 16

¹⁷ Akcioni plan za Rome, *supra*, napomena 17

¹⁸ Vijeće Roma FBiH, Komentari na provedbu Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina u BiH, na: [http://www.nrc.ch/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/E1DDFC39A48E213802570B700587783/\\$file/Council+of+Roma+1.pdf](http://www.nrc.ch/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/E1DDFC39A48E213802570B700587783/$file/Council+of+Roma+1.pdf)

¹⁹ Alternativni izvještaj o im-

Također, izvještaj Centra za jednakost i ravnopravnost spolova RS iz 2009. godine naglašava probleme još jedne velike grupe žena u BiH: žene u ruralnim područjima. One su neproporcionalno više izložene siromaštvu i teškoj ekonomskoj situaciji zbog veoma ograničenih izvora prihoda. Prema izvještaju Centra za jednakost i ravnopravnost spolova RS, žene u ruralnim područjima su marginalizirane, a njihova uloga se zanemaruje. Kvalitet života u ruralnim područjima je općenito loš, a pristup uslugama i infrastrukturi neodgovarajući, posebno za žene. Javni prijevoz, opskrba vodom, električnom energijom, informativne i komunikacijske tehnologije i druge prednosti urbanih područja predstavljaju veliku prepreku za ruralno stanovništvo, posebno žene. Zbog ovih i drugih prepreka, žene u ruralnim područjima su loše obrazovane što dodatno otežava njihovu tešku i nezavidnu situaciju. Pored toga, nasilje u porodici je ozbiljan problem, a zaštita od istog neadekvatna.²²

Još jedna kategorija zbog koje postoji zabrinutost su žene žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja u toku rata. Trenutno, ne postoje pouzdani statistički podaci o broju žena i muškaraca koji su silovani ili na drugi način seksualno zlostavljani (podaci variraju od 20.000 do 50.000 žrtava). Prema Izvještaju koji je dostavio TRIAL, švicarska organizacija koja se bori protiv nekažnjavanja, UN Komitetu za borbu protiv torture u oktobru 2010. godine, BiH nije uspjela, između ostalog, izmijeniti krivično zakonodavstvo koje se odnosi na žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja tokom rata i uskladiti ga sa međunarodnim pravom. Izvještaj TRIAL-a također navodi da, između ostalog, žene žrtve seksualnog nasilja tokom rata još uvijek imaju ozbiljne poteškoće prilikom realizacije svojih prava.²³ Ista zabrinutost navedena je i u Izvještaju o napretku Evropske komisije iz 2010. godine.²⁴

Kada je u pitanju učešće žena u javnom životu, Zakon o ravnopravnosti spolova izmijenjen je i dopunjen 2009. godine i njim se utvrđuje obavezna minimalna stopa od 40% manje zastupljenog spola. Međutim, kako je navedeno u CEDAW Alternativnom izvještaju, iako je BiH u zakonodavstvu osigurala jednako učešće žena i zabranu diskriminacije, ne postoji politička volja, kulturološko okruženje i socijalni uvjeti kako bi se na odgovarajući način ispunila propisana stopa.²⁵ Na primjer, Izborni zakon nije usklađen sa izmjenama i dopunama Zakona o ravnopravnosti spolova i još uvijek navodi da liste kandidata moraju uključivati najmanje 30% manje zastupljenog spola. Stoga, žene su nedovoljno zastupljene i u zakonodavnom i izvršnom dijelu vlasti. Što se tiče zastupljenosti žena u pravosuđu, CEDAW Alternativni izvještaj navodi da od predsjednika sudova samo 25% su žene i 16% glavni tužioc i što je oboje manje od stope od 40% propisane u Zakonu o ravnopravnosti spolova.²⁶

plementaciji CEDAW i Ženskim ljudskim pravima u BiH, oktobar 2010, dostupno na: http://www.rightsforall.ba/en/dw/alternativ_report.pdf; pristupljeno: 10. novembar 2011.

²⁰ Alternativni izvještaj, napomena 25

²¹ Izvještaj o nasilju u porodici nad romskim ženama u BiH, Prava za sve, ICVA i grupa Romkinja liderki, 2010, str. 8, dostupno na: http://www.rightsforall.ba/en/index_eng.htm (pristupljeno: 13. novembra 2011.)

²² Položaj žena u ruralnim područjima u Republici Srpskoj, Centar za jednakost i ravnopravnost spolova RS, 2009, i Akcioni plan za poboljšanje položaja žena u ruralnim područjima u Republici Srpskoj do 2015, Vlada RS, 2010.

²³ Puni tekst TRIAL izvještaja za CAT dostupan na: http://trial-ch.org/fileadmin/user_upload/documents/reports/BiH/CAT-ES-BOS-Oct2011.pdf?utm_source=BH+Bosnian&utm_campaign=e181becae0-Alg_rie_GB5_26_2011&utm_medium=email (pristupljeno: 14. oktobra 2011.)

²⁴ EC 2010 Izvještaj o napretku dostupan na: <http://www.delbih.ec.europa.eu/files/docs/2010progress2.pdf> (pristupljeno: 14. oktobra 2011.)

²⁵ CEDAW Alternativni izvještaj, napomena 25, str. 27

²⁶ Idem., napomena 25, str. 28

2.

Osnovni podaci i statistički trendovi

Zbog nepostojanja novijeg popisa stanovništva, samo se mogu praviti procjene o broju stanovnika u BiH. Prema procjeni iz 2011. godine, ukupan broj stanovnika je oko 3,8 miliona (30. juni 2011).²⁷ Tri glavne etničke grupe ("konstitutivni narodi" u skladu sa Ustavom BiH) su Bošnjaci 48%, Srbi 37,1% i Hrvati 14,3% (procjena iz 2000. godine). "Ostali" (0,6%) predstavljaju manjine i one građane koji se nisu izjasnili kao „konstitutivni narodi“ ili manjina. Urbanog stanovništva je 49% od ukupne populacije (2010. godina), a stopa urbanizacije je 1,1% godišnja stope promjene (procjena 2010-2015).²⁸ Postojeća demografska stvarnost mogla bi biti drugačija zbog velikih gubitaka i raseljavanja ljudi unutar i izvan BiH zbog sukoba 1990-ih godina, iako je nedavno registrirano 1.014.340 povratnika u BiH.²⁹ Naredni potpuni popis stanovništva bio je predviđen za 2011. godinu, no Parlamentarna skupština BiH nije uspjela nekoliko puta usvojiti odgovarajući zakon zbog političkih opstrukcija.

Postoji 17 priznatih manjina u BiH Zakonu o pravima nacionalnih manjina iz 2003. godine.³⁰ U skladu sa Članom 3 stav 1 Zakona, nacionalna manjina „je dio stanovništva – građani BiH koji ne pripadaju bilo kojem od tri konstitutivna naroda i obuhvata osobe istog ili sličnog etničkog porijekla, iste ili slične tradicije, običaja, vjere, jezika, kulture te duhovnosti i bliske ili povezane historije i drugih karakteristika“.³¹

BiH ima visoku stopu nezaposlenosti. Prema Istraživanju o radnoj snazi BiH iz 2011. godine (LFS) broj ekonomski aktivnog stanovništva iznosi 1.127.000 miliona od čega 27,6% su nezaposleni (26,1% muškaraca i 29,9% žena).³²

Prema UNDP indeksu humanog razvoja (2011), BiH zauzima 74. mjesto. Zbog nepostojanja pouzdanih podataka, indeks nejednakosti spolova (GII) nije izračunat. U Bosni i Hercegovini, 0,8 posto stanovništva trpi višestruke deprivacije, dok je dodatnih 7,0 posto u riziku od višestruke deprivacije. Intenzitet deprivacije u Bosni i Hercegovini, što je prosječan procenat deprivacije kojoj su izloženi ljudi u multidimenzijalnom siromaštvu je 37,2%. MPI, odnosno dio stanovništva koji je suočen sa multidimenzionalnim siromaštvom, prilagođen za intenzitet deprivacije, je 0,003.³³

U skladu sa Izvještajem o napretku u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva iz 2010. godine, značajan procenat stanovništva u BiH ima nivo rashoda koji je nešto iznad praga (npr. oko 20% stanovništva ima nivo rashoda po glavi stanovnika između 204 KM i 306 KM odnosno između otprilike 100 i 150 eura).³⁴

²⁷ Agencija za statistiku BiH na: <http://www.bhas.ba/>. Za više informacija, pogledati „Demografija 2010“, Agencija za statistiku BiH na: http://www.bhas.ba/tematskibilteni/DEM_2010_001_01-bh.pdf (pristupljeno 9. novembra 2011.)

²⁸ CEDAW Alternativni izvještaj, napomena 25

²⁹ BiH ETF Državni plan 2009, dostupan na: [http://www.etf.europa.eu/w ebatt.nsf/0/C12578310056925BC125753900361541/\\$file/NOTE7N5DKB.pdf](http://www.etf.europa.eu/w ebatt.nsf/0/C12578310056925BC125753900361541/$file/NOTE7N5DKB.pdf)

³⁰ Engleski tekst zakona dostupan na: http://www.almaprnjavorac.com/legislation/LAW_ON%20RIGHTS_OF%20NATIONAL_%20MINORITIES_BOSNIA.pdf

³¹ Sljedeće manjine su priznate u Zakonu: Albanci, Crnogorci, Česi, Talijani, Jevreji, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Turci, Ukrajinci i "ostali koji ispunjavaju uvjete naveden u Stavu 1 ovog Člana", *idem*.

³² http://www.bhas.ba/tematskibilteni/LFS_2011_001_01_bh.pdf

³³ Izvor informacija na: <http://hdrstats.undp.org/im ages/explanations/BIH.pdf>

³⁴ Izvještaj o napretku BiH u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva, na: <http://www.undp.ba/index.aspx?PID=7&RID=633>

Postojeća reforma pravosuđa

3.

Reforma pravosudnog sistema počela je uspostavljanjem Programa za procjenu pravosuđa (JSAP) u okviru UNMIBH, 1998. godine. Nakon analize pravosudnog sistema, JSAP je zaključio da sudije nisu neovisne, da se ne smatraju neovisnim i da ih druge institucije ne tretiraju kao neovisne.³⁵ Nakon što je JSAP završio sa svojim mandatom, Visoki predstavnik osnovao je Neovisnu pravosudnu komisiju (IJC) koja je imala zadatak da nadgleda rad entitetskih i kantonalnih komisija/vijeća odgovornih za odabir i disciplinske postupke protiv sudija i tužilaca, te da nastavi praćenje i procjenu sudova i tužilaštava.³⁶ Nakon ove odluke, osnovana su dva entitetska vijeća i vijeće na državnom nivou i radili su dvije godine. BiH Zakon o visokom sudskom i tužilačkom vijeću (VSTV) stupio je na snagu 2004. godine. Ovaj Zakon uveo je jedinstveno Vijeće kao neovisno i autonomno tijelo čiji je cilj bio osigurati neovisnost, nepristrasnost i profesionalno pravosuđe. Ključne nadležnosti VSTV-a su: imenovanje sudija i tužilaca osim sudija osim entitetskih i BiH Ustavni sudova; disciplinski postupci protiv sudija i tužilaca; edukacija sudija i tužilaca; prijedlog godišnjih budžeta sudova i tužilaštava; sudska administracija i praćenje; koordinacija i praćenje korištenja informacionih tehnologija; davanje komentara na nacрте zakona i propisa te na pitanja koja mogu imati utjecaj na pravosuđe; pokretanje postupka usvajanja zakona i propisa koji se odnose na pitanja koja su važna za pravosuđe.³⁷

Početkom ljeta 2011. godine, novi proces pravosudne reforme pokrenula je Evropska komisija, poznat po nazivom Strukturalni dijalog o pravosuđu (Strukturalni dijalog). U tom smislu, VSTV je osnovao Komisiju pravosuđa u BiH za pitanja Strukturalnog dijaloga (SD komisija), koju čine odgovarajući predstavnici pravosuđa. Zadatak ove Komisije je pripremiti i VSTV-u predstaviti platformu pravosuđa koja se odnosi na sva pitanja o kojima će se razgovarati u toku Strukturalnog dijaloga između EU i BiH, a koju će dalje VSTV razmotriti i usvojiti.³⁸ Prema posljednjim informacijama, sastanak Strukturalnog dijaloga, održan u novembru, obuhvatio je sljedeća pitanja: institucionalna reforma žalbenog sistema Suda BiH, koordinacija između Suda BiH i drugih pravosudnih nivoa u zemlji, konsolidiranje funkcija VSTV-a, uključujući pregled relevantnih zakona; diskusija o Zakonu o sudovima RS; ljudski i finansijski resursi; finansiranje pravosuđa; objavljivanje presuda; i provedba BiH Strategije za rješavanje predmeta ratnih zločina.³⁹

Osnovni zaključci sastanka o Strukturalnom dijalogu održanog u novembru 2011. godine odnose se na zaostale predmete i obuhvataju: potrebu za povećanjem učinkovitosti kroz prijedloge u smislu zakonodavnih promjena, praćenje smanjenja zaostalih predmeta putem raspoloživih informacionotehnoških alata za upravljanje, obuke u oblasti menadžmenta, promjene unutarnjih procedura rada na sudovima, kao i obnovu i modernizaciju zgrada; isključivanje procesuiranja komunalnih predmeta sa sudova, prijenos vanskudskog dijela izvršenja na privatne ili javne agencije za izvršenje i prijenos vanparničnih ostavinskih predmeta na notare; planiranje uvođenja funkcionalnog sistema za sudsku i vanskudsku medijaciju na cijelom prostoru BiH na osnovu preliminarne procjene koju će donijeti VSTV; sve zainteresirane strane treba da organiziraju regionalnu radionicu za razmjenu informacija o dobrim praksama smanjenja broja zaostalih predmeta, kao i o izvršenju krivičnih sankcija.

Također, bitan zaključak relevantan za ovu Studiju odnosi se na Okvirni zakon o besplatnoj pravnoj pomoći. Naime, EK zahtjeva da BiH vlasti usvoje okvirni zakon o pravnoj pomoći ka-

³⁵ BiH Visoko sudsko i tužilačko vijeće: *Vodič kroz BiH pravosudni sistem*, strana 3

³⁶ Odluka Visokog predstavnika o osnivanju Neovisne pravosudne komisije (IJC)

³⁷ VSTV Brošura, str. 3-4, dostupna samo na domaćim jezicima na: <http://www.hjpc.ba/docs/vstvdocs/pdf/VTSVBro-suraHRVfinal.pdf>

³⁸ VSTV Saopštenje za štampu na: <http://pravosudje.ba/vstv/faces/kategorijevijesti.jsp?ins=141&modul=1219&kat=1220&kolona=1352> (pristupljeno: 13. novembar 2011.)

³⁹ <http://www.n24.ba/novosti/21555/Nastavljen-sastanak-u-okviru-strukturalnog-dijaloga-o-pravosudju> (pristupljeno: 13. novembar 2011.)

ko bi se osigurala jednaka prava građana pred zakonom u cijeloj zemlji. Također EK navodi zabrinutost zbog nedostatka specifičnih odredbi o besplatnoj pravnoj pomoći u nekim kantonima u FBiH.

Što se tiče profesionalizma u pravosuđu, EK navodi da su potrebna brojna poboljšanja, posebno u smislu povećanja odgovornosti, učinkovitosti i djelotvornosti u cijelom sektoru pravosuđa.⁴⁰

⁴⁰ Preporuke Evropske komisije, Drugi sastanak o "Strukturalnom dijalogu između Evropske unije i Bosne i Hercegovine", Sarajevo 10-11. novembar 2011, dostupno na: http://www.mrezapravde.ba/mpbh/mpbh_files/file/Structured_Dialogue.pdf (pristupljeno 15. novembra 2011.)

Pravni okvir i struktura pravosuđa BiH

4.

U skladu sa složenim ustavnim aranžmanima, pravni sistem u BiH je također organiziran na složen način. Postoje četiri odvojena pravna i pravosudna sistema (državni nivo, RS, Federacija BiH i Distrikt Brčko). Kako je navedeno u Izvještaju o napretku Evropske komisije iz 2010. i 2011. godine, ove složenosti predstavljaju velike izazove za funkcioniranje pravosudnog sistema.

4.1. Pravni okvir

Bosna i Hercegovina je ratificirala sve relevantne međunarodne dokumente i uspostavila značajan pravni okvir za zaštitu osoba sa invaliditetom, Roma i žena. Ustav BiH regulira da će BiH i entiteti osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i sloboda (Član II/1.), da će se Evropska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama (ECHR) direktno primjenjivati u BiH te da će imati prioritet u odnosu na ostale zakone (Član II/2). Također, "svi sudovi, ustanove, organi vlasti te organi kojima posredno rukovode entiteti ili koji djeluju unutar entiteta podvrgnuti su, odnosno primjenjuju ljudska prava i temeljne slobode" kako je to utvrđeno Ustavom BiH (Član II/6).

4.1.1. Osobe sa invaliditetom

BiH je 12. marta 2010. godine ratificirala UN Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom (UN Konvencija) i njen Opcionalni protokol. Osnovna načela obuhvaćena ovim dokumentima uključena su u BiH politiku u oblasti invalidnosti koju je usvojilo Vijeće ministara BiH 2008. godine, nakon izrade Studije politike i njenih preporuka.⁴¹ Politika u oblasti invalidnosti zasnovana je na sljedećim načelima: ljudska prava, jačanje socio-kulturalnih kapaciteta i institucija, jačanje lokalnih zajednica, uključivanje osoba sa invaliditetom, ravnopravnost spolova, socijalna uključenost, međusektorska saradnja i politika mješovite zaštite i dostupnost informacija svim osobama sa invaliditetom.⁴² U oktobru 2009. i julu 2010. godine FBiH i RS su također usvojile Strategiju za jednake mogućnosti za osobe sa invaliditetom u FBiH 2010-2014. godina (FBiH Strategija) i Strategiju za unapređenje socijalnog statusa osoba sa invaliditetom u RS 2010-2015. godina (RS Strategija).⁴³

FBiH Strategija uključuje ciljeve, mjere, vremenski okvir i aktivnosti u 12 oblasti koje su od interesa za osobe sa invaliditetom, uključujući "informiranje, komunikaciju i podizanje svijesti".⁴⁴ Jedan od ciljeva u ovoj oblasti je promocija ljudskih prava osoba sa invaliditetom među javnim službenicima i osobama sa invaliditetom. U tom smislu, planirane su sljedeće aktivnosti: podjela Evropske socijalne povelje svim relevantnim institucijama i organizacijama osoba sa invaliditetom; osiguranje edukacije o odgovarajućim uslugama na svim nivoima koje se odnose na prava osoba sa invaliditetom, a posebno prava utvrđena UN Konvencijom i Evropskom socijalnom poveljom; i osiguranje edukacije i podizanje svijesti osoba sa invaliditetom kako bi bile u mogućnosti da zahtijevaju poštovanje i uživanje prava koja su im garantirana međunarodnim standardima.

Međutim, zbog političkog i socijalnog sistema u BiH, FBiH Strategija prepoznaje da je najveći izazov u definiranju aktivnosti u ovom dokumentu bila izrada finansijskih projekcija i izvo-

⁴¹ Vidjeti, *Politika u oblasti invalidnosti*, napomena 8

⁴² *Politika u oblasti invalidnosti*, napomena 8, str. 3

⁴³ Oba dokumenta su dostupna na: http://ic-lotos.org.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=35&Itemid=37 (pristupljeno: 21. oktobra 2011.)

⁴⁴ Ostale definisane interesne oblasti uključuju: socijalnu zaštitu, pristupačan život u zajednici i stambena pitanja, zdravstvenu zaštitu, sport i rekreaciju, stručnu rehabilitaciju i zapošljavanje, porodicu, učešće u javnom, kulturnom i političkom životu, istraživanje i razvoj, organiziranje osoba sa invaliditetom i međunarodnu saradnju.

ra finansiranja za planirane aktivnosti.⁴⁵ Stoga, Komisija, čiji je zadatak bila izrada Strategije, odlučila je da ne ulazi u takav poduhvat nego je u Općim ciljevima Strategije utvrdila obavezu svih nadležnih institucija da osiguraju finansijska sredstva u svojim budžetima kao i obavezu svih nadležnih institucija da izrade svoje planove aktivnosti. Također, postoji obaveza kantonalnih i općinskih nadležnih institucija da izrade vlastite strategije i planove aktivnosti.

Slično tome, jedan od definiranih ciljeva u RS Strategiji, između ostalog, je osigurati poštivanje prava osoba sa invaliditetom u domaćim zakonima putem primjene načela definiranih međunarodnim standardima. U tom smislu, planirane su sljedeće aktivnosti: usklađivanje domaćih zakona sa UN Konvencijom i drugim međunarodnim dokumentima koji se odnose na prava osoba sa invaliditetom, kontinuirano usklađivanje domaćih zakona sa međunarodnim dokumentima, UN Konvencijom i BiH politikom u oblasti invalidnosti i podrška međunarodnoj saradnji osoba sa invaliditetom i stručnjaka, institucija i organizacija sa ciljem unapređenja statusa osoba sa invaliditetom. Također, jedan od definiranih ciljeva je povećati svijest osoba sa invaliditetom o mogućnostima organiziranja i pružanja socijalnih usluga u njihovim lokalnim zajednicama. U tom smislu, planirane su sljedeće aktivnosti: izrada i provedba programa edukacije osoba sa invaliditetom i članova njihovih porodica; senzibiliziranje stručnjaka i javnosti o konceptu pružanja usluga u zajednicama. Dodatni cilj odnosi se na poticanje davanja informacija osobama sa invaliditetom o njihovim specifičnim potrebama i mogućnostima. Planiranje aktivnosti za postizanje ovog cilja uključuju: analizu postojeće situacije i potreba osoba sa invaliditetom u smislu edukacije o korištenju novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija; pružanje zvaničnih informacijskih usluga putem odgovarajućih medija.

RS Strategija navodi da će neophodna finansijska sredstva za provedbu definiranih aktivnosti osigurati se na godišnjem nivou u okviru budžetskog planiranja svake nadležne institucije i u skladu sa planiranim aktivnostima.

4.1.2. Romi

Bosna i Hercegovina je ratificirala UN Konvenciju o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, i Okvirnu konvenciju Vijeća Evrope o nacionalnim manjinama (FCNM) te stoga podliježe obavezama redovnog praćenja i izvještavanja Evropskoj komisiji protiv rasizma i netolerancije.

Zakon BiH o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina usvojen je u aprilu 2003. godine. Pored toga, na entitetskim nivoima usvojeni su propisi za praktičnu primjenu načela ovog Zakona.⁴⁶ Zakon iz 2003. godine poslužio je kao osnova za uspostavu Vijeća nacionalnih manjina na državnom i entitetskim nivoima.⁴⁷ Također, 2002. godine uspostavljen je Savjetodavni odbor za Rome, kao stalno savjetodavno tijelo Vijeća ministara BiH. Međutim, u Izvještaju iz 2011. godine, ECRI poziva vlasti BiH na svim odgovarajućim nivoima „da razriješe sva otvorena pitanja u pogledu sastava, funkcioniranja i sredstava za različita savjetodavna tijela za pitanja nacionalnih manjina, uključujući Savjetodavni odbor za Rome, kako bi se nacionalnim manjinama omogućilo efikasno učešće te da imaju utjecaj na javni život na svim nivoima, odnosno na entitetskim i na državnom nivou“.⁴⁸

Vlasti su započele proces civilne registracije Roma. Pored Akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika drugih nacionalnih manjina iz 2004. godine,⁴⁹ usvojen je i BiH Akcioni plan za rješavanje pitanja Roma u oblasti zapošljavanja, stanovanja i zdravstvene zaštite.⁵⁰ Također, usvojene su mjere za podjelu besplatnih udžbenika i „stope upisa romske djece u škole se postepeno povećavaju“.⁵¹

4.1.3. Žene

Postoji značajan međunarodni pravni okvir u BiH o pravima žena i ravnopravnosti spolova. CEDAW Konvencija je ratificirana 1993. godine, a Opcionalni protokol CEDAW Konvencije 2002. godine. Također, BiH je potpisnica Pekinške deklaracije i Platforme za akciju.

⁴⁵ Dva entiteta su odgovorna za osnovne segmente socijalne strukture za implementiranje državne politike usmjerene na osobe sa invaliditetom, dok država BiH ima nadležnost samo u određenim ključnim pitanjima ekonomije i društvenog razvoja. Posmatrajući daljnju organizacijsku strukturu, sistem je u sve većoj mjeri decentraliziran: postoje kantoni, općine, lokalne zajednice, institucije, fondovi, službe, itd. *Supra*, napomena 3, str. 34

⁴⁶ ECRI Izvještaj o BiH (četvrti ciklus monitoringa), CRI(2011)2, objavljeno 8. februara 2011., str. 7, dostupno na: http://www.coe.int/t/dg/hi/monitoring/ecri/country-by-country/bosnia_herzegovina/BiH-CBC-IV-2011-002-ENG.pdf (pristupljeno: 12. novembar 2011.)

⁴⁷ Na državnom nivou Vijeće je osnovano 2008. godine i ima isključivo savjetodavnu ulogu. Godine 2007. Vijeće za nacionalne manjine je osnovano u okviru Narodne skupštine RS. Slično tijelo osnovano je u FBiH 2008. godine, a oba imaju savjetodavnu ulogu na odgovarajućim zakonodavnim nivoima.

⁴⁸ ECRI Izvještaj, napomena 52, str. 39

⁴⁹ Dostupno na: <http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/Action%20Plan%20on%20Roma%20Education%20BiH.pdf>

⁵⁰ Dostupno na: <http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Document%20Introduction%20-%20Decade%20National%20Action%20Plan%20BiH.pdf>

⁵¹ ECRI Izvještaj, napomena 52, str. 7

Pored toga, tokom proteklih deset godina, BiH je izradila sveobuhvatan domaći zakonski okvir i uspostavila okvir vladinih institucija za ravnopravnost spolova. Zakon o ravnopravnosti spolova usvojen je 2003. godine, a njegove izmjene i dopune 2009. godine, te Zakon o zabrani diskriminacije 2009. godine. Također, 2005. godine, oba entiteta usvojila su posebne zakone o zaštiti od nasilja u porodici. Oba zakona osiguravaju primjenu zaštitnih mjera u prekršajnom postupku – udaljavanje iz stana, kuće ili drugog smještaja, rješenje o zabrani približavanja žrtvi, zabranu uznemiravanja ili uhođenja žrtava nasilja, obaveza psihosocijalnog tretmana, liječenje ovisnosti, osiguranje zaštite za žrtve nasilja i mjere društveno korisnog rada koje postoje samo u zakonu RS.

Godine 2006, Vijeće ministara usvojilo je BiH Gender akcioni plan 2006-2011(GAP) kao 5-godišnji strateški dokument čiji cilj je postizanje ravnopravnosti spolova u BiH u svim oblastima javnog i privatnog života, kao i plan za provedbu. GAP definira aktivnosti koje se trebaju preduzeti u 15 različitih oblasti.⁵² Godine 2008, Parlamentarna skupština BiH usvojila je Odluku o borbi protiv nasilja u porodici nad ženama, koja predstavlja politički dokument na visokom nivou koji nema obavezujući karakter ali jasno navodi poziciju državnog zakonodavnog tijela o postojanju „nulte tolerancije“ za nasilje nad ženama. Parlamentarna skupština BiH je 2009. godine usvojila Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici u periodu 2009-2011. Također, oba entiteta su usvojila strategije i akcione planove za borbu protiv nasilja u porodici.⁵³

Bosna i Hercegovina je izradila impresivan okvir institucionalnih mehanizama za integraciju ravnopravnosti spolova: Agencija za ravnopravnost spolova i Gender centri u oba entiteta, sa ciljem da se pitanja ravnopravnosti spolova integriraju u sve oblasti javnog i privatnog života.⁵⁴ Ove institucije izrađuju izvještaje o provedbi CEDAW Konvencije,⁵⁵ izrađuju strategije ravnopravnost spolova, akcione planove za različite identificirane probleme, provode edukacije državnih službenika, daju komentare na zakone i propise u smislu usklađenosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova i prate provedbu specifičnih preporuka UN CEDAW komiteta.

Međutim, nevladine organizacije koje prate provedbu BiH obaveza koje se odnose na pitanja ravnopravnosti spolova nisu u potpunosti zadovoljne sa rezultatima u ovoj oblasti. Iako znaju da je ostvaren napredak na zakonodavnom i institucionalnom nivou, naglašavaju da BiH vlasti „i dalje ne provode ili izbjegavaju usklađivanje velikog broja zakona na državnom, entitetskim i kantonalnim nivoima kojima bi se osigurala jednaka prava i jednak tretman žena pred zakonom“. Mjere koje je poduzela Bosna i Hercegovina u smislu usvajanja zakona, uspostave institucionalnog okvira, usvajanja javnih politika kao i provedbe akcionih planova, stoga nisu praćene značajnim promjenama u stavovima i razumijevanju rodni uloga žena i muškaraca u BiH društvu.⁵⁶ Pored toga, NVOi procjenjuju da su institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u BiH i dalje u velikoj mjeri izolirani unutar institucionalnog sistema zbog nedovoljnog razumijevanja njihove uloge i otpora u pogledu pitanja ravnopravnosti spolova i ženskih ljudskih prava.

4.1.4. Zakon o zabrani diskriminacije

BiH Zakon o zabrani diskriminacije usvojen je 2009. godine i od ključnog je značaja za zaštitu od raširene diskriminacije u BiH, posebno za zaštitu osoba sa invaliditetom, Roma i žena. Zakon o zabrani diskriminacije uvodi veliki broj novina koje mogu značajno doprinijeti efikasnom otporu prema diskriminaciji, kako putem pravosudnog sistema, odnosno direktnog traženja zaštite, tako i putem aktivnosti zagovaranja civilnog društva kako bi se eliminirala diskriminacija u zakonima i praksi. Kao prvo, Zakon o zabrani diskriminacije obavezuje ne samo javna tijela nego i fizičke i pravne osobe da se suzdrže od diskriminacije te time značajno proširuje područje zaštite i proširuje obavezu ne-diskriminacije obuhvatajući i javnu i privatnu sferu. Drugo, Zakon o zabrani diskriminacije navodi da je Institucija BiH ombudsmena za ljudska prava centralna institucija za zaštitu od diskriminacije. Odjel za eliminiranje svih oblika diskriminacije već je formiran u ovoj Instituciji i, između ostalog, prima žalbe i pokreće po službenoj dužnosti istrage u slučajevima kada se utvrdi postojanje bilo kakvog oblika diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Pored toga, Institucija BiH ombudsmena i druge nadležne institucije imaju obavezu prikupljanja i analiziranja statističkih podataka o slučajevima diskriminacije te da ih dostave Mini-

⁵² BiH Akcioni plan za ravnopravnost spolova, BiH Agencija za ravnopravnost spolova, FBIH i RS Gender centri, dostupno na: http://www.figap.ba/files/GAP_BiH.pdf (pristupljeno: 11. novembar 2011.)

⁵³ Za više informacija, pogledati: BiH Agencija za ravnopravnost spolova na: <http://www.arsbih.gov.ba/>, FBIH Gender centar na: <http://www.fgender.com.ba/>, i RS Centar za jednakost i ravnopravnost spolova na: <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentars/Pages/default.aspx>

⁵⁴ Više informacija o ovim institucionalnim mehanizmima na: <http://arsbih.gov.ba/>, <http://www.fgender.com.ba/> i http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentars/Pages/GenderOsnovni_pojmovi.aspx

⁵⁵ BiH 4. i 5. periodični UN CEDAW izvještaj usvojilo je Vijeće ministara BiH u junu 2011. <http://www.arsbih.gov.ba/n/home/85-usvojen-4-i-5-un-cedaw-izvjetaj-bih> (pristupljeno: 26. novembar 2011.)

⁵⁶ Alternativni izvještaj, napomena 25, str.7

starstvu za ljudska prava i izbjeglice. Zakon također prebacuje teret dokazivanja na navodnog počinitelja, ukoliko žrtva dokaže postojanje diskriminacije. Veoma je važno da Zakon uvodi mogućnost podnošenja grupne žalbe, što do sada nije bilo omogućeno bilo kojim BiH zakonom. Zakon također izričito navodi da vlasti imaju obavezu da sarađuju sa organizacijama civilnog društva. Ovim se otvaraju različite mogućnosti za osmišljavanje i provedbu aktivnosti strateškog zagovaranja kako bi se borilo protiv predrasuda i diskriminacije.

Do danas, bilo je samo nekoliko slučajeva koji su podneseni sudovima na osnovu ovog Zakona jer žrtve diskriminacije često oklijevaju tražiti sudsku zaštitu od diskriminacije. Postoje različiti razlozi za to. Prvo, ovo istraživanje, kao i iskustvo nevladinih organizacija koje pružaju usluge (posebno organizacije "Vaša prava", vodeće organizacije za pružanje pravne pomoći u borbi protiv diskriminacije u BiH) jasno pokazuje da ne postoji dovoljan nivo razumijevanja diskriminacije kao koncepta u javnosti, te pojedinci često i ne prepoznaju određena ponašanja kao diskriminirajuća. Drugo, javnost i osobe sa invaliditetom, Romi i žene posebno, još uvijek nisu svjesni kako se zaštititi od diskriminacije i koji su im mehanizmi dostupni u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije, kao ni obaveza vlasti u ovom smislu. Treće, postoji strah kod osoba koje su žrtva diskriminacije prilikom zapošljavanja od potencijalnih negativnih reakcija i sankcija od strane poslodavca. Također, i ono što je važnije, istraživanje provedeno u svrhu ove studije pokazuje da pravna zajednica u BiH općenito nije dovoljno educirana o primjeni međunarodnih standarda koji se odnose na ne-diskriminaciju i metoda dokazivanja diskriminacije kako je to utvrđeno zakonom te kako osigurati pomoć. Također, problemi u funkcioniranju pravosudnog sistema, uključujući veliki broj zaostalih predmeta i duge periode suđenja ne doprinose povećanju zahtjeva za sudskom zaštitom od diskriminacije.

U skladu sa Članom 8 stav 1 Zakona o zabrani diskriminacije „sve nadležne institucije u BiH“ imaju obavezu uspostave registra svih predmeta ili prijavljenih slučajeva diskriminacije i dostaviti prikupljene podatke Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH. Pored toga, u skladu sa Članom 8 stav 4, posebni registri se uspostavljaju u zakonodavnim, izvršnim i sudskim institucijama za evidenciju predmeta diskriminacije „u krivičnim, građanskim, vansudskim i izvršnim postupcima“.

4.2. Organizacija, struktura i nadležnost sudova

Ne postoji u tradicionalnom smislu sudski dio vlasti na državnom nivou, te stoga nema državnog pravosuđa. Međutim, na osnovu Ustava BiH, Ustavni sud BiH je najviše tijelo za zaštitu ljudskih prava,⁵⁷ a Sud BiH je poseban sud koji je uspostavljen na osnovu odluke Visokog predstavnika kako bi posebno radio na predmetima ratnih zločina i organiziranog kriminala.⁵⁸ S druge strane, oba entiteta i Brčko distrikt imaju sudske dijelove vlasti i, u skladu sa entitetskim Ustavima, Statutom Brčko distrikta BiH i odgovarajućim Zakonima o sudovima,⁵⁹ odvojene sudske sisteme kao što je prikazano na sljedećim dijagramima.

BIH NIVO I BRČKO DISTRIKT

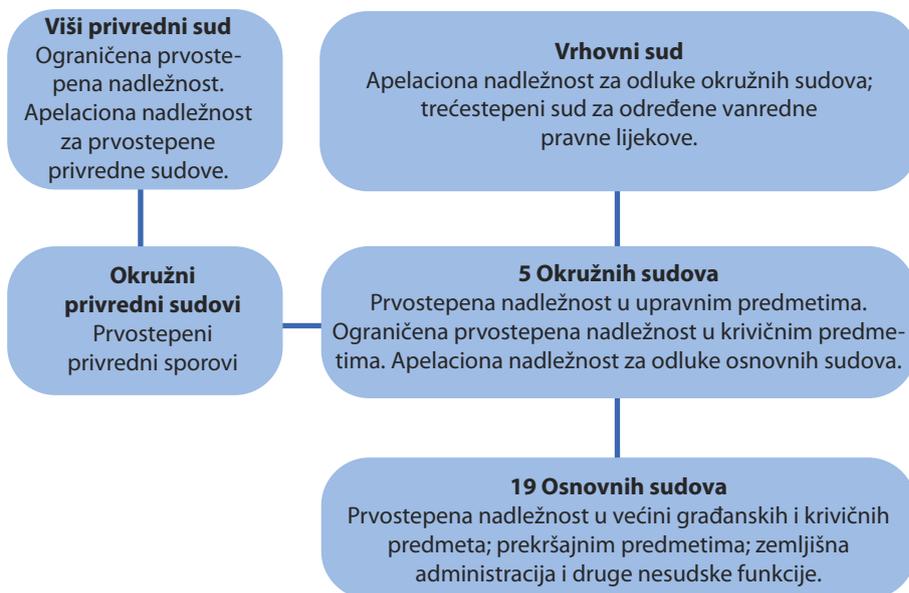


⁵⁷ U skladu sa Članom VI/3.b) Ustava BiH, Ustavni sud "ima apelacionu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u ovom Ustavu kada ona postanu predmet spora zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini". Za više informacija o organizaciji i radu suda, pogledati također: http://www.ustavnisud.ba/eng/p_stream.php?kat=518&pkat=519

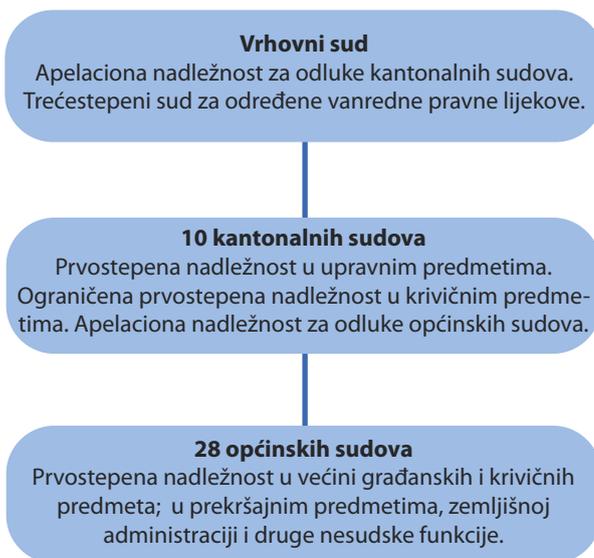
⁵⁸ Odluka Visokog predstavnika o osnivanju Suda Bosne i Hercegovine, 12. novembar 2000, na http://www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=362 (pristupljeno: 11. novembar 2011.)

⁵⁹ Zakon o sudovima u FBiH (Službene novine FBiH br. 38/05, 22/06 i 63/10); Zakon o sudovima u RS (Službeni glasnik RS br. 111/04, 37/06 i 119/08); i Zakon o sudovima u Brčko distriktu BiH (Službeni glasnik BD BiH br. 19/07, 20/07, 39/09 i 31/11)

REPUBLIKA SRPSKA



FEDERACIJA BiH



Prema podacima Visokog sudskog i tužilačkog vijeća (VSTV) u BiH sudskom sistemu ukupno ima 973 sudija (65 predsjednika sudova, 798 sudija, 9 međunarodnih sudija i 101 „dodatni sudija“, koji se imenuje na privremenoj osnovi kao jedna od mjera za rješavanje zaostalih predmeta). Od ukupnog broja sudija, njih 617 su žene i 365 muškarci. Što se tiče etničke zastupljenosti, 451 su Bošnjaci, 325 Srbi, 157 Hrvati, 27 „Ostali“, 7 neopredjeljeni i 9 međunarodne sudije.⁶⁰

⁶⁰ Vodič kroz pravosuđe BiH, drugo izdanje, VSTV, 2009, str. 20, dostupno na: <http://www.hjpc.ba/docs/vstvdocs/pdf/VodicKrozPravosuđe2009.pdf> (pristupljeno: 19. novembar 2011.)

4.3. Efikasnost pravosuđa i povjerenje javnosti u pravosudni sistem

Neovisnost i nepristrasnost sudija, efikasnost i općeniti ugled sudske vlasti osiguravaju demokratsku kontrolu nad ustavnosti i legalnosti. Procjena da li je zemlja u stanju ponuditi pravnu sigurnost i zaštitu svojim građanima u skladu sa njenim međunarodnim obavezama u smislu provedbe standarda ljudskih prava i temeljnih sloboda se u velikoj mjeri zasniva na ovim kriterijima. Mogućnost da građani i pravna lica traže sudsku zaštitu svojih prava i nivo povjerenja u pravosudni sistem su osnovni uvjeti za procjenu nivoa pristupa pravdi u društvu.

Izvještaj o napretku Evropske komisije iz 2011. godine navodi da je razvoj nepristrasnog, neovisnog, efikasnog i odgovornog pravosuđa u skladu sa evropskim standardima i dalje u ranoj fazi. Navodi da je postignut ograničen napredak u oblasti pravosudne reforme. Posebno, opći nedostatak političke volje i odgovarajućeg planiranja i dalje onemogućava efikasnu provedbu Strategije za reformu sektora pravosuđa za period 2009-2013. Također, EK Izvještaj o napretku navodi da neovisnost pravosuđa još uvijek nije postignuta te da su intenzivirani politički pritisci i verbalni napadi na pravosuđe. Pokušaj podriivanja neovisnosti pravosuđa i dalje je razlog za zabrinutost. Složenosti četiri odvojena sudska sistema i dalje predstavlja izazov za pravilno funkcioniranje sveukupnog pravosudnog sistema. Pored toga, Izvještaj o napretku navodi nekoliko ključnih prepreka za pravilno funkcioniranje pravosuđa: umjeren napredak u rješavanju zaostalih predmeta (2 miliona neriješenih predmeta od kojih su većina sudski predmeti koji se odnose na neizmirene komunalne račune); ograničen napredak u oblasti maloljetničkog pravosuđa i provedbe odgovarajuće državne strategije; nezadovoljavajuća provedba državne Strategije za rješavanje predmeta ratnih zločina i nizak nivo krivičnog gonjenja u predmetima ratnih zločina koji uključuju seksualno nasilje.

S druge strane, Izvještaj o napretku EK za 2011. godinu navodi da je ostvaren napredak u konsolidiranju informacionotehnoloških resursa u sudovima i tužilaštvima te da sudsko osoblje na sudovima i tužilaštvima u cijeloj BiH ima pristup odgovarajućim sistemima za upravljanje predmetima. Web portal pravosuđa je u potpunosti dostupan i omogućava pristup značajnom broju sudskih odluka, pored pravnih mišljenja koja donose entitetski vrhovni sudovi. Pored toga, unapređen je digitalni pristup predmetima u većini sudova i koristi se u velikom obimu. Također, Izvještaj o napretku navodi da je Strategija za brigu o korisnicima sudova, kojom su obuhvaćene informativne aktivnosti, usvojena u većini sudova u cijeloj zemlji.⁶¹

UNDP BiH Specijalni izvještaj: Suočavanje sa prošlošću i pristup pravdi iz perspektive javnosti iz 2010. godine (UNDP Specijalni izvještaj) otkriva da je gotovo zanemarljiv procenat ispitanika iskazao „puno povjerenje u pravosuđe u BiH“. Ovo simboličko povjerenje u pravosuđe dovodi do zabrinjavajućeg zaključka da je zapravo znatno narušeno povjerenje te ukazuje na izraženu skeptičnost prema pravosuđu.⁶²

4.4. Alternativno rješavanje sporova

BiH Zakon o postupku medijacije usvojen je u junu 2004. godine. Zakon utvrđuje postupak medijacije, načela, ulogu medijatora, i rokove za medijaciju u slučaju postupka koji je u toku. Zakon također utvrđuje mogućnost dobrovoljne medijacije bez pokretanja sudske postupka.⁶³ U skladu sa zakonom, strane u sporu mogu se dogovoriti prije i nakon pokretanja sudske postupka, do zaključenja glavne rasprave, da spor riješe u postupku medijacije. Ako strane prije pokretanja sudske postupka nisu pokušale riješiti spor u postupku medijacije, sudija koji vodi sudski postupak može, ako ocijeni da je to svrsishodno, na pripremnom ročištu predložiti stranama da spor pokušaju riješiti u postupku medijacije (Član 4).

Prema podacima objavljenim na internet stranici Udruženja medijatora u BiH, prvi pilot projekat započeo je u aprilu 2004. godine u predmetima pred Osnovnim sudom u Banja Luci i 2005. godine pred Općinskim sudom u Sarajevu. Do kraja 2006. godine, provedeno je 590 po-

⁶¹ Izvještaj o napretku EK 2011, napomena 5, str. 11-13,

⁶² Specijalni izvještaj UNDP-a: Suočavanje sa prošlošću i pristup pravdi iz perspektive javnosti, 2010, str. 33, dostupno na: <http://www.undp.ba/upload/publications/Facing%20the%20Past%20and%20Access%20to%20Justice.pdf>

⁶³ Zakon o postupku medijacije dostupan na: http://umbih.co.ba/eng/about_us/law.htm

stupaka medijacije, od kojih je 330 zaključeno sporazumom o nagodbi, što predstavlja 56% od ukupnog broja medijacija. U oktobru 2005. godine, Udruženje medijatora u BiH formiralo je radnu grupu kako bi se izradila pravila o postupku medijacije koja bi stvorila uvjete za punu provedbu zakona u cijeloj zemlji. Upravni odbor je usvojio pravila u februaru 2006. godine, nakon čega se započelo sa izradom odgovarajućih obrazaca. Udruženje je izradilo vodiče za medijaciju za sudije, advokate i korisnike usluga medijacije, kao i informativne letke o medijaciji. Niti jedan od ovih dokumenata nije izrađen na jeziku manjina. Također, ne postoji strategija informiranja i podjele materijala izrađenog za potencijalne korisnike usluga medijacije.⁶⁴

4.5. Besplatna pravna pomoć u BiH

4.5.1. Javne institucije za pružanje pravne pomoći

Prema Izvještaju o napretku Evropske komisije iz 2011. godine, ostvaren je ograničen napredak u oblasti pristupa pravdi u građanskim i upravnim postupcima. Pravni okvir formalno garantira jednakost pred zakonom. Međutim, mali napredak je ostvaren u promociji i izvršenju ljudskih prava, iako postoji pravni i institucionalni okvir za poštivanje ljudskih prava. Također, sistem besplatne pravne pomoći u Bosni i Hercegovini je i dalje fragmentiran. Državni Okvirni zakon o besplatnoj pravnoj pomoći se tek treba usvojiti, a besplatnu pravnu pomoć u građanskim predmetima i dalje uglavnom pružaju nevladine organizacije finansirane iz privatnih izvora.⁶⁵ Isti problem naglašen je i u UNDP-ovom Izvještaju o sistemu besplatne pravne pomoći u BiH iz 2010. godine.⁶⁶ Izvještaj navodi da trenutno ne postoji zakon u Bosni i Hercegovini kojim se utvrđuju minimalna prava na besplatnu pravnu pomoć za određene kategorije stanovništva. Nacrt okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, koji je predložilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je u parlamentarnoj proceduri od 8. juna 2010. godine. Zakon nije usvojen na 48. sjednici Doma naroda, održanoj 13. jula 2010. godine.⁶⁷ Ovaj Nacrt zakona potječe iz 2007. godine i oštro su ga kritizirale organizacije civilnog društva. Posebno, Nacrt zakona ne ostavlja mogućnost nevladinim organizacijama koje pružaju pravne usluge da imaju pristup budžetskim sredstvima za svoj rad.⁶⁸ Ministarstvo pravde BiH oformilo je novu radnu grupu u aprilu 2011. godine kako bi se ponovno izradio nacrt zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Novi Nacrt zakona upućen je na javne konsultacije u novembru 2011. godine i očekuje se da će biti upućen na usvajanje od strane Ministarstva pravde.

Iako ne postoji državni zakon, pravna osnova za pravo na besplatnu pravnu pomoć utvrđena je u EHCR i Ustavu BiH. Pored toga, u nekim dijelovima zemlje stupili su na snagu zakoni o besplatnoj pravnoj pomoći, u skladu s kojim su formirane institucije za pružanje besplatne pravne pomoći. Zakonodavstvo kojim se utvrđuje pravo na besplatnu pravnu pomoć je fragmentirano zbog složene državne organizacije. U Republici Srpskoj, Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći usvojen je 2008. godine.⁶⁹ Ovaj Zakon također regulira osnivanje Centra za besplatnu pravnu pomoć u Banja Luci kao tijela u okviru Ministarstva pravde RS, kao i kancelarija Centra pri pet Okružnih sudova u RS, i utvrđuje uvjete pod kojima osoba može dobiti besplatnu pravnu pomoć u krivičnim, građanskim i upravnim predmetima.⁷⁰ U Federaciji, situacija je složenija. S obzirom da ne postoji zakon koji regulira ovo pitanje na nivou Federacije, ovo pitanje je regulirano na kantonalnom nivou. Međutim, pet od deset kantona usvojili su zakone o besplatnoj pravnoj pomoći i osnovala agencije za besplatnu pravnu pomoć.⁷¹ Brčko distrikt ima svoj Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći i Ured za besplatnu pravnu pomoć.⁷² Sve ove zakone je u velikoj mjeri kritizirao nevladin sektor, posebno zato što isti ne prepoznaju nevladine organizacije kao pružatelje pravne pomoći. Naime, iako su nevladine organizacije bile jedine koje su pružale besplatnu pravnu pomoć građanima u građanskim i upravnim predmetima tokom niza godina, i kao takve imaju veliko iskustvo u ovoj oblasti, zakonodavci nisu prepoznali postojanje ovog velikog potencijala i stoga ih nisu uključili u zakon na bilo koji način.⁷³

Prema postojećim izvještajima različitih međunarodnih organizacija kao i izvještajima nevladinog sektora, javni uredi za pružanje pravne pomoći općenito nemaju dovoljno kapaciteta, uključujući dobro educirane ljudske resurse i dostatne finansijske resurse kako bi odgovorili na

⁶⁴ Informacije dostupne na: <http://umbih.co.ba/eng/publications/publications.htm>

⁶⁵ Izvještaj o napretku iz 2011. godine, napomena 52, str. 15-16

⁶⁶ UNDP: *Suočavanje sa prošlošću, izgradnja povjerenja za budućnost: Sistem besplatne pravne pomoći u Bosni i Hercegovini*, 2010.

⁶⁷ UNDP pruža tehničku podršku u procesu izrade novog Nacrta okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

⁶⁸ Također, u okviru intervjua sa nevladinim organizacijama pružateljima pravnih usluga, oni su naglasili svoju zabrinutost o potencijalnoj pristranosti prilikom pružanja pravnih pomoći agencija državne administracije koje su definirane kao isključivi pružatelji pravne pomoći, posebno kada se radi o stranama koje su u sporu sa upravnim agencijama ili državom općenito. Organizacija Vaša prava uradila je analizu i dala preporuke za nacrt BiH Okvirnog zakona o pravnoj pomoći.

⁶⁹ Zakon RS besplatnu pravnu pomoć definiše kao "oblik ostvarivanja prava pojedinaca na pravično suđenje i jednak pristup pravdi pred sudovima ili drugim organima čije troškove u cjelosti ili djelimično snose organi nadležni za provedbu ovog Zakona", te da su ti "oblici ostvarivanja prava na pravnu pomoć radnje i postupci u okviru kojih se korisnicima pravne pomoći osigurava zaštita prava na pravično suđenje i jednak pristup pravdi".

⁷⁰ Detaljne informacije u UNDP Izvještaju o besplatnoj pravnoj pomoći, napomena 72

⁷¹ Kanton Posavina, Tuzlanski kanton, Zeničko-dobojski kanton, Zapadnohercegovački kanton i Kanton Sarajevo

potrebe stanovništva BiH.⁷⁴ Stoga, pristup besplatnoj javnoj pravnoj pomoći ne može se ocijeniti kao prilagođen korisnicima u pogledu specifičnih potreba i zahtjeva osoba sa invaliditetom, Roma i žena. Na primjer, „Vaša prava“ navodi da većina Roma kojoj je potrebna pravna pomoć ne može ostvariti pristup javnim uredima za pružanje pravne pomoći, s obzirom da nemaju zakonite identifikacijske dokumente te stoga ne mogu priložiti neophodne dokumente kako bi podržali svoj zahtjev. Osobe sa invaliditetom obično imaju problema sa fizičkim pristupom ovim uredima. Pored toga, nevladine organizacije pružatelji usluga u oblasti prava naglašavaju nedostatak svijesti uposlenika u javnim uredima za pružanje besplatne pravne pomoći o posebnim potrebama i zahtjevima osoba sa invaliditetom, Roma i žena, što otežava ne samo pristup ovim uslugama nego i efikasnu zaštitu prava.⁷⁵ Neke nevladine organizacije pružatelji usluga pravne pomoći kažu da su uredi za besplatnu pravnu pomoć „statički i nemaju interesa za prava marginaliziranih grupa, a većina ovih ureda ili ne može ili ne želi pružiti punu pravnu podršku ovim grupama”.⁷⁶ Također, postojeći Kantonalni zakoni o besplatnoj pravnoj pomoći nisu specifično usmjereni na nasilje zasnovano na spolu i nasilje u porodici.⁷⁷

Ovo istraživanje, kao i relevantni domaći i međunarodni izvještaji, jasno pokazuju da ne postoji konzistentan sistem besplatne pravne pomoći u BiH koji bi zadovoljio EU standarde i osigurao pristup sudovima i drugim relevantnim mehanizmima zaštite. Ovo dovodi do zaključka da tako rascjepkan i neusklađen sistem besplatne pravne pomoći ne omogućava efikasno korištenje prava na pravično suđenje u skladu sa ECHR i Ustavom BiH.⁷⁸

Kako je navedeno u BiH Strategiji za reformu sektora pravosuđa, BiH tek treba uspostaviti održiv i sveobuhvatan sistem pravne pomoći. Veliki izazov u ovoj oblasti je napraviti sveobuhvatan sistem koji osigurava minimalnu jednakost pred zakonom za sve građane BiH, dok u isto vrijeme omogućava fleksibilnost u pogledu lokalnih okolnosti, i koji je održiv u okviru postojećih budžetskih ograničenja sektora pravosuđa.⁷⁹

4.5.2. NVOi pružatelji besplatne pravne pomoći

Opće je poznato da je uloga NVO sektora od velike važnosti u pružanju besplatne pravne pomoći različitim kategorijama ljudi kao što su izbjeglice, raseljene osobe, tražitelji azila, žene, itd, posebno u mjestima gdje ne postoje javne institucije za besplatnu pravnu pomoć.⁸⁰ Također, javna anketa koju je proveo UNDP u cijeloj Bosni i Hercegovini u januaru i februaru 2010. godine pokazuje da u pogledu pružanja pravne pomoći više od 50% ispitanika preferira organizacije civilnog društva i advokatske komore, iako se malo veća prednost daje nevladinim organizacijama, što je blisko povezano sa činjenicom da se ovakva vrsta pomoći uvijek daje besplatno što nije slučaj sa uslugama koje pružaju advokati.⁸¹

Postoji nekoliko nevladinih organizacija u BiH koje pružaju besplatnu pravnu pomoć, čije područje djelovanja ovisi o mandatu specifične organizacije i njenim prioritetima. NVOi pružatelji pravne pomoći zastupaju građane samo u građanskim i različitim upravnim predmetima ali ih ne zastupaju u krivičnim postupcima.⁸² Neke organizacije su organizacije za ljudska prava koje također pružaju besplatnu pravnu pomoć građanima, npr. kao što je BiH Helsinški komitet u Sarajevu.⁸³ S druge strane, postoje ženske nevladine organizacije koje pružaju različitu vrstu podrške i pomoći žrtvama nasilja u porodici ili drugih oblika nasilja zasnovanog na spolu. Većina ovih organizacija daje samo pravne savjete u pogledu prava i sudskih ili upravnih postupaka, pišu podneske sudu u ime njihovih klijenata ali u rijetkim slučajevima zastupaju klijente pred sudovima, uglavnom zbog nedostatka finansijskih sredstava.⁸⁴

Kada je u pitanju specifična pravna pomoć osobama sa invaliditetom, Romima i ženama, postoji samo nekoliko NVO-a koji imaju isključiv mandat za zastupanje društveno ugroženih i/ili marginaliziranih grupa. U tom smislu, Udruženje Vaša prava je vodeća i najveća organizacija za pružanje besplatne pravne pomoći u zemlji. Udruženje se razvilo u mrežu centara za pružanje pravne pomoći i davanje informacija u cijeloj BiH, a ima četiri ureda smještene u Sarajevu, Mostaru, Tuzli i Goraždu u FBiH, te pet ureda u Banja Luci, Prijedoru, Trebinju, Srebrenici i Petrovcu u RS.⁸⁵ Iako je Udruženje Vaša Prava ranije primjenjivalo „socijalni kriterij“ pri odabiru predmeta klijenata koji su im se javljali, od 2010. godine počelo je zaprimati predmete

⁷² Za više informacija o obimu i sadržaju pravnih usluga utvrđenih ovim zakonima, pogledati UNDP Izvještaj o besplatnoj pravnoj pomoći, supra, napomena 72

⁷³ Lejla Hadžimešić: *Izvještaj o pristupu pravdi za žene*, OSF BiH, 2009. Također, razgovori održani sa gospođom Editom Abdibegović, Bakirom Mrkonjom i Amirom Alagićem, advokata Organizacije „Vaša prava“, 1. novembra 2011, gospodin Amer Homarac iz Centra za besplatnu pravnu pomoć Fondacije lokalne demokratije, 3. novembra 2011), i gospodinom Brankom Todorovićem iz RS Helsinškog komiteta 2. novembra 2011.

⁷⁴ Slični zaključci mogu se pronaći u UNDP Izvještaju o besplatnoj pravnoj pomoći, supra, napomena 54; Izvještaj Lejle Hadžimešić, napomena 77; Amnesty International, „Čija pravda? Žene u Bosni i Hercegovini još uvijek čekaju“ (Index: EUR 63/06/2009), str. 48.

Također, ovo je bio opći komentar koji je dala većina predstavnika civilnog društva koji su kontaktirani u toku istraživanja.

⁷⁵ Razgovori održani sa gospođom Editom Abdibegović, Bakirom Mrkonjom i Amirom Alagićem, advokata iz Udruženja Vaša prava, 1. novembra 2011, i Centra za besplatnu pravnu pomoć Fondacije lokalne demokratije, gospodinom Amerom Homaracom 3. novembra 2011.)

⁷⁶ Razgovor sa gospođinom Brankom Todorovićem iz RS Helsinškog komiteta 1. novembra 2011.

⁷⁷ UNDP Sistem besplatne pravne pomoći, napomena 72, str. 19

⁷⁸ Dodatne detaljne informacije o relevantnim međunarodnim dokumentima,

svih pojedinaca koji su ugroženi na bilo koji način: osobe sa invaliditetom, osobe ugrožene u finansijskom smislu, civilne žrtve rata, ratni vojni invalidi, izbjeglice itd, iako nemaju specifična sredstva za pokrivanje ovih dodatnih troškova i većinu usluga ovim klijentima pružaju *pro bono*.⁸⁶ Trenutno, pravna pomoć Romima je najveći program besplatne pravne pomoći u Udruženju Vaša prava. Samo u 2010. godini pružili su različite pravne usluge za 2.150 klijenata Roma u 3.075 različitih upravnih i sudskih postupaka.

Od 2010. godine, Vaša Prava postala je vodeća organizacija strateškog parničenja u okviru Programa protiv diskriminacije Fonda otvoreno društvo BiH, u toku kojeg su zastupali pojedince u predmetima koji se odnose na pitanja diskriminacije.⁸⁷ Što se tiče prava žena, Udruženja Vaša Prava nudi samo pravno savjetovanje i konsultacije, ali ih ne zastupaju u sudskim postupcima.⁸⁸

Što se tiče zastupanja žena žrtava nasilja u porodici, Fondacija lokalne demokratije (FLD) otvorila je Centar za besplatnu pravnu pomoć za žene u Sarajevu 2010. godine.⁸⁹ FLD Centar pruža besplatnu pravnu pomoć samohranim majkama, osobama koje su preživjele nasilje u porodici, osobama žrtvama trgovine ljudima i ženama žrtvama nasilja u toku rata. Pravna pomoć uključuje besplatno pravno savjetovanje i mogućnost besplatnog zastupanja u sudskim postupcima i postupcima pred upravnim organima.⁹⁰

zakonima o besplatnoj pravnoj pomoći u BiH i entitetima, kao i organizacijama i funkcioniranju javnih institucija i centara za pružanje besplatne pravne pomoći, uključujući općinske urede za besplatnu pravnu pomoć dostupni su u UNDP-ovom *Sistem besplatne pravne pomoći*, napomena 72

⁷⁹ Dokument također navodi da se advokati imenovani od strane suda plaćaju sa nekoliko mjeseci zakašnjenja, ukoliko se uopće plate, a kao posljedica visokih troškova advokata odbrane javlja se problem da se optuženici ne informiraju o pravima na odbranu. BiH Strategija za reformu sektora pravosuđa, Ministarstvo pravde BiH, na: http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Projekti/24_SRSP_u_BiH_-_EJ.pdf

⁸⁰ UNDP-ov *Sistem besplatne pravne pomoći*, napomena 72, str. 36

⁸¹ UNDP-ov Specijalni izvještaj 2010, napomena 68, str. 42-43. Također je navedeno da kategorije ispitanika koje su socijalno najugroženije, a većina njih su civilne žrtve rata ili ratni vojni invalidi, posjeduju informacije o NVO-ima koji pružaju besplatnu pravnu pomoć. Također je ohrabrujući visok procenat žena i stanovnika u ruralnim područjima koji znaju da takve organizacije postoje.

⁸² Besplatno pravno zastupanje u krivičnim postupcima regulirano je krivičnim zakonodavstvom na državnom, entitetskom nivou i nivou Brčko distrikta i u postojećim zakonima o besplatnoj pravnoj pomoći. Više informacija dostupno također u UNDP-ovom *Sistem besplatne pravne pomoći*, napomena 72

⁸³ Godine 2010, Pravni odjel Helsinškog komiteta imao je

ukupno 4.778 pritužbi koje su zaprimljene u toku perioda od nekoliko godina i od toga završio 1.646 predmeta. Također, 2010. godine, dali su 1.175 pravnih savjeta. Predmeti se odnose na pitanja zapošljavanja i rada, stambena pitanja, pitanja penzije i socijalne zaštite, mobing, seksualno uznemiravanje na radnom mjestu i ostale oblike diskriminacije, itd. Do 2009. godine,⁸ Pravni odjel Helsinškog komiteta nije zastupao klijente ali sada zastupaju klijente "u teškoj finansijskoj situaciji, a posebno nezaposlene žene ili samohrane majke". Godine 2010, zastupali su klijente u dva predmeta. Razgovor sa gospodom Brankom Inić iz Helsinškog komiteta BiH od 14. novembra 2011. godine, i Izvještaj Pravnog odjela Helsinškog komiteta za 2010. godinu, str. 2, dostupno na: <http://www.bh-hchr.org/izvjestaji.htm> (pristupljeno: 14. novembar 2011.)

⁸⁴ Cilj ove Studije nije analizirati obim i kvalitet rada različitih NVOa koji pružaju različite vrste pravnih usluga, nego naglasiti važnost ovog resursa koji je dostupan građanima. Više informacija o pojedinačnim ženskim NVOima i nivou pravnih usluga koje pružaju dostupno je u *Izvještaju o pristupu pravdi za žene*, napomena 61, str. 17-26.

⁸⁵ Program pravne pomoći obuhvata veliki niz aktivnosti, uključujući različite pravne oblasti kao što su radno pravo, imovinski odnosi, porodično pravo, socijalna prava, statusna prava, penzijsko i invalidsko osiguranje, obnova i izgradnja, prava izbjeglica iz Republike Hrvatske usmjerena na različite kategorije korisnika, one koje su najugroženije i koje su u najtežoj situaciji kao što su raseljene osobe, povratnici izbjeglice, manjine, tražitelji azila, žrtve trgovine ljudima te lokalno ugroženo stanovništvo. Vaša prava, između ostalih aktivnosti, pruža besplatnu pravnu pomoć, daje informacije korisnicima o njihovim pravima i obavezama, daje pravne savjete, izrađuje nacrt različitih podnesaka, zastupa korisnike u postupcima pred sudovima, državnim institucijama, organima i tijelima u skladu sa odgovarajućim zakonima i međunarodnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava, pruža ostale oblike pravne zaštite kako bi se zaštitila prava i interesi korisnika, uključujući zastupanje pred Evropskim sudom za ljudska prava, ukoliko je to neophodno. Više informacija dostupno na: <http://www.vasaprava.org/Home.htm>

⁸⁶ Intervju sa Udruženjem Vaša prava, napomena 81.

⁸⁷ Do danas, započeli su nekoliko predmeta u kojima se navodi diskriminacija djece sa invaliditetom u javnim školama, nakon pozitivne odluke u tzv. "Mostarskom predmetu" (vidjeti kratku priču u dijelu 7.2.a); pokrenuli postupak u 2 predmeta protiv države zbog podržavanja segregacije u javnim školama u FBiH; i pokrenuli sudski postupak u najmanje 8 predmeta koji se odnose na mobing i različite oblike diskriminacije u radnim sporovima koji uključuju žene i Rome. Svi ovi predmeti još uvijek su u radu pred nadležnim sudovima. Intervju sa gospodinom Zlatanom Terzićem, advokatom koji zastupa klijente za Udruženje Vaša prava, 1. novembar 2011.

⁸⁸ BiH OSF izradio je specifičan projekat u saradnji sa Udruženjem Vaša prava usmjeren na uspostavu odjela za pravnu pomoć i zastupanje žena u BiH sa uredima u Sarajevu i Mostaru (FBiH) i u Banja Luci, Prijedoru, Srebrenici i Trepinju (RS). Prijedlog projekta "Odjel za pravnu pomoć i zastupanje žena u BiH" je predat OSI Međunarodnom programu za žene.

⁸⁹ Više informacija dostupno je na: <http://www.fld.ba/novost/9566/center-for-free-legal-aid-for-women-in-bh> (pristupljeno 3. novembra 2011.)

⁹⁰ Od početka svog rada FLD Centar pružio je pomoć 926 klijenata. Većina predmeta odnosi se na pružanje pomoći za dobivanje naloga za zabranu pristupa žrtvi u slučajevima nasilja u porodici, s obzirom da FLD ima SOS telefonsku liniju i sigurnu kuću za žene žrtve nasilja u porodici. FLD Centar također ima program informiranja koji se provodi putem raspodjele brošura i vodiča koji sadrže osnovne pravne informacije, analize zakona, vodič za policiju u slučaju nasilja u porodici, s ciljem "da se osiguraju osnovne informacije kako bi se pravno osnažili oni kojima je to potrebno". Intervju sa gospodinom Amerom Homaracem 3. novembra 2011. Na žalost, podaci o tačnom broju predmeta u kojima su zastupali klijente u sudskim postupcima nije bio dostupan u vrijeme razgovora, niti se mogao naći na web stranici FLD-a.

Stručna edukacija sudija

5.

Edukaciju za uposlenike u pravosuđu osiguravaju Centri za edukaciju sudija i tužilaca dva entiteta koji su osnovani u skladu sa zakonima usvojenim u svakom od entiteta.⁹¹ U skladu sa ovim zakonima, stručna obuka i edukacija je obavezna za sve sudije i tužioce, a VSTV utvrđuje minimalne uvjete koje svaki sudija i tužilac mora godišnje ispuniti u ovom smislu. Centri za edukaciju sudija i tužilaca organiziraju stručnu obuku pod okriljem VSTV-a, izrađuju plan i program i provode edukaciju u različitim oblastima, uključujući primjenu materijalnih i procesnih zakona, etičke standarde, itd. Postoji 12 modula u CEST-ovim programima edukacije i sudije i tužioci moraju učestvovati godišnje u 4 modula kako bi dobili certifikat. Postoji poseban modul o ljudskim pravima. Ovaj modul obuhvata seminar o primjeni ECHR; dodatni seminar o „Segmentima zaštite ljudskih prava i sloboda“ koji obuhvata, između ostalog, Zakon o zabrani diskriminacije; te radionicu o ravnopravnosti spolova. Nova srednjoročna CEST-ova Strategija za 2011-2014. predstavlja prelazak sa opće na više specijaliziranu obuku i edukaciju sudija i tužilaca.⁹²

⁹¹ Za više informacija o CEST-ovima, pogledati www.fbih.cest.gov.ba i www.rs.cest.gov.ba

⁹² Intervju sa gospodinom Radoslavom Marjanovićem, Zamjenikom direktora, i gospodinom Almirom Tabakovićem, Višim savjetnikom, FBiH CEST 14. novembra 2011.

6 Dostupnost, pristupačnost i prilagodljivost sudskih postupaka i procesa

6.1. Pristup sudovima

⁹³ Svaki entitet ima svoj Zakon o parničnom postupku, kao i Brčko distrikt, a također postoji Zakon o parničnom postupku koji se vodi pred Sudom BiH. Ista situacija se odnosi na Zakone o upravnim sporovima. U skladu sa rezultatima Studije Vijeća Evrope o kompatibilnosti Zakona i Praksi u BiH sa zahtjevima ECHR zaključeno je da osnovni problem sa pristupom sudovima, u smislu Člana 6. ECHR nije neophodno zakon nego u većoj mjeri praksa

⁹⁴ Kompatibilnost Zakona BiH sa Zahtjevima Evropske konvencije o ljudskim pravima, 2006, Vijeće Evrope, dostupno na: <http://www.coe.ba/web2/en/component/docman/catview/56-judicial-system---sudstvo-pravosue/128-compatibility-of-laws-in-bih-with-echr.html>

⁹⁵ Više detalja dostupno u UNDP-ovom *Sistem besplatne pravne pomoći u Bosni i Hercegovini*, napomena 70, str.33-34

⁹⁶ Razgovori sa Udruženjem Vaša prava i FLD Centrom za besplatnu pravnu pomoć, napomena 81, kao i razgovor sa gospođom Fedrom Idžaković iz Prava za sve, 1. novembra 2011.

⁹⁷ U skladu sa ranijim zakonima o parničnom postupku, sudije i sudski službenici mogli su dati pomoć siromašnim ili neukim strankama. Međutim, novi zakoni o parničnom postupku onemogućavaju

Općenito, Zakoni o parničnim postupcima kao i Zakoni o upravnim postupcima na svim nivoima u BiH ne predstavljaju posebne prepreke za pojedince kako bi tražili zaštitu svojih prava.⁹³ Prema rezultatima Studije kompatibilnosti Vijeća Evrope iz 2006. godine, osnovni problemi sa pristupom sudovima, u skladu sa Članom 6 ECHR, se odnose na provedbu zakona, a ne neophodno na samo postojanje zakona. Odnosno, navedeno je da nakon provedene sveobuhvatne zakonodavne reforme parničnog sistema i zakona, nedostatak zakona o besplatnoj pravnoj pomoći može značajno ugroziti pravo na pristup sudovima za pojedince koji možda ne razumiju složene postupke.⁹⁴

Sudije i advokati s kojima su obavljani razgovori u toku ovog istraživanja jednoglasno su naveli da zakoni tretiraju sve osobe jednako u smislu pristupa sudu. No, oni također navode da su socijalno ugrožene grupe suočene sa finansijskim ograničenjima zbog sudskih troškova i troškova advokata. Što se tiče sudskih troškova, procesni zakoni ostavljaju mogućnost izuzeća koje ovisi o finansijskoj situaciji osobe koja traži takvo izuzeće od plaćanja. Stoga, informacija o broju zahtjeva za izuzećem od plaćanja sudskih naknada može biti realan pokazatelj o potrebama građana za besplatnom pravnom pomoći u parničnim postupcima. Međutim, nemaju svi sudovi podatke o broju predmeta u kojima su pojedinci zatražili izuzeće od plaćanja sudskih troškova.⁹⁵

Također, kako je već napomenuto, propisi o besplatnoj pravnoj pomoći u RS i na nivou kantona (5 kantona je donijelo propise o besplatnoj pravnoj pomoći), kao i prakse, razlikuju se jedni od drugih i otežavaju efikasno korištenje prava na jednak pristup sudovima. Zanimljivo je da se kao pravilo u svim ovim propisima ostavlja mogućnost besplatne pravne pomoći ugroženim pojedincima samo ukoliko im je prebivalište na području datog entiteta, okruga ili kantona i pod uvjetom da spadaju u definiranu „socijalnu kategoriju“ na osnovu finansijskog stanja i da to mogu potkrijepiti specifičnom dokumentacijom. Međutim, finansijska granica je prilično visoka, a postupak odlučivanja o pravu na besplatnu pravnu pomoć često je preduž da bi bio efikasan.⁹⁶

S druge strane, građani koji žive u mjestima gdje ne postoje uredi za pružanje javne besplatne pravne pomoći, uključujući ona u ruralnim područjima, nemaju mogućnost da ostvare pristup besplatnoj pravnoj pomoći, što ih stavlja u nepovoljniji položaj, nego što je to bilo prije zakonodavne reforme parničnog postupka 2002. godine.⁹⁷

6.2. Pristup informacijama

Građani su uistinu zainteresirani za dobivanje informacija o pravu i zakonima. Specijalni izvještaj UNDP-a navodi da „izražen nivo interesa može se opisati kao visok u smislu gore navede-

nih okolnosti. U cjelokupnom uzorku interes za dobivanje informacija o zakonima izražen je kod 60% građana u oba entiteta, te 50% građana Brčko distrikta. Razlika u odgovorima između muškaraca i žena nije značajna, s obzirom da nivo interesa kod žena je 9% manji nego kod muškaraca.⁹⁸ Naravno, interes građana se ne odnosi na sva zakonodavna područja nego na ona koja su njima direktno bitna (krivični postupak, parnični postupak, stambeni propisi, imovinski propisi, itd.) i stoga Specijalni izvještaj navodi posebno visok nivo (50%) „zainteresiranosti za informacije kod ispitanika sa nižim nivoom obrazovanja, socijalno ugroženih ili socijalno oslabljenih kategorija, kao što je stanovništvo u ruralnom području, osobe sa završenim osnovnim obrazovanjem ili žene“.⁹⁹

Zakoni i drugi propisi uvijek se objavljuju u službenim glasilima na državnom, entitetskom nivou, nivou Brčko distrikta ili kantonalnim nivoima u Federaciji, ovisno o zakonodavnoj nadležnosti. Dakle, službena glasila su u velikoj mjeri dostupna javnim tijelima i institucijama, kao i pravnoj zajednici, a također i putem interneta. Prema UNDP-ovom Specijalnom izvještaju, 60% ispitanika zna za službeni glasnik u kojem se objavljuju zakoni i pravni propisi. Većina ispitanika je u Brčko distriktu (76%), u RS 65%, i u FBiH 55%. Što se tiče spolne strukture, 55% žena i 64% muškaraca upoznato je sa postojanjem ove publikacije. Međutim, „samo jedna trećina ispitanika u uzorku dala je pozitivan odgovor na pitanje da li znaju da li je službeni glasnik dostupan na internetu i da li postoji web stranica, što se direktno povezuje sa internet kulturom u BiH (odnosno sposobnosti korištenja informacionih tehnologija i kompjuterskom pismenošću), koja je još uvijek na relativno niskom nivou. [...] Ipak, nije moguće zaključiti na osnovu ovih odgovora u kojoj mjeri ispitanici koriste službena glasila (bilo štampanu ili elektronsku verziju) kao izvor informacija i da li samo znaju da takva mogućnost postoji“.¹⁰⁰ Dodatni faktor koji se mora uzeti u obzir je to da je pristup službenom glasniku moguć samo putem kupovine štampane verzije ili preko pretplate na elektronsku verziju.

Svi sudovi u BiH imaju web stranice. Velika većina koristi domenu „pravosudje.ba“ koja je izrađena pod pokroviteljstvom VSTV-a i stoga web stranice ovih sudova su jednoobrazne. Međutim, vrste informacija kojima se može pristupiti putem ovih web stranica se razlikuju. Na primjer, neki sudovi daju detaljne informacije o pojedinim postupcima, dokumentima koji se moraju podnijeti, te čak o sudskim naknadama i podacima o bankovnim računima. Sa druge strane, neki drugi daju samo osnovne generičke informacije bez specifičnih detalja.¹⁰¹ Ne postoje informativni pultovi u sudovima koji su posebno osmišljeni kako bi se uputilo gdje se mogu dobiti specifične informacije o zakonima, propisima, postupcima i besplatnoj pravnoj pomoći.¹⁰² Međutim, uposlenici suda mogu dati neke osnovne informacije i usmjeriti korisnike sudova na relevantne sudske službe, no nije im dozvoljeno da daju specifične informacije o posebnim postupcima.¹⁰³

Neka istraživanja provedena u okviru USAID-ovog Programa za razvoj pravosudnog sektora II analizirala su tendencije građanske percepcije pravosudne reforme na nivou lokalnih zajednica.¹⁰⁴ Ankete u općinama Zeničko-dobojskog kantona, na primjer, pokazuju da 80% dobiva informacije o radu sudova putem medija, a manje od samih sudova. Također, 90-95% zna da se različiti materijali mogu dobiti u sudskim zgradama te da se većina njih odnosi na pitanja zemljišnih knjiga, postupke nasljeđivanja, dobivanje različitih dozvola i uvjerenja, postupke razvoda, hipoteke i žalbene postupke.¹⁰⁵

Korisnu brošuru sa informacijama za korisnike sudova izradilo je Visoko sudsko i tužilačko vijeće u ljeto 2011.¹⁰⁶ Iako je dostupna na internetu, još uvijek nije jasno na koji način bi ista došla do opće javnosti, a posebno osoba sa invaliditetom, Roma i žena. VSTV-ov plan informiranja je stoga nejasan. Općenito, iako su razvoj sudskih informacionih tehnologija pohvalili donatori i VSTV, jasno je da još uvijek nije dovoljan za efikasan pristup bitnim pravnim informacijama, posebno u pogledu najugroženijih i marginaliziranih grupa kao što su osobe sa invaliditetom, Romi i žene, posebno u ruralnim područjima.¹⁰⁷ Također, ne postoje specifične informacije koje se odnose na posebne potrebe i zahtjeve osoba sa invaliditetom, Roma i žena u smislu njihovog efikasnog pristupa pravdi.

Institucionalni mehanizmi ravnopravnosti spolova u BiH i BiH Ured ombudsmena su također izradili korisne informativne materijale, no strategija informiranja, posebno u pogledu naju-

ovakvu pravnu pomoć zbog potrebe da se zadrži nepristrasnost pravosuđa. Vidjeti, UNDP-ov *Sistem besplatne pravne pomoći u BiH*, napomena 72, str. 35

⁹⁸ UNDP Specijalni izvještaj: *Suočavanje sa prošlošću i pristup pravdi iz perspektive javnosti*, 2010, napomena 68, str.37, dostupno na: <http://www.undp.ba/upload/publications/Facing%20the%20Past%20and%20Access%20to%20Justice.pdf>. UNDP Specijalni izvještaj, napomena 68, str.37

⁹⁹ *Idem.*, str. 38.

¹⁰⁰ *Idem.* str. 38

¹⁰¹ Npr. na web stranici Općinskog suda Sarajevo (najvećeg općinskog suda u FBiH) sadržane su informacije o sudskoj nadležnosti, relevantnim zakonima i sudskoj organizaciji. Međutim, praktičnih informacija nema mnogo i odnose se uglavnom na najosnovnije informacije koje u većini slučajeva upućuju na sudske odjele gdje se „može dobiti više informacija“ (npr. informacije o registraciji preduzeća navode „više informacija može se dobiti u sobi 115 na 1. spratu“) ili se odnose na dobivanje izvadaka iz zemljišnih knjiga ili drugih potvrda. Ne postoje informacije o pružiocima besplatne pravne pomoći ili izuzeću od plaćanja sudskih naknada. Vidjeti:

<http://www.oss.ba/?jezik=bos&x=2&y=64>. Također, većina sudova nema informacija o pružiocima besplatne pravne pomoći ali postoje izuzeci. Nasumična pretraga web stranica pokazuje da npr. sudovi u Mostaru, Zenici, Tuzli, Goraždu, Trebinju, imaju informacije o pružiocima besplatne pravne pomoći (javnim i NVOima) i detaljne informacije o sudskim naknadama te

groženijih, nije u potpunosti jasna. Naime, ne postoje posebne aktivnosti usmjerene na obuhvat onih kojima su potrebne posebne informacije o pravnoj zaštiti ili zaštiti prava, osim onih koje su date u brošurama i drugim informativnim materijalima za druge javne institucije, uključujući policiju, centre za socijalni rad, sudove, itd, i objavljivanje istih na internetu. Isto se može reći i za informativne aktivnosti nevladinih organizacija za ljudska prava koje su također izradile niz korisnih informativnih materijala.

BiH je nedavno usvojila Strategiju za brigu o korisnicima usluga sudova, čiji cilj je pomoći sudovima da odgovore na potrebe običnih građana i izgrade povjerenje javnosti i poštovanje za sudski sistem. BiH Strategija za pravosudni sektor prepoznaje da će građani imati veće poštovanje za postupke i odluke ukoliko ih razumiju i stoga složeni postupci koji su loše objašnjeni mogu obeshrabriti ljude da podnose legitimne zahtjeve. Ključni zadatak je sada kako provesti Strategiju u cijeloj BiH i pomoći izgradnju povjerenja javnosti u sudski sistem. Strategija za reformu pravosudnog sektora također prepoznaje postojeći nedostatak aktivnog učešća organizacija civilnog društva u pravosudnom sektoru u BiH, što negativno utiče na obim interesa koji su obuhvaćeni u strategiji, politici i procesima izrade zakona. Ključni ciljevi stoga uključuju uspostavu sistematičnijeg modela za poticanje aktivnog učešća različitih interesnih grupa za gore navedene procese te na taj način osiguranja boljeg učešća svih dijelova društva i također izgradnje kapaciteta onih grupa koje efikasno doprinose takvim procesima.¹⁰⁸

izuzeću od plaćanja istih. Međutim, ovi sudovi također imaju samo mali broj informacija o korištenju određenih prava. Vidjeti, npr.: <http://opsud-mostar.pravosudje.ba/> i <http://opsud-zenica.pravosudje.ba/> ili <http://ossud-trebinje.pravosudje.ba/>. Međutim, nijedan sud nema informacije o određenim sudskim postupcima (npr. vezane za radne sporove, razvođe, izdržavanje djece, izvršenje presuda, diskriminaciju, itd.).

¹⁰² Prema UNDP-ovom Specijalnom izvještaju, samo 0,4% ljudi pokušava dobiti informacije o sudskom sistemu putem brošura u sudovima i tužilaštvima. Napomena 68, str. 37.

¹⁰³ Sudije sa kojima su obavljani razgovori navele su da sudski uposlenici ne daju takve informacije kako bi se izbjeglo potencijalno pogrešno informiranje ili davanje smjernica korisnicima usluga suda za koje bi se sud mogao smatrati odgovornim.

¹⁰⁴ JSDP II podržava vladavinu prava u Bosni i Hercegovini putem: (1) jačanja sudske neovisnosti, odgovornosti i efikasnosti; (2) bolje koordinacije i ujednačenijeg pravosudnog sektora orijentiranog prema pristupanju EU; i (3) povećanog javnog povjerenja u vladavinu prava. Više informacija dostupno na: <http://www.usaidjsdp.ba/>

¹⁰⁵ Analiza učinaka pravosudne reforme u općinskim sudovima u Zeničko-dobojskom kantonu, Udruženje Alternativa Kakanj, dostupno na: <http://www.nvo-alternative.org/pdf/Analiza%20ankete.pdf>. Općenito, anketa pokazuje da tri od pet ispitanika smatra da sudovi ne tretiraju građane sa pošto-

Sudske službe i usluge koje se specifično odnose na osobe sa invaliditetom, manjine i žene

7.

7.1. Opće napomene

U svrhu ove studije, proveden je niz razgovora (32) sa predstavnicima sudova, drugih relevantnih javnih institucija i korisnika usluga sudova. Također, regionalni konsultant iz UNDP Ureda u Bratislavi izradio je dva upitnika (po jedan za nosioce pravosudnih funkcija, profesionalce i za korisnike usluga sudova), koji su jedinstveni za sve zemlje koje su u fokusu UNDP Bratislava Regionalnog projekta. Zbog ograničenog vremena i ljudskih resursa za izradu ove Studije (svaki UNDP ured u zemlji unajmio je po jednog konsultanta za provođenje istraživanja, anketa i izradu državne studije), nije bilo moguće obuhvatiti veliki broj ispitanika i dobiti reprezentativne rezultate ankete. Međutim, to ne umanjuje vrijednost prikupljenih podataka, s obzirom da rezultati ankete u velikoj mjeri odgovaraju tumačenjima primarnih izvora, kao što su BiH i međunarodni pravni okvir, ostali propisi, uključujući odgovarajuće strategije i akcijske planove koji se odnose na specifične ciljane grupe, izvještaje međunarodnih i domaćih institucija i organizacija o posebnim pitanjima koja se odnose na osobe sa invaliditetom, Rome i žene, izvještaje o usklađenosti BiH vlasti sa međunarodnim ustavnim i zakonodavnim obavezama, kao i preporuke odgovarajućih tijela za praćenje poštivanja ljudskih prava. Stoga, ovi intervjui i rezultati ankete trebaju se posmatrati samo kao dodatni, ilustrativni izvor informacija i nalazi u pogledu pristupa pravdi za ove specifične grupe.

7.2. Rezultati intervjua

Osnovne prepreke za poboljšan pristup pravdi – intervjui sa korisnicima usluga suda

Svi korisnici usluga suda sa kojima su obavljani razgovori slažu se da su osobe sa invaliditetom, Romi i žene zbog svojih specifičnih potreba u nepovoljnom položaju u pogledu pristupa informacijama koje bi ih pravno osnažile i stoga im unaprijedile pristup pravdi. Ovaj nedostatak pristupa informacijama za ove grupe je posebno štetan u pogledu zaštite njihovih prava. U tom smislu, svi korisnici usluga suda sa kojima su obavljani razgovori uglavnom se slažu kada su u pitanju opće prepreke s kojima se osobe sa invaliditetom, Romi i žene susreću u pogledu efikasnijeg pristupa pravdi. To su sljedeće:

- rašireno siromaštvo općenito, a posebno kod žena u ruralnim područjima, osoba sa invaliditetom i Roma;
- općenito nizak nivo obrazovanja, visok stepen nepismenosti i neposjedovanja znanja kod osoba sa invaliditetom, Roma i žena (posebno u ruralnim područjima) kada su općenito u pitanju prava i mehanizmi zaštite;

vanjem, da neki pojedinci imaju povlašten tretman, a svaki treći ispitanik smatra da sudovi tretiraju građane na jednak način. Također, svaki deseti ispitanik smatra da sudovi rješavaju predmete u odgovarajućim vremenskim rokovima.

¹⁰⁶ Misija, vizija i načela sudskog i tužilačkog sistema u BiH: Brošura za korisnike usluga sudova i tužilaštava, VSTV, 2011, dostupno na: <http://www.hjpc.ba/docs/vstvdocs/pdf/MisijaBOS.pdf> (pristupljeno:

¹⁰⁷ Prema podacima BiH Regulatorne agencije za komunikacije, stopa penetracije interneta u BiH 2066. godine iznosila je 24,5%.

Lzvor: <http://merlin.obs.coe.int/iri/s/2007/7/article8.en.html> (pristupljeno: 22. novembra 2011.) Prema statističkim podacima o korištenju interneta iz 2010. godine, postoji 1,4 miliona korisnika interneta u BiH, odnosno 31,2% ukupnog stanovništva. Lzvor: Internet World Stats na: <http://www.internet-worldstats.com/euro/ba.htm> (pristupljeno: 22. novembra 2011.)

¹⁰⁸ BiH Strategija za reform pravosuđa, napomena 85.

- široko rasprostranjene javne predrasude prema osobama sa invaliditetom, Romima i ženama;
- nedovoljna spoznaja sudija, tužilaca, advokata i uposlenika suda u pogledu specifičnih potreba/zahtjeva osoba sa invaliditetom, Roma i žena općenito, a posebno u vezi sa ostvarivanjem njihovih prava (uključujući nizak stepen svijesti policije i centara za socijalni rad kada su u pitanju Romi¹⁰⁹ ili žrtve nasilja u porodici¹¹⁰);
- nepostojanje na odgovarajući način dostupnih informacija u sudovima o ostvarivanju prava i sudskim postupcima koji su posebno dizajnirani za osobe sa invaliditetom, Rome i žene;
- nedostatak odgovarajućih dostupnih informacija u sudovima o sistemu besplatne pravne pomoći i pružiocima ovih usluga (javnih agencija i/ili NVOa), uključujući lokaciju pružalaca usluga besplatne pravne pomoći, kontakt informacije i kriterije za mogućnost korištenja usluga;
- troškovi postupaka općenito, a posebno u građanskim predmetima gdje zakoni ne definiraju obavezno profesionalno zastupanje;
- visoka finansijska granica utvrđena u zakonima o besplatnoj pravnoj pomoći, što neproporcionalno utječe na osobe sa invaliditetom, Rome i žene jer su oni ugroženiji i siromašniji,
- dužina sudskih postupaka i nepostojanje efikasnih pravnih lijekova općenito, a posebno u slučajevima koji se moraju hitno rješavati, kako je to utvrđeno određenim zakonima (npr. Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o radu);
- nedostatak efikasnog izvršenja presuda;
- neefikasni kapaciteti postojećih javnih ureda za besplatnu pravnu pomoć da pruže efikasnu pravnu pomoć osobama sa invaliditetom, Romima i ženama;
- nepostojanje informacija dostupnih na jezicima manjina.

S druge strane, korisnici usluga suda navode da je većina informacija o pravima, mehanizmima zaštite i besplatnoj pravnoj pomoći dostupna kod nevladinih organizacija koje rade u oblasti ljudskih prava i zalažu se za prava ovih posebnih grupa, ili onih koji pružaju besplatnu pravnu pomoć, te da ih dostavljaju različitim javnim institucijama kao što su policija, centri za socijalni rad, sudovi, centri za edukaciju, itd. Međutim, korisnici usluga suda također se slažu da, bez obzira na ovakvu razmjenu informacija, to nije dovoljno kako bi se značajno podigla svijest o zaštiti prava kod ovih specifičnih grupa i da se takvi materijali i informacije trebaju dijeliti ovim grupama na efikasniji način, putem pažljivo osmišljenih i finansiranih programa.

¹⁰⁹ Posebno istakao Vehid Tihak, predstavnik romske NVO „Budi moj prijatelj“ (3. novembar 2011), Edita Abdibegović i Bakir Mrkonja, advokati iz Udruženja „Vaša prava“ (1. novembar 2011).

¹¹⁰ Posebno naglasili gospodin Amer Homarac, FLD Centar za besplatnu pravnu pomoć za žene (3. novembar 2011); Gospoda. Branka Inić, BiH Helsinški komitet (14. novembar 2011.)

¹¹¹ Organizacije koje su potpisale pismo su: Centar civilnih inicijativa, BiH Helsinški komitet za ljudska prava, Biro za ljudska prava, Udruženje demokratskih inicijativa i Udruženje "Vaša prava". Izvor: <http://www.dnevni-avaz.ba/vijesti/iz-minute-u-minutu/56851-nevladine-organizacije-zele-nastaviti-pruzati-pravnu-pomoc.html>

Poseban problem koji nevladine organizacije također naglašavaju je isključivanje nevladinih organizacija pružatelja pravnih usluga iz Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. U tom smislu treba napomenuti da je u septembru 2011. godine grupa nevladinih organizacija poslala otvoreno pismo koje se odnosi na Nacrt okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći u BiH. Posebno su naglasili izraženu potrebu za iskorištavanjem postojeće mreže za pružanje pravnih usluga nevladinih organizacija, njihovog iskustva i vještina. Također su izrazili zabrinutost da isključivanje nevladinih organizacija pružatelja pravnih usluga iz Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći neće dovesti do efikasnijeg, bržeg i kvalitetnijeg pristupa uslugama besplatne pravne pomoći, „nego će povećati administraciju i usmjeriti budžetska sredstva za besplatnu pravnu pomoć državi i njenom aparatu“.¹¹¹

Također, većina, ako ne i sva prava koja se odnose na osnovnu zaštitu osoba sa invaliditetom, Roma i žena, se rješavaju u okviru upravnih postupaka (npr. proces izdavanja osobnih dokumenata Roma je upravni postupak kao i odlučivanje u pogledu pristupa socijalnoj zaštiti za sve tri grupe, pristupa zdravstvenoj zaštiti, naknadama u slučaju nezaposlenosti, itd). Međutim, državni službenici koji provode ove upravne postupke nisu dovoljno upoznati i educirani o specifičnim potrebama i pravima osoba sa invaliditetom, Roma i žena zbog čega su ove tri grupe često lišene osnovnih prava ili je postupak ostvarivanja ovih prava veoma težak i dugotrajan. Korisnici usluga suda također navode potrebu za unapređenjem rada centara za socijalni rad koji su nedovoljno kadrovski popunjeni, nedovoljno finansirani i nemaju dovoljno razvijenu svijest i dostatne informacije o mehanizmima zaštite prava kao i pružateljima pravnih usluga.

Najvažnije prepreke za poboljšan pristup pravdi - nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci

Općenito, nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci također smatraju da glavnu prepreku za unaprijeđen pristup pravdi za osobe sa invaliditetom, Rome i žene predstavlja rašireno siromaštvo općenito, a posebno kod osoba sa invaliditetom, Roma i žena (posebno u ruralnim područjima); općenito nizak nivo obrazovanja, visok stepen opće nepismenosti Roma i, posebno, nedovoljna osnovna pravna educiranost kod ove tri grupe, te široko rasprostranjene predrasude javnosti prema osobama sa invaliditetom, Romima i ženama. Nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci sa kojima su obavljani razgovori također prepoznaju potrebu da se više educiraju o specifičnim potrebama ove tri grupe.

Međutim, mišljenja nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca o dostupnosti informacija o zakonima, postupcima i funkcijama sudova razlikuju se od mišljenja korisnika usluga suda. Prema mišljenju većine nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca s kojima su obavljani razgovori, pristup informacijama koje se odnose na zakone, nadležnost sudova i postupke općenito se poboljšao. Informacije o međunarodnim dokumentima, relevantnim zakonima, sudskim postupcima generalno, lokaciji organizacija i nadležnosti sudova, brošure o tome kako se zaštititi od nasilja u porodici, informacije o osnovnim socijalnim pravima i pravima na zdravstvenu zaštitu su dostupne svim građanima kod različitih javnih institucija bilo putem web stranica različitih institucija, uključujući sudove, VSTV, BiH Agenciju za ravnopravnost spolova, Entitske gender centre, BiH Ured ombudsmena, kao i nevladinih organizacija koje rade u oblasti ljudskih prava, pružalaca pravnih usluga i grupa za zagovaranje, a određene informacije mogu se pronaći i u zgradama sudova.¹¹²

Kada je u pitanju sposobnost uposlenika suda da osiguraju odgovarajuće informacije korisnicima usluga sudova općenito, nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci se slažu da su sudski uposlenici dobro educirani i osposobljeni da daju osnovne informacije. Iako su gotovo jednoglasno potvrdili da je svijest o specifičnim potrebama tri ciljne grupe niska, naglasili su da „uposlenici suda i sudije tretiraju sve korisnike usluga suda na jednak način i u skladu sa relevantnim zakonima koji ne prave razliku na osnovu statusa osoba sa invaliditetom, Roma ili žena“, te da je „sudski sistem jednako dostupan svima“. Također smatraju da su uposlenici sudova dovoljno educirani da „svim korisnicima usluga suda osiguraju sve praktične informacije o radu suda te da su opće informacije o pravima i obavezama građana dostupne javnosti, bilo putem interneta ili u sudskim zgradama (brošure, leci, itd),“ koji „također uključuju i tri ciljane grupe.“

Međutim, većina nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca s kojima su obavljani razgovori slaže se da sudovi još uvijek nemaju dostupne informacije koje su specifično usmjerene prema posebnim potrebama/zahtjevima najugroženijih grupa, posebno osoba sa invaliditetom, Roma ili žena, niti su utvrđene specifične strategije kako bi se odgovorilo na posebne potrebe/zahtjeve osoba sa invaliditetom, Roma ili žena.¹¹³ Također, nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci s kojima su obavljani razgovori potvrđuju da ne postoje dostupne informacije na jezicima manjina, bilo na internetu ili u sudskim zgradama ili u bilo kojim drugim javnim institucijama. Jednoglasno prepoznaju postojanje široko rasprostranjenih predrasuda prema ciljnim grupama, posebno Romima, nedostatak svijesti kod sudija, advokata i sudskih uposlenika u pogledu specifičnih potreba/zahtjeva tri ciljne grupe, izuzetno nizak nivo poznavanja osnovnih pravnih informacija kod ove tri ciljne grupe, posebno kod onih koji su u najvećoj mjeri pod utjecajem siromaštva.

Također se slažu da u sudskoj evidenciji ne postoje razvrstani podaci kako bi se pokazao broj predmeta koji se odnose na ove tri grupe, a neke sudije su izrazile zabrinutost da bi prikupljanje takvih podataka dovelo do diskriminacije.¹¹⁴ Također, sudovi još uvijek nisu uspostavili posebne registre za predmete koji se odnose na diskriminaciju, a većina sudija s kojima su obavljani razgovori nije upoznata sa obavezom sudova da prikupljaju i dostavljaju podatke o registriranim predmetima koji se odnose na diskriminaciju BiH Ministarstvu za ljudska prava (vidjeti, Dio 4.1.4.)

¹¹² Razgovori sa: Mladenom Srdićem, sudija (31. oktobar 2011), Brankom Perićem, sudija i Vesnom Trifunović, sudija (1. novembar 2011), Amelom Mahić, sudija (11. novembar 2011), Milicom Filipović, sudija (6. novembra 2011), Zlatanom Terzićem, advokat (3. novembar 2011), Anom Jakšić, direktorica Centra za ravnopravnost spolova FBiH (8. novembar 2011), i 5 advokata koji su željeli ostati anonimni (8. i 10. novembar 2011), Gordanom Stojaković (7. novembar 2011), sudija. Sudija Milica Filipović napominje, međutim, da su objavljene informacije mnogo korisnije profesionalcima nego korisnicima usluga suda

¹¹³ *Idem*. Međutim, Edin Muzurović, advokat, (11. novembar 2011.) smatra da posebno dizajnirane informacije za marginalizirane grupe o mogućnostima ostvarivanja njihovih prava postoje u sudovima, no to nije daljnje obrazložio.

¹¹⁴ Npr. sudije Trifunović i Filipović, napomena 119.

Neke od specifičnih prepreka za pristup pravdi zasnovane na pripadnosti specifičnoj ciljnoj grupi

Pored ovih općih zapažanja koja se odnose na pristup pravdi za sve tri ciljane grupe, svi ispitanici s kojima su obavljani razgovori naveli su neke specifične prepreke s kojima se pojedinci suočavaju zbog pripadnosti jednoj od ciljnih grupa.

a) Osobe sa invaliditetom

Kada su u pitanju osobe sa invaliditetom, jedna od ozbiljnih prepreka je visok nivo nepismenosti i nizak nivo obrazovanja zbog nekoliko razloga:

- opća socijalna isključenost,
- nedostatak inkluzivnih obrazovnih programa ali također isključenost koju uzrokuju porodice zbog kulturnog i društvenog mentaliteta (porodice nerado djecu sa posebnim potrebama upisuju u škole),
- posebna socijalna i pravna isključenost osoba sa intelektualnim onesposobljenjima zbog neodgovarajućih zakona i nedovoljne svijesti,
- nemogućnost odgovarajućeg fizičkog pristupa u većinu javnih institucija, uključujući sudove,
- nedostatak saradnje između vlade i nevladinih organizacija koje predstavljaju osobe sa invaliditetom pri izradi strategija i politika koje se odnose na njihove specifične potrebe i ostvarivanje prava.¹¹⁵

Istinita životna priča

Prvi predmet podnesen sudu na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije odnosio se na diskriminaciju u obrazovanju, odnosno diskriminaciju djeteta sa određenim intelektualnim onesposobljenjem. Javna osnovna škola insistirala je na prebacivanju djeteta u takozvanu „specijalnu školu“ jer je djetetu bila potrebna dodatna stručna pomoć u radu. U toku kratkog vremena, škola je osigurala stručnjaka koji je pomogao djetetu u toku nastave te je dijete pokazalo značajna poboljšanja. Međutim, budžet škole nije bio dovoljan da bi se nastavilo sa ovakvom vrstom pomoći, te je prestalo pružanje stručne pomoći. Roditelji su odlučili da pokrenu sudski postupak protiv Hercegovačko-neretvanskog kantona i Kantonalnog ministarstva obrazovanja, nauke i sporta i dobili besplatnu pravnu pomoć, uključujući i zastupanje pred sudom u Udruženju „Vaša prava“. Prvostepeni sud u Mostaru donio je odluku u korist tužioca navodeći, između ostalog, da je izvršena povreda ljudskih prava maloljetnika i da su Mostarska osnovna škola, Kantonalno ministarstvo obrazovanja, nauke i sporta i Hercegovačko-neretvanski kanton izvršili diskriminaciju maloljetnika i povrijedili njegovo pravo na obrazovanje, uskraćujući stručnu pomoć koja se pokazala efikasnom i koja bi omogućila djetetovu socijalizaciju i inkluziju. Kantonu i školi naloženo je da zaustave kršenje prava tako što će osigurati neophodne uvjete u toku jednog mjeseca. Apelacioni sud potvrdio je odluku koja je time postala konačna. Nakon ovog uspješnog predmeta, pokrenuto je još nekoliko sudskih postupaka koji se odnose na isto pitanje.

b) Romi

Pored drugih prethodno spomenutih prepreka za bolji pristup pravdi, osnovni problemi s kojima se Romi suočavaju u pogledu unaprijeđenog pristupa pravdi je nedostatak identifikacijskih dokumenata u skladu sa zakonom. Drugi problemi koji potječu iz ovog uključuju nemogućnost većine Roma da ostvari pristup na:

- osnovne usluge zdravstvene zaštite;
- bilo kakvu vrstu socijalne zaštite;

¹¹⁵ Gospodin Suvad Zahirović, Predsjednik izvršnog odbora NVO „Lotos“ koja se bavi zastupanjem prava osoba sa invaliditetom, i gospodin Dragan M. Popović, UNDP, međunarodni stručnjak za tranzicijsku pravdu (11. novembar 2011.)

- obrazovanje;
- zapošljavanje;
- stanovanje;
- sudske i druge mehanizme zaštite.

Također, problemi se dodatno usložjavaju činjenicom da roditelji koji nisu upisani u matične knjige ne mogu upisati svoju djecu, te iako postoje primjeri djece koja nisu evidentirana a pohađaju škole, oni ne mogu dobiti uvjerenja o završenom razredu.¹¹⁶

Istinita životna priča

Mlada Romkinja u drugom stanju otišla je sa porodicom u jedincu Hitne pomoći kada joj je počeo porod. Međutim, nije imala identifikacijske dokumente, osim potvrde da je pokrenut zakonski postupak za dobivanje identifikacijskih dokumenata. Međutim, medicinsko osoblje u Hitnoj službi odbilo je da je primi, i čak su pozvali policiju jer porodica nije htjela da napusti instituciju prije nego što joj se ukaže pomoć. Pozvala je advokata iz Udruženja „Vaša prava“, koji je radio na njenom predmetu, koji je došao u Hitnu službu, razgovarao sa policijom i medicinskim osobljem, i na kraju su je primili kako bi se porodila. Nakon ovog događaja, Udruženje „Vaša prava“ je započelo sa aktivnostima zagovaranja i uspjelo ubijediti nadležna kantonalna tijela da izdaju instrukcije prema kojima sve osobe koje su u stanju socijalne potrebe „koje nemaju zdravstveno osiguranje pokriveno na drugi način“ imaju pravo na besplatnu medicinsku pomoć, a da troškove snosi odgovarajuće općinsko/kantonalno tijelo.

c) Žene

Specifične prepreke u smislu pristupa pravdi za žene su:

- nedovoljna edukacija i podizanje svijesti sudija, tužilaca i sudskih uposlenika, policije i centara za socijalni rad o specifičnim potrebama žena žrtava nasilja u porodici;
- nedovoljno donošenje i provedba naloga o zabrani pristupa žrtvi u slučaju nasilja u porodici čemu uglavnom doprinosi propust policije da na odgovarajući način prikupi dokaze i predloži nametanje ovakvih mjera, ali također i nerazuman vremenski rok u toku kojeg sudovi odlučuju o predloženim mjerama;
- nizak nivo svijesti kod policije, centara za socijalni rad i sudija o važnosti traženja zabrane pristupa žrtvi u slučaju nasilja u porodici i donošenja takvih odluka na brz način;
- seksualno uznemiravanje na radnom mjestu;
- mobing;
- nedovoljno izvršavanje presuda koje se odnose na izdržavanje djece;
- nedovoljna osviještenost u pogledu spola u slučajevima koji se odnose na podjelu imovine nakon postupka razvoda; neodgovarajući zakoni koji se odnose na žene žrtve seksualnog nasilja počinjenog tokom sukoba, posebno u pogledu krivičnog zakona (neuspješno usklađivanje državnog sa međunarodnim standardima) i socijalne zaštite.¹¹⁷

Kada su u pitanju žene koje su žrtve različitih vrsta nasilja zasnovanog na spolu, nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci navode nedostatak svijesti i znanja kod sudija, tužilaca i policije kao i javnosti o tome šta to zapravo čini, npr. seksualno uznemiravanje, mobing, itd, te kako to neproporcionalno utječe više na žene nego na muškarce. Također, jedan sudija navodi da krivični sudovi gotovo nikada ne odlučuju o naknadi za žene žrtve seksualnog nasilja nakon osuđivanja počinitelja, iako krivični zakon daje mogućnost nametanja obaveze isplate nadoknade žrtvi. No, umjesto da to rade, sudije gotovo uvijek savjetuju žrtve da traže nadoknadu u okviru parničnog postupka, bez uzimanja u obzir ranjivosti i trauma koje je žrtva već preživjela.¹¹⁸

¹¹⁶ Gospođa Edita Abdibegović, Bakir Mrkonja, i gospodin Vehid Tihak, napomena 81.

¹¹⁷ Žene žrtve torture nisu prepoznate kao socijalna kategorija, osim ukoliko je tortura kojoj su bile izložene za posljedicu imala fizičko onesposobljenje – minimalno 60%. Međutim, socijalni status ovih žena priznat je samo u tri od deset kantona u FBiH i zahvaljujući tome imaju besplatnu zdravstvenu zaštitu. Razgovor sa gospodinom Draganom Popovićem, napomena 119 i Anom Jakšić, Direktoricom FBiH Centra za ravnopravnost spolova (8. novembar 2011.)

¹¹⁸ Gospodin Branko Perić, Sudija Suda BiH, i bivši Predsjednik VSTV-a, objasnio je da ovaj instrument koji postoji u krivičnom zakonu treba više koristiti jer krivični sud nakon osude izvršitelja može naložiti kompenzaciju posebno ugroženoj žrtvi (npr. žrtvi seksualnog nasilja) u paušalnom iznosu, što ne sprječava žrtvu da traži punu nadoknadu u odvojenom parničnom postupku. Ovo bi po njegovom mišljenju posebno pomoglo žrtvama seksualnog nasilja (uključujući seksualno nasilje koje se desilo tokom rata) da izbjegnu daljnje dugotrajne sudske postupke kako bi tražile nadoknadu, kao i da izbjegnu daljnju traumatizaciju.

Istinita životna priča

Gđa. D.J., poznata urednica informativnog programa javne Federalne TV, je iznenadno udaljena sa pozicije zbog njenih „komunikacijskih nesposobnosti i lošeg odnosa sa kolegama“, kako je to zvanično objašnjeno. Nakon ovakve odluke, gđa J. je bila izražena oštroj medijskoj kampanji usmjerenoj protiv nje, koju je BiH Helsinški komitet ocijenio kao govor mržnje. Gđi. J. je ponuđen drugi ugovor, iako manje povoljan, a na njeno mjesto postavljen je muškarac. Pokrenula je radni spor pred sudom koji je donio odluku u njenu korist, presuđujući da je udaljavanje gđe. J. sa radnog mjesta bilo nezakonito. Sud je naložio, između ostalog, da se odmah vrati na radno mjesto sa kojeg je udaljena. Međutim, Federalna TV je odbila izvršiti presudu i, čak štaviše, promijenila organizacijsku strukturu na način da je radno mjesto na kojem je gđa. J. bila uklonjeno iz strukture. Podnijela je tužbu Uredu BiH Ombudsmena. Ured BiH ombudsmena izdao je poseban izvještaj u kojem je utvrđeno da je gđa. J. bila izložena uznemiravanju tokom značajnog vremenskog perioda što je za posljedicu imalo mobing, koji je definiran u Zakonu o zabrani diskriminacije. Također, Ured ombudsmena je naveo da je gđa. J. bila jedna od rijetkih žena na visokim pozicijama u javnom Federalnom TV servisu te da je na njeno radno mjesto zaposlen muškarac. Uzimajući u obzir sve ove činjenice, Ured BiH ombudsmena zaključio je da je gđa. J. bila izložena diskriminaciji na osnovu spola što je u suprotnosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova i Zakonom o zabrani diskriminacije, te izdao odgovarajuće preporuke koje se posebno odnose na izvršenje konačne sudske presude. Bez obzira na sudsku odluku i zaključke i preporuke Ureda BiH ombudsmena, sudska odluka još uvijek nije izvršena. Stoga, gđa. J, koju zastupa Udruženje „Vaša prava“, je pokrenula sudski postupak na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije 2010. godine, koji je još uvijek u toku pred sudom iako se Zakonom utvrđuje brzi postupak.

(Priču predstavila gđa. D.J. i Vaša prava)

7.3. Analiza upitnika

Od ukupno 65 različitih učesnika ankete, tražilo se da daju odgovore na upitnike (31 nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalac i 35 korisnika usluga suda). Od ukupnog broja kontaktiranih osoba, njih 33 su dale odgovor na upitnik (18 nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca i 15 korisnika usluga suda).

Rezultati upitnika su predstavljani i opisani u daljnjem tekstu.

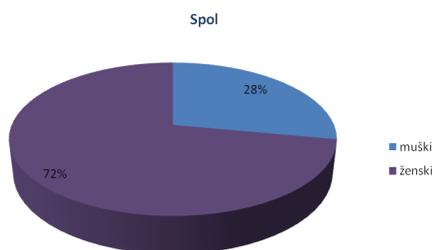
7.3.1. Upitnik – nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci

P1. Profesija

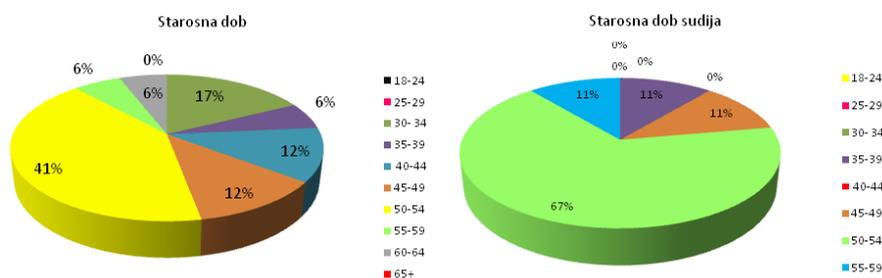


P2. *Nivo obrazovanja*: 83% ispitanika posjeduje diplomu ili certifikat u oblasti prava izdat od strane priznatih institucija, a 17% posjeduje magisterij ili doktorat.

P 3. *Spol*

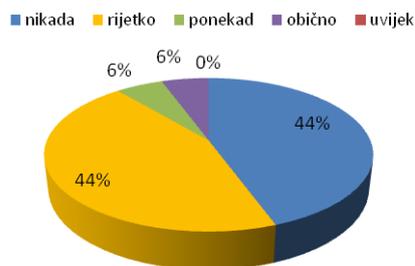


P4. *Starosna dob*: 41% svih ispitanika nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca pripadaju starosnoj dobi od 50 do 54 godine, dok 67% sudija ispitanika pripada ovoj istoj kategoriji.



Efikasnost sudskog sistema

P5. Prema vašem iskustvu, da li biste rekli da rješavanje predmeta koji uključuju žene, manjine ili osobe sa invaliditetom obično traje duže nego predmeti koji ne uključuju ove grupe?



Trajanje postupka (što neizbježno uključuje i veliki broj zaostalih predmeta) se smatra, kao što je već objašnjeno, jednim od osnovnih nedostataka BiH sudskog sistema. Međutim, u smislu odgovora na trajanje postupaka u slučajevima koji uključuju tri specifične ciljne grupe, anketa pokazuje kako nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci smatraju da činjenica da predmeti uključuju osobe koje pripadaju jednoj od ovih specifičnih grupa „nikad“ ili „rijetko“ (44% za svaki od odgovora) utječe na dužinu trajanja postupka. Drugim riječima, pripadnost jednoj od ove tri grupe, nosioci pravosudnih funkcijane i profesionalci vide kao poseban razlog za dužinu trajanja sudskog postupka. Zanimljivo je da se korisnici usluga suda također slažu da njihova pripadnost jednoj od tri ciljne grupe nije utjecala na dužinu trajanja postupka u koji su bili uključeni, iako značajan procenat nije bio u stanju da potvrdi da li postoji veza između ova dva elementa ili ne (uporediti P6 upitnika za korisnike usluga suda).

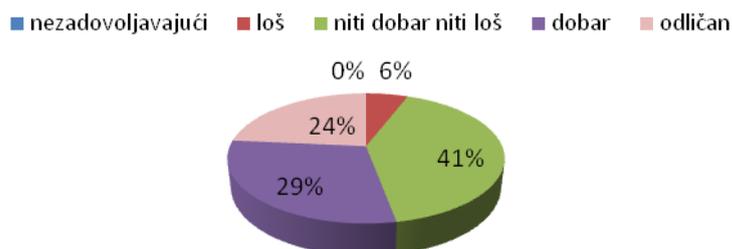
Kvalitet usluga

P6. Prema vašem mišljenju, da li je pravosudni sistem u vašoj zemlji kompetentan?



76% nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca ispitanika smatra da je pravosudni sistem u BiH „obično“ ili „ponekad“ kompetentan i 24% da je „uvijek“ stručan, dok niko od ispitanika nije ocijenio da je sistem „nikad“ ili „rijetko“ kompetentan. Ovo pokazuje visok stepen povjerenja u kompetentnost pravnog sistema u BiH od strane nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca koji su učestvovali u anketi. (Uporediti P10 u upitniku za korisnike usluga suda.)

P7. Kako biste ocijenili kvalitet usluga pravosudnog sistema u vašoj zemlji?



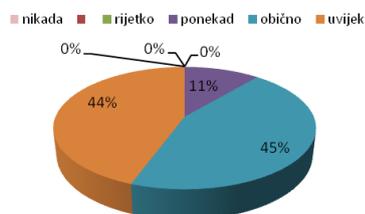
Kada je u pitanju kvalitet pravosudnog sistema zemlje, ukupno 53% ispitanika nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca smatra da je kvalitet sistema ili „dobar“ (29%) ili „odličan“ (24%). S druge strane, ukupno 47% smatra da je pravosudni sistem lošije kvalitete: 41% ocjenjuje ga „niti dobrim niti lošim“ i 6% „lošim“.

Mogućnost pristupa

P8. Da li smatrate da je sudski sistem u vašoj zemlji pristupačan ženama/manjinama/osobama sa invaliditetom?

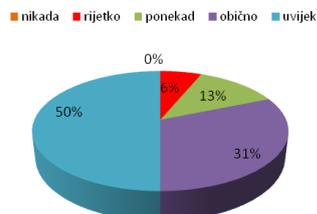
P8a.

Da li smatrate da je pravosudni sistem pristupačan ženama?



P8b.

Da li smatrate da je pravosudni sistem pristupačan manjinama?

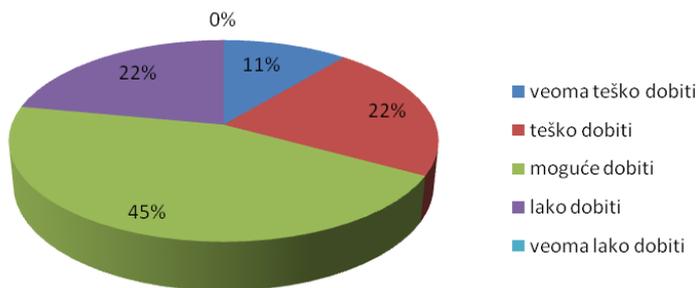


P8c.



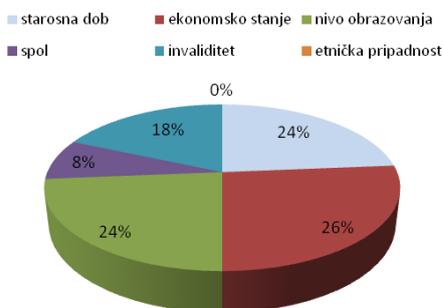
Što se tiče pristupačnosti pravosudnog sistema za osobe sa invaliditetom, manjine i žene, većina nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca smatra da je sistem „uvijek“ ili „obično“ pristupačan (89% za žene, 81% za manjine i 81% za osobe sa invaliditetom). Isto je navedeno u okviru razgovora s nosiocima pravosudnih funkcija i profesionalcima jer oni čvrsto navode da je pravosudni sistem jednako pristupačan svima bez ikakve diskriminacije (vidjeti Dio 7.2.). Mnogo manji procenat smatra da je pravosudni sistem samo „ponekad“ pristupačan osobama koje pripadaju ovim trima grupama, a niko od ispitanika ne smatra da je sistem nepristupačan.

P9. Prema vašem mišljenju, kakav je nivo dostupnosti informacija o zakonima i propisima za žene, manjine i osobe sa invaliditetom?



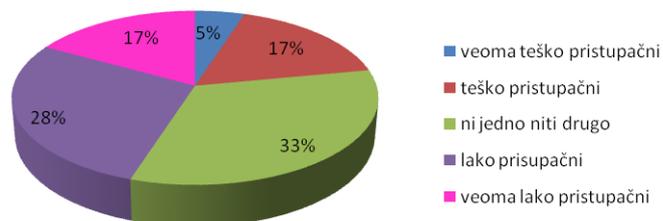
Većina anketiranih nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca, 67% ukupno, smatra da je informacije o zakonima i propisima „moguće dobiti“ (45%) ili „lako dobiti“ (22%) za sve tri ciljne grupe. Ostalih 33% anketiranih smatra da je ove informacije „teško dobiti“ (22%) ili „veoma teško dobiti“ (22%). Međutim, 61% korisnika usluga suda smatra da je ove informacije „teško“ ili „veoma teško“ dobiti. (Uporediti sa P12 upitnika za korisnike usluga suda.)

P10. Prema vašem mišljenju, koje osobne karakteristike (ukoliko postoje) negativno utječu na mogućnost osobe da ostvari pristup sudovima?

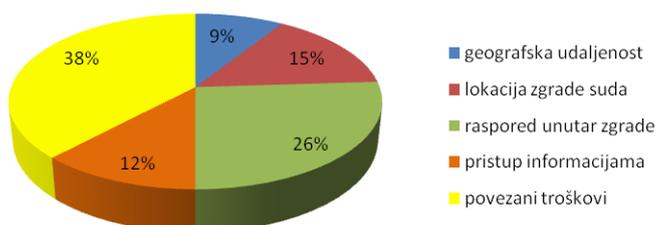


Kada su u pitanju osobne karakteristike koje bi mogle negativno utjecati na mogućnost osobe da ostvari pristup sudovima, odgovori pokazuju da nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci smatraju da su ekonomsko stanje, nivo obrazovanja i starosna dob negativni faktori koji općenito utječu na mogućnost ostvarivanja pristupa sudovima. To se također slaže sa rezultatima intervjua koji pokazuju da siromaštvo, nedovoljno znanje i visoki troškovi sudskih postupaka se smatraju bitnim preprekama efikasnijem pristupu pravdi (vidjeti, Dio 7.2. i uporediti sa P13 upitnika za korisnike usluga suda).

P11. Kako biste ocijenili fizičku pristupačnost sudova u vašoj zemlji?



P11a. Prema vašem mišljenju, koji faktori negativno utječu na mogućnost žena, manjina, osoba sa invaliditetom da ostvare fizički pristup sudovima?



Općenito, 45% nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca ocjenjuje fizičku pristupačnost sudova pozitivnom: 28% „pristupačno“ i 17% „veoma pristupačno“. 55% je manje uvjereno da je fizička pristupačnost sudova zadovoljavajuća, većina (33%) ocjenjuje je kao niti „teško“ niti „lako“ pristupačnom. S druge strane, oni nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci koji fizičku pristupačnost ocjenjuju „teškom“ ili „veoma teškom“ ili „niti jedno“ (66% ukupno) u pitanju P11, uglavnom to pripisuju povezanim troškovima (38%) i rasporedu unutar sudske zgrade (26%), a manje lokaciji sudske zgrade (15%) i pristupu informacijama (12%). (Uporediti P14 i P14a. upitnika za korisnike usluga suda.)

Pravičnost

P12. Prema vašem iskustvu, da li sud(ovi) tretiraju sljedeće kategorije ljudi na jednak način?

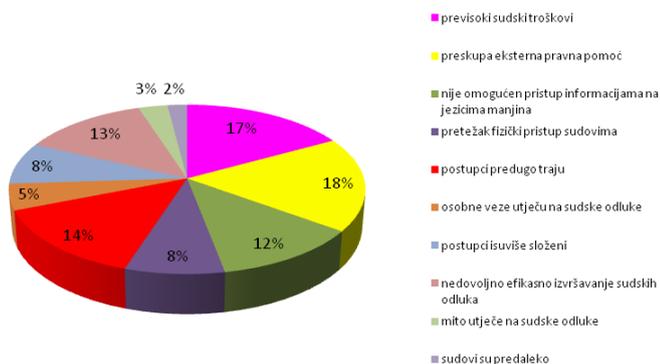




Velika većina nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca slaže se da sudovi tretiraju sve navedene kategorije ljudi na jednak način. Kao što se može vidjeti, 83% smatra da žene imaju jednak tretman pred sudovima, 72% navodi isto za osobe sa invaliditetom, 69% smatra da socijalno/finansijsko stanje osobe nije od važnosti i 72% smatra da nema utjecaja da li osoba pripada grupi "manjinskog" ili "većinskog" stanovništva kada je u pitanju jednakost pred sudovima. (Uporediti P16 iz upitnika za korisnike usluga suda.)

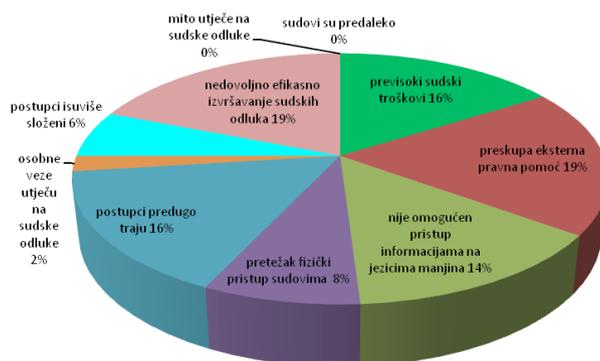
P13. Prema vašem mišljenju koje su 3 najznačajnije prepreke za žene/manjine/osobe sa invaliditetom da ostvare pristup sudovima u vašoj zemlji?

UKUPNO (nosioci pravosudnih funkcija, profesionalci i korisnici usluga suda)



Odgovori nosilaca pravosudnih funkcija, profesionalaca i korisnika sudova gotovo jednoglasno pokazuju da su sljedeća tri elementa najznačajnije prepreke za osobe sa invaliditetom, manjine i žene: eksterna pravna pomoć (18% svih ispitanika), sudski troškovi (17% svih ispitanika), i trajanje postupaka (14% svih ispitanika). Postoje očigledne ali neznačajne razlike između dvije grupe kada je u pitanju važnost ove tri općeprepoznate prepreke.

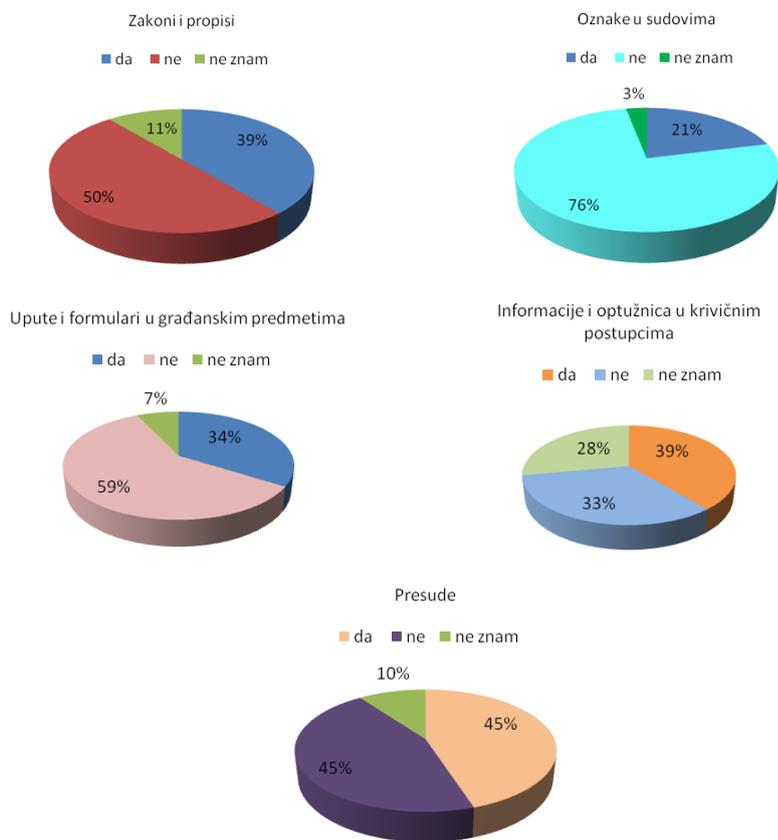
NOSIOCI PRAVOSUDNIH FUNKCIJA I PROFESIONALCI



Kako ovaj dijagram pokazuje, nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci smatraju nedovoljno izvršavanje presuda (19%) kao najveću prepreku za osobe sa invaliditetom, manjine i žene u pogledu njihovog pristupa pravdi, dok korisnici usluga suda ovaj faktor ocjenjuju samo sa 9%. Međutim, skupe usluge pravne pomoći (19%), visoki troškovi postupka (16%) i dugotrajni postupci (16%) – kako ih ocjenjuju profesionalci, smatraju se najvećim preprekama koje također prepoznaju kao takve i korisnici usluga suda ali u nešto drugačijim procentima. Također, 14% nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca ocjenjuje pristup informacijama na jezicima manjina (14%) kao bitnu prepreku, dok samo 9% korisnika usluga suda, ovo vidi kao problem. (Uporediti sa P17 upitnika korisnika usluga suda).

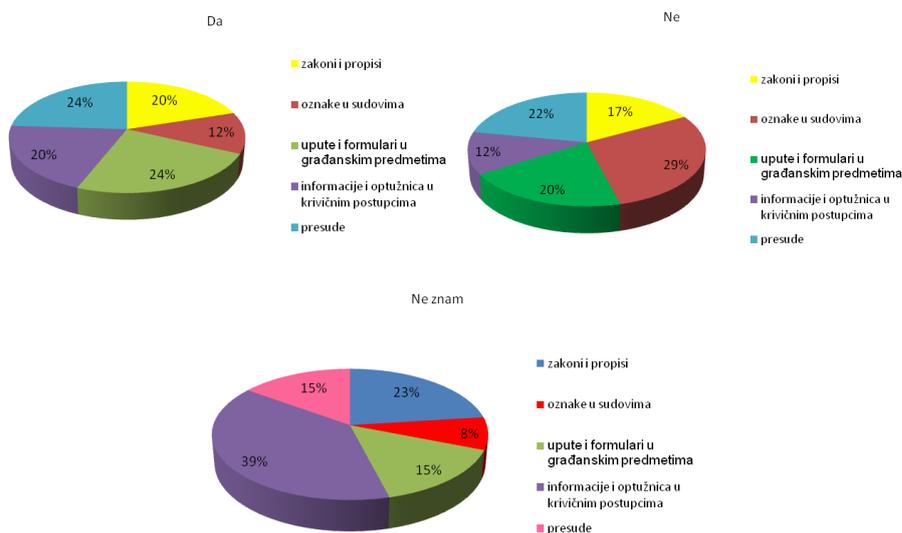
P14. Da li su sljedeći izvori informacija u vašoj zemlji dostupni na jezicima manjina?

UKUPNO (nosioci pravosudnih funkcija, profesionalci i korisnici usluga suda)

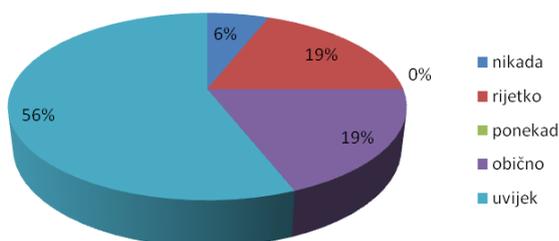


Što se tiče dostupnosti informacija na jezicima manjina, odgovori pokazuju da općenito izvori informacija nisu dostupni na jezicima manjina. Činjenica je da nema zakona i propisa, presuda ili drugih izvora informacija na bilo kojem jeziku od 17 zvanično priznatih manjina. Vrlo je moguće da se visok procenat pozitivnih odgovora odnosi na specifični kontekst BiH. Naime, Bošnjaci, Srbi i Hrvati su priznati kao „konstitutivni narodi“ u Ustavu Bosne i Hercegovine. Svi „konstitutivni narodi“ imaju vlastiti jezik priznat kao zvanični jezik također u skladu sa Ustavom BiH. U isto vrijeme, „konstitutivni narodi“ mogu se smatrati *brojčanom manjinom* u određenom entitetu: npr. Bošnjaci i Hrvati su *brojčana manjina* u RS, a Srbi su *brojčana manjina* u FBiH. Stoga, može se pretpostaviti da se pozitivni odgovori na ovo pitanje odnose na dostupnost informacija na sva tri zvanična jezika (bosanski, srpski i hrvatski) za „konstitutivne narode“ na teritoriji gdje određeni „konstitutivni narod“ predstavlja „brojčanu manjinu“.

Odgovori nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca navedeni su u donjim dijagramima, a oni koji se odnose na korisnike usluga suda u P15 upitnika za korisnike usluga suda.



P15. Prema vašem iskustvu, da li država uvijek ispunjava obavezu osiguravanja prevodioca u svim fazama postupka, strankama koje govore jezik manjina?



Krivični zakoni na državnom i entitetskim nivoima i Brčko distriktu nameću obavezu da optuženi mora imati prevodioca u svim fazama krivičnog postupka. Stoga, treba pretpostaviti da se 55% negativnih odgovora na ovo pitanje treba shvatiti kao nedostatak usluga prevođenja u parničnim ili upravnim postupcima. (Uporediti sa P22 iz upitnika korisnika usluga suda).

P16. Prema vašem iskustvu, da li je teže ženama ostvariti pristup sudovima, advokatima/pravnom savjetu/dobiti poštovanje?

P16a.



P16b.



P16c.



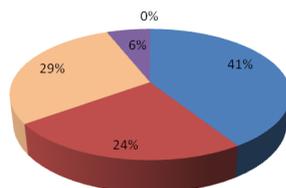
Nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci smatraju da žene samo rijetko imaju veće poteškoće u pristupu sudu (38%), kao i ostvarivanju pristupa advokatu/dobivanju pravnog savjeta (46%). S druge strane, 59% nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca smatra da žene imaju isti nivo poštovanja od sudija, advokata i sudskih uposlenika kao i muškarci. Međutim, jedan ne značajjan procenat (ukupno 41%) smatra da se žene manje poštuju „rijetko“ (35%) ili „ponekad“ (6%). (Uporediti P21a., b. i c. iz upitnika za korisnike usluga suda).

P17. Prema vašem iskustvu, da li je teže manjinama ostvariti pristup sudovima, advokati/pravnim savjetima i dobiti poštovanje?

P17a.

Prema vašem iskustvu, da li je manjinama teže ostvariti pristup sudovima?

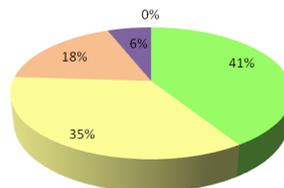
■ nikada ■ rijetko ■ ponekad ■ obično ■ uvijek



P17b.

Prema vašem iskustvu, da li je manjinama teže ostvariti pristup advokatima/pravnom savjetu?

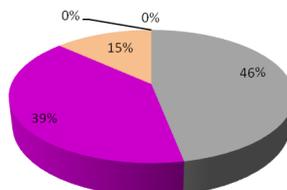
■ nikada ■ rijetko ■ ponekad ■ obično ■ uvijek



P17c.

Prema vašem iskustvu da li sudije, advokati i uposlenici sudova manje poštuju manjine?

■ nikada ■ rijetko ■ ponekad ■ obično ■ uvijek



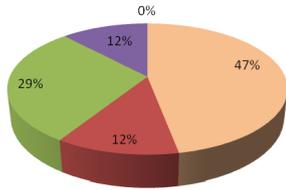
Nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci također smatraju da su manjine nikad (41%) ili samo rijetko (24%) suočene sa poteškoćama u pristupu sudovima. Pored toga, smatraju da manjine nikad (41%) ili samo rijetko (35%) imaju poteškoće u ostvarivanju pristupa advokatu/pravnom savjetu, i da se manjine nikad (46%) ili samo rijetko (39%) manje poštuju od strane sudija, advokata i uposlenika suda. Međutim, odgovori korisnika usluga suda se značajno razlikuju (uporediti sa P23a., b i c. iz upitnika za korisnike usluga suda).

P18. Prema vašem iskustvu, da li je teže osobi sa invaliditetom ostvariti pristup sudovima, advokatima/pravnim savjetima i dobiti poštovanje?

P18a.

Prema vašem iskustvu, da li je osobama sa invaliditetom teže ostvariti pristup sudovima?

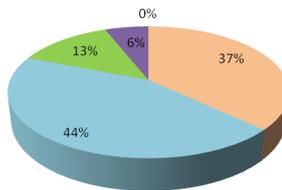
nikada rijetko ponekad obično uvijek



P18b.

Prema vašem iskustvu, da li je osobama sa invaliditetom teže ostvariti pristup advokatima/pravnom savjetu?

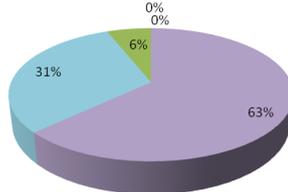
nikada rijetko ponekad obično uvijek



P18c.

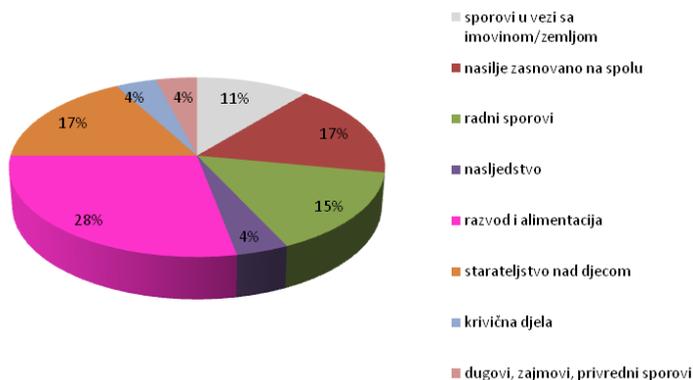
Prema vašem iskustvu da li sudije, advokati i uposlenici sudova manje poštuju manjine?

nikada rijetko ponekad obično uvijek



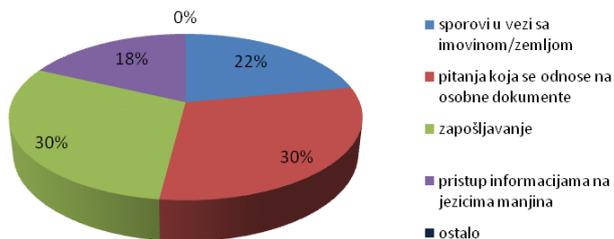
Isto kao sa druge dvije kategorije, nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci smatraju da su osobe sa invaliditetom „nikad“ (47%) ili samo „rijetko“ (29%) suočene sa poteškoćama u smislu pristupa sudovima. Također smatraju da osobe sa invaliditetom „rijetko“ (44%) ili „nikad“ (37%) imaju poteškoće u ostvarivanju pristupa advokatu/pravnom savjetu, „nikad“ (63%) ili samo „rijetko“ (31%) ih manje poštuju sudije, advokati i sudski uposlenici. Međutim, odgovori korisnika usluga suda se znatno razlikuju (uporediti sa P24a., b i c. upitnika za korisnike usluga suda).

P19. Sa kojim vrstama problema se posebno susreću žene u vašoj zemlji?



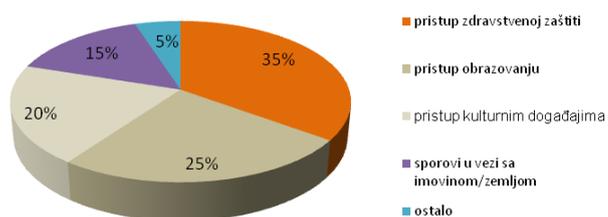
28% nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca se slaže da su razvod i pitanja izdržavanja/alimentacije problemi s kojima se žene često susreću u BiH. Nasilje zasnovano na spolu i starateljstvo nad djecom je navelo 17% ispitanika, dok 15% njih smatra da su pitanja koja se odnose na rad najveći problemi za žene. Pitanja miraza ne postoje u zakonima BiH i stoga ovo pitanje nije primjenjivo.

P20. Sa kojim vrstama problema se posebno susreću manjine u vašoj zemlji?



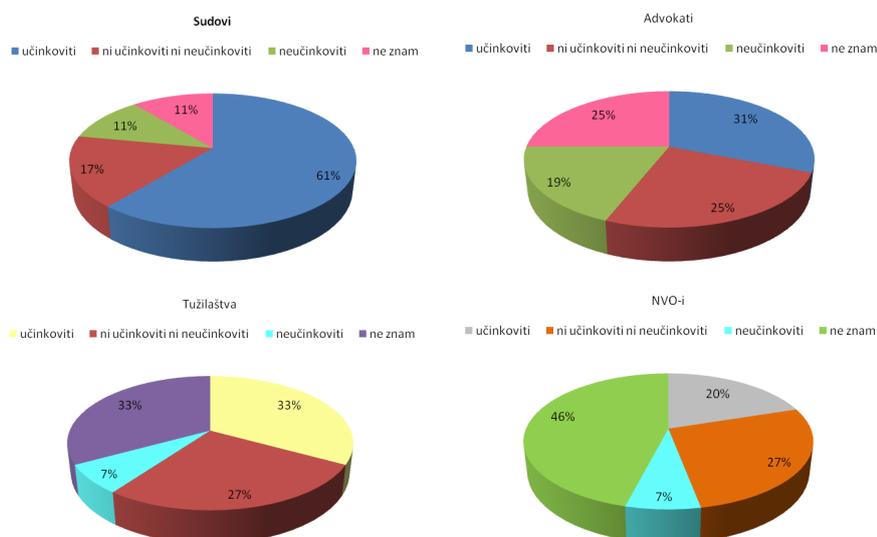
Što se tiče manjina, odnosno Roma, 30% profesionalaca smatra da su pitanja osobnih dokumenata najveći problem za Rome u BiH. Isti procenat smatra zapošljavanje najvećim problemom. Imajući u vidu da neposjedovanje osobnih dokumenata predstavlja prepreku za mogućnost zaposlenja očigledno je da osobni identifikacijski dokumenti za Rome predstavljaju osnovni problem koji su nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci identificirali kao izvor drugih problema s kojim se Romi susreću. Važno je napomenuti da 18% smatra nepostojanje odgovarajućih informacija na romskom jeziku, ili jeziku bilo koje druge manjine, posebnim problemom ove ciljane grupe što odgovara odgovorima navedenim u P14.

P21. S kojom vrstom problema su posebno suočene osobe sa invaliditetom u vašoj zemlji?

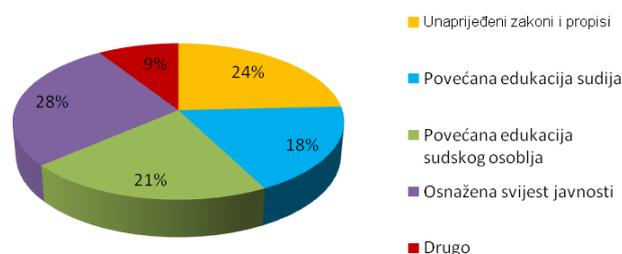


Većina nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca smatra pristup zdravstvenoj zaštiti (35%), obrazovanju (25%) i kulturnim događajima osnovnim problemima s kojima su, općenito, suočene osobe sa invaliditetom.

P22. Ocijenite učinkovitost svake institucije ili grupe u osiguranju pristupa pravdi za žene, manjine i osobe sa invaliditetom u vašoj zemlji.



P23. Za koje faktore smatrate da bi unaprijedili pristup pravdi za žene, manjine i osobe sa invaliditetom u vašoj zemlji?



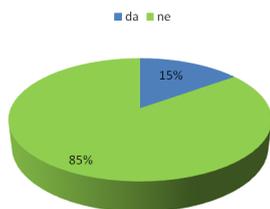
67% nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca smatra da osnovni faktor koji bi unaprijedio pristup pravdi za osobe sa invaliditetom, manjine i žene je povećana svijest i edukacija sudija (18%), sudskih uposlenika (21%) i korisnika usluga suda (28%). Ovo odgovara rezultatima razgovora i drugim relevantnim izvještajima o ljudskim pravima koji navode da je svijest osoba sa invaliditetom, Roma i žena u BiH o pravima i mehanizmima zaštite veoma niska, ali i da postoji potreba za daljnjim unapređenjem svijesti sudija i uposlenika sudova o specifičnim potrebama ove tri ciljne grupe. Zanimljivo je da bez obzira na značajnu zakonodavnu reformu i relativno dobro razvijen zakonodavni institucionalni okvir za zaštitu prava u BiH, 24% nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca i dalje smatra da je unapređenje zakona i propisa osnovni faktor za efikasniji pristup pravdi i unapređenje pristupa pravdi za osobe sa invaliditetom, Rome i manjine. Međutim, nije jasno na koje zakone su upućivali ispitanici nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci.

Specifična pitanja za sudije, advokate, tužioce i sudske uposlenike

Da li ste prošli posebnu edukaciju koja se odnosi na žene/manjine/osobe sa invaliditetom u pravosudnom sistemu?

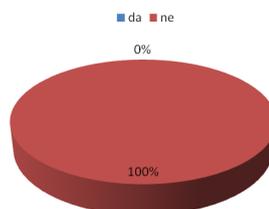
P24.

Da li ste prošli posebnu edukaciju koja se odnosi na žene u pravosudnom sistemu?



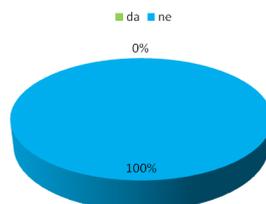
P25.

Da li ste prošli posebnu edukaciju koja se odnosi na manjine u pravosudnom sistemu?



P26.

Da li ste prošli posebnu edukaciju koja se odnosi na osobe sa invaliditetom u pravosudnom sistemu?



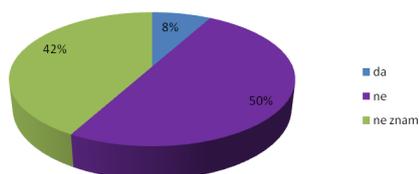
Kako odgovori na pitanja 24-26 pokazuju, ispitanici iz grupe nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca nisu prošli posebnu edukaciju u pogledu manjina i osoba sa invaliditetom, a 85% nije prošlo posebnu edukaciju koja se odnosi na žene. Poredeći ovaj rezultat sa odgo-

vorima na P23, pomalo je iznenađujuće da samo 18% smatra da unaprijeđena edukacija sudija i 21% sudskih uposlenika je bitan faktor za unapređenje pristupa pravdi za osobe sa invaliditetom, Rome i žene.

Da li ste upoznati sa specifičnim sudskim postupcima ili procesima koji bi se trebali pratiti u slučajevima koji uključuju pitanja koja se odnose na žene/manjine/osobe sa invaliditetom?

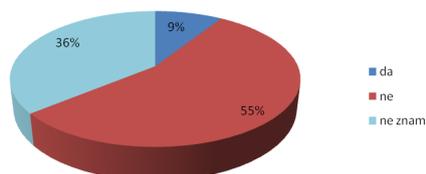
P27.

Da li ste upoznati sa specifičnim sudskim procedurama ili postupcima koji bi se trebali pratiti u slučajevima koji uključuju pitanja koja se odnose na žene?



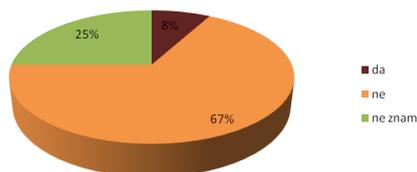
P28.

Da li ste upoznati sa specifičnim sudskim procedurama ili postupcima koji bi se trebali pratiti u slučajevima koji uključuju pitanja koja se odnose na manjine?



P29.

Da li ste upoznati sa specifičnim sudskim procedurama ili postupcima koji bi se trebali pratiti u slučajevima koji uključuju pitanja koja se odnose na manjine?

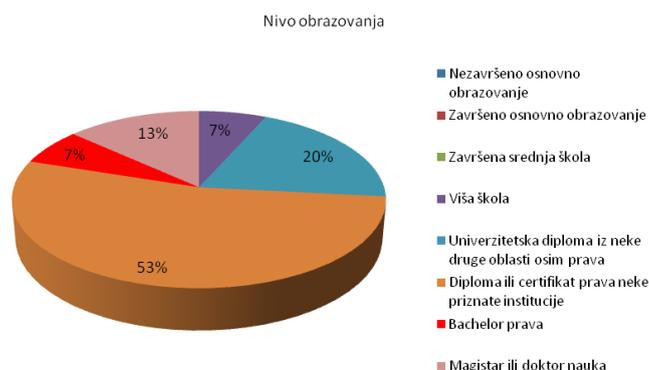


S obzirom da zakoni u BiH ne utvrđuju posebne postupke koji se odnose na osobe sa invaliditetom, manjine i žene, odgovor "ne" u pitanjima 27-29 treba se smatrati kao izjavom koja potvrđuje da posebni postupci za osobe sa invaliditetom, Rome i žene u BiH ne postoje. S druge strane, "da" odgovori se nisu mogli analizirati, s obzirom da specifični odgovori na pitanja 27(a, b i c), 28(a, b i c) i 29(a, b i c) nisu dati i nije se moglo zaključiti na koje postupke ispitanici misle.

7.3.2. Upitnik – NVO (korisnici usluga suda)

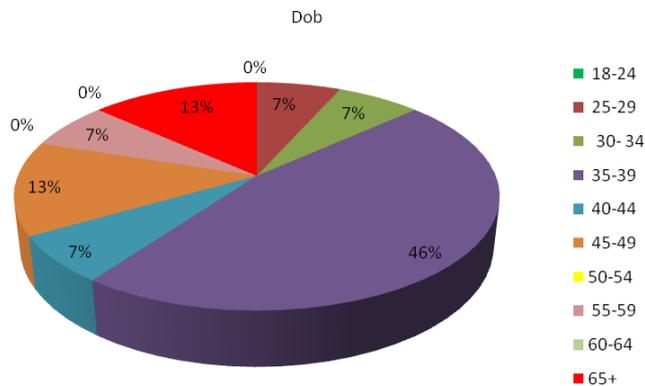
P1. Spol: 60% žena, 40% muškaraca ispitanika

P2. Nivo obrazovanja



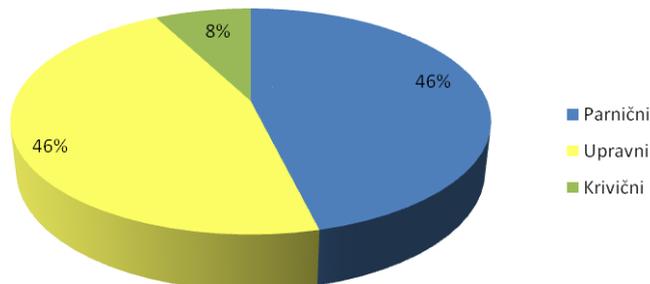
Ispitanici iz grupe korisnika usluga suda uglavnom posjeduju obrazovanje iz oblasti prava, a najveća sljedeća grupa posjeduje fakultetsku diplomu iz drugih oblasti, što znači da ukupno 73% ispitanika posjeduje fakultetsku diplomu.

P3. Starosna dob



Većina ispitanika iz grupe „korisnika usluga suda“ (40%) pripada starosnoj grupi 50-54 godine. Od tog procenta, većina, 46%, pripada starosnoj grupi 35-39 godina.

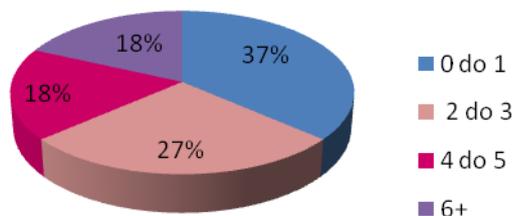
P4. U koje vrste predmeta ste bili uključeni?



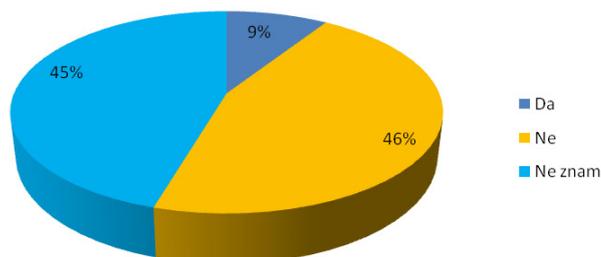
Velika većina, 92%, korisnika usluga suda bili su uključeni bilo u parnične ili upravne predmete, a samo 8% u krivične predmete.

Efikasnost sudskog sistema

P5. Koliko puta ste morali doći na sud kako bi se riješio vaš predmet?

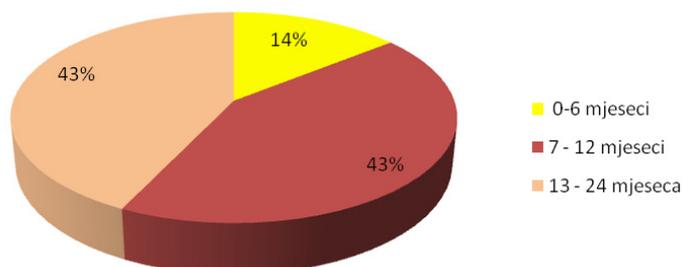


P6. Da li smatrate da bi se vaš predmet brže riješio da niste žena/manjina/osoba sa invaliditetom?



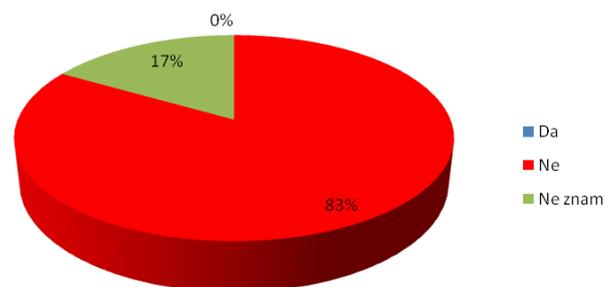
Zanimljivo je da 46% ispitanika ne smatra da je njihova pripadnost jednoj od tri ciljne grupe utjecala na dužinu postupka u koji su bili uključeni. Međutim, 45% nije bilo u stanju potvrditi da li postoji veza između ova dva elementa ili ne. Ostali, odnosno 9%, smatraju da je to što su osoba sa invaliditetom, manjina ili žena negativno utjecalo na dužinu postupka, no nisu dali daljnja objašnjenja. (Uporediti sa rezultatima u P5 upitnika za profesionalce).

P7. Koliko je vremena trebalo da se vaš predmet riješi?



Od 92% onih koji su odgovorili sa "da" ili "ne znam" na pitanje P6., 43% je odgovorilo da im je trebalo 13-24 mjeseca i 7-12 mjeseci da se njihov predmet riješi. U slučaju njih samo 14%, predmet je riješen u periodu od 6 mjeseci ili kraćem.

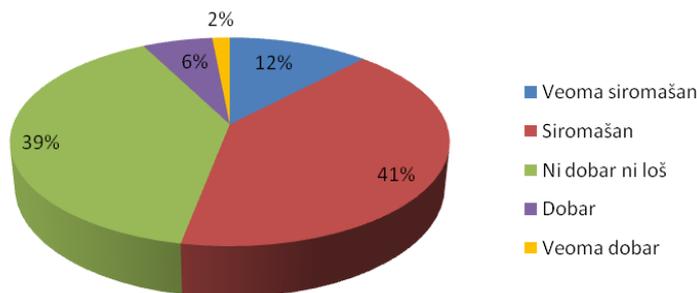
P8. Da li smatrate da je pravosudni sistem u vašoj zemlji brz?



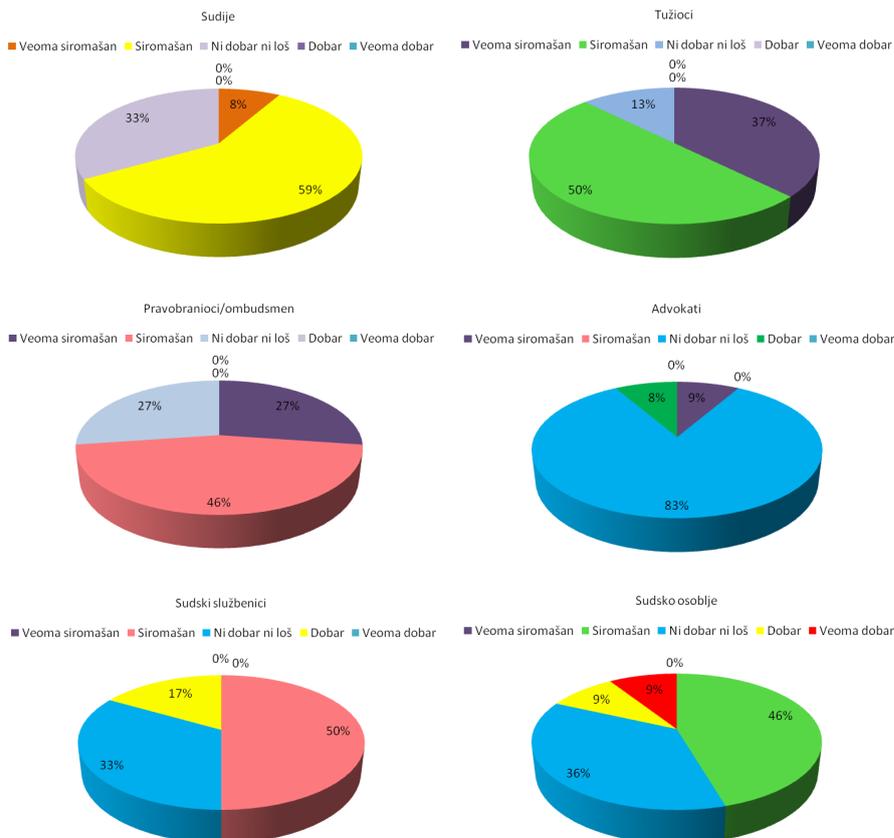
Jasno je da 83% korisnika usluga suda smatra da je sudski sistem općenito spor te zbog toga dužina trajanja sudskog postupka je jedan od najvećih problema na koji su ukazali korisnici usluga suda kada je općenito u pitanju unapređenje pristupa pravdi. Ovaj rezultat u odnosnoj vezi sa rezultatima P6. i P7., ali također sa zaključcima do kojih se došlo na osnovu intervjua kao i zaključcima relevantnih izvještaja koji se odnose na efikasnost sudstva i utvrđenoj potrebi da država usvoji odgovarajuće mjere kako bi se riješilo pitanje velikog broja zaostalih predmeta i smanjila dužina trajanja sudskih postupaka.

Kvalitet usluga

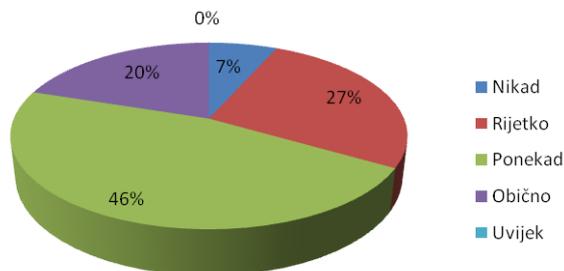
P9. Na osnovu vašeg iskustva, molimo ocijenite kvalitet usluga koje pružaju različite službe u pravosudnom sistemu.



Korisnici usluga suda ne predstavljaju pozitivnu sliku kada je u pitanju kvalitet usluga koji se pruža u sudskom sistemu. 80% ispitanika izrazilo je značajno nezadovoljstvo bilo ocjenjujući kvalitet usluga kao "loš" (41%) ili "niti loš niti dobar" (39%). Analiza zasnovana na različitim akterima unutar sudskog sistema, kao što pokazuju niže navedeni dijagrami, pokazuje da 67% ispitanika kvalitet sudija ocjenjuje kao "loš" (59%) ili "veoma loš"; 87% kvalitet tužilaca ocjenjuje kao "loš" (50%) ili "veoma loš" (37%); 73% kvalitet pravobranilaca ocjenjuje kao "loš" (46%) ili "veoma loš" (27%), dok 83% privatne advokate ocjenjuje kao "niti dobre niti loše". Ovi rezultati, ponovno, dodatno podržavaju nalaze da je prisutan visok stepen skepticizma prema pravosuđu (vidjeti, Dio 4.3).



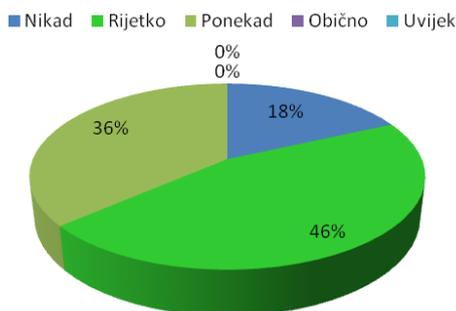
P10. Prema vašem mišljenju, da li je sudski sistem u vašoj zemlji kompetentan?



Evaluacija korisnika usluga suda pokazuje veće nezadovoljstvo sa kompetentnošću pravosudnog sistema nego što je to slučaj kod ispitanika profesionalaca: 46% korisnika usluga suda ocjenjuje da je sistem samo „ponekad“ kompetentan i 27% „rijetko“ kompetentan. Jasno je da postoji razlika u percepciji kompetentnosti BiH pravosudnog sistema kada se porede mišljenja profesionalaca i korisnika usluga suda. (Uporediti sa P6 upitnika za nosioce pravosudnih funkcija i profesionalce).

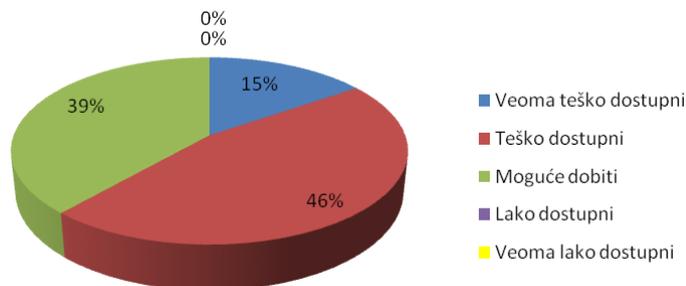
Pristupačnost

P11. Da li smatrate da je pravosudni sistem u vašoj zemlji pristupačan svima?



Korisnici usluga suda izrazili su oprez i sumnju u pogledu pristupačnosti sudskog sistema za sve osobe. 46% smatra da je BiH pravosudni sistem samo rijetko i 36% ponekad pristupačan svima, što ukupno predstavlja 82% onih koji ne vjeruju da je sistem na jednak način svima pristupačan.

P12. Prema vašem iskustvu, koji je nivo dostupnosti informacija o zakonima i drugim propisima za žene, manjine i osobe sa invaliditetom?

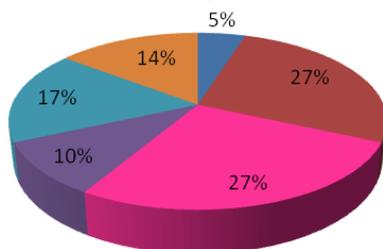


61% korisnika usluga suda smatra da informacije o zakonima i propisima za ove tri specifične grupe je “teško dobiti” (46%) ili “veoma teško dobiti”, i samo 39% smatra da je “moguće”. Ovo je drugačija ocjena od one koju su dali profesionalci. Moguće je da se različita ocjena

ove dvije grupe može pripisati vjerovanju nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca da objavljivanje zakona i propisa u službenim listovima i na internetu je dovoljan izvor informacija za osobe sa invaliditetom, Rome i žene. Međutim, ove grupe često nemaju odgovarajući pristup ovim izvorima informacija, ukoliko ga uopće imaju, i stoga ocjenjuju dostupnost zakona i propisa na drugačiji način nego nosioci pravosudnih funkcija (uporediti sa P9 upitnika za nosioce pravosudnih institucija i profesionalce).

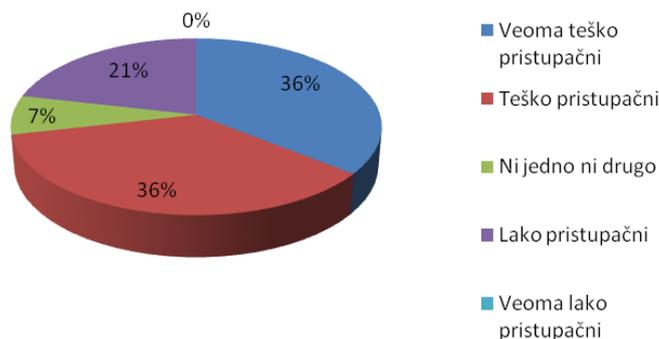
P13. Da li je jedna od sljedećih karakteristika negativno utjecala na vašu mogućnost da ostvarite pristup pravosudnom sistemu?

■ Dob ■ Ekonomski status ■ Nivo obrazovanja ■ Spol ■ Invaliditet ■ Etnička pripadnost



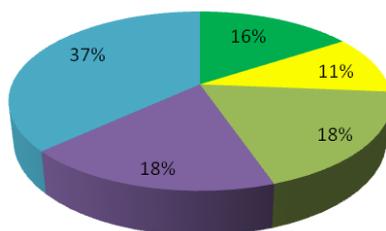
Kao što je slučaj i sam nosiocima pravosudnih funkcija i profesionalcima, korisnici usluga suda ocjenjuju da su ekonomsko stanje (27%) i nivo obrazovanja (27%) dva najnegativnija faktora koji utječu na mogućnost osobe da ostvari pristup sudovima. Treći negativni faktor je invaliditet (17%), no treba napomenuti da 14% korisnika usluga suda smatra etničku pripadnost negativnim faktorom također. (Uporediti sa P10 upitnika za nosioce pravosudnih funkcija i profesionalce i dalje navedenom P19).

P14. Kako biste ocijenili fizičku pristupačnost sudova u vašoj zemlji?



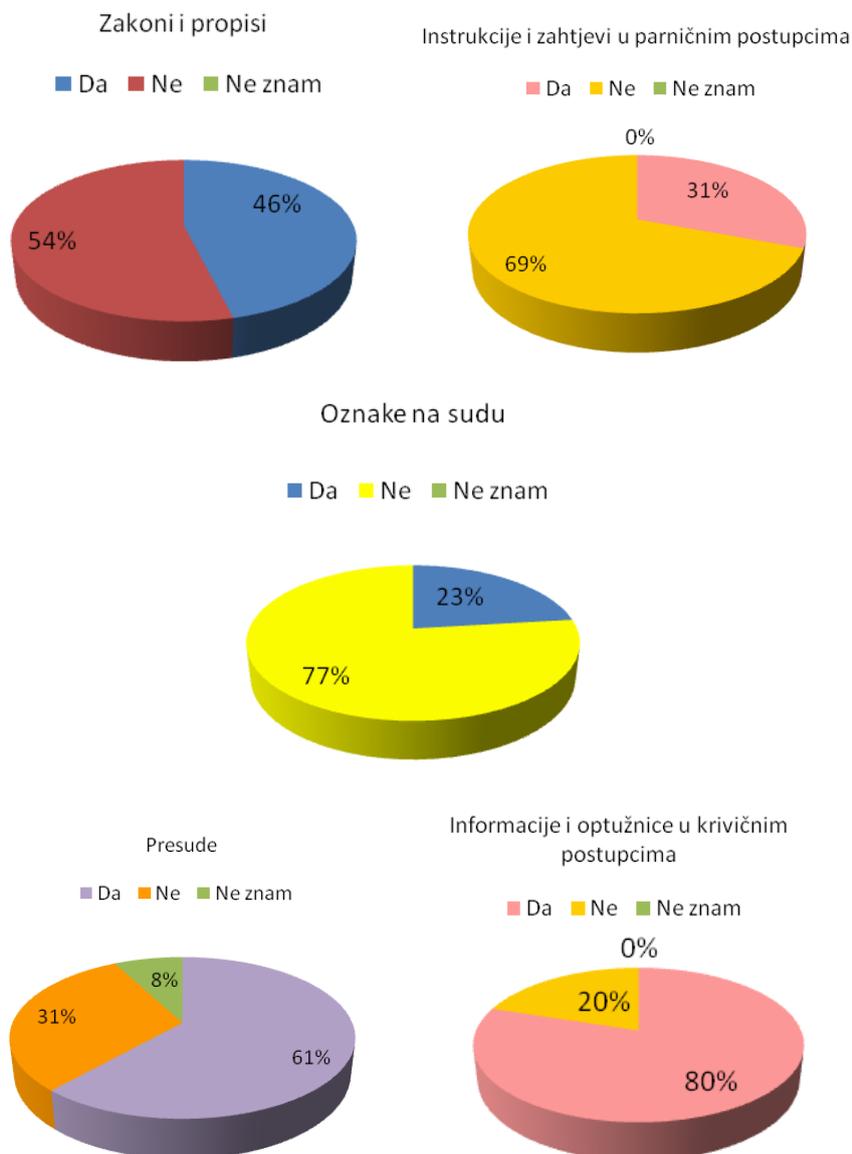
P14a. Koji faktori vam onemogućavaju pristup sudovima?

■ Geografska udaljenost ■ Lokacija sudske zgrade ■ Raspored unutar suda
 ■ Pristup informacijama ■ Povezani troškovi



72% korisnika usluga suda smatra fizičku pristupačnost sudovima "teškom" (36%) ili "veoma teškom" (36%), dok je 7% odgovorilo "niti jedno". Očigledno, ocjena fizičke pristupačnosti suda koju su dali nosioci pravosudnih funkcija i korisnici usluga suda se u osnovi razlikuje. Međutim, od onih koji su odgovorili "veoma teško", "teško" ili "niti jedno" (ukupno 79%), korisnici usluga suda – kao i nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci – smatraju troškove (37%) kao jednu od najvećih prepreka, nakon čega slijedi pristup informacijama i raspored unutar suda (18% svaki od elemenata) i geografsku udaljenost suda (16%). (Uporediti P11 i P11a. upitnika za nosioce pravosudnih funkcija i profesionalce).

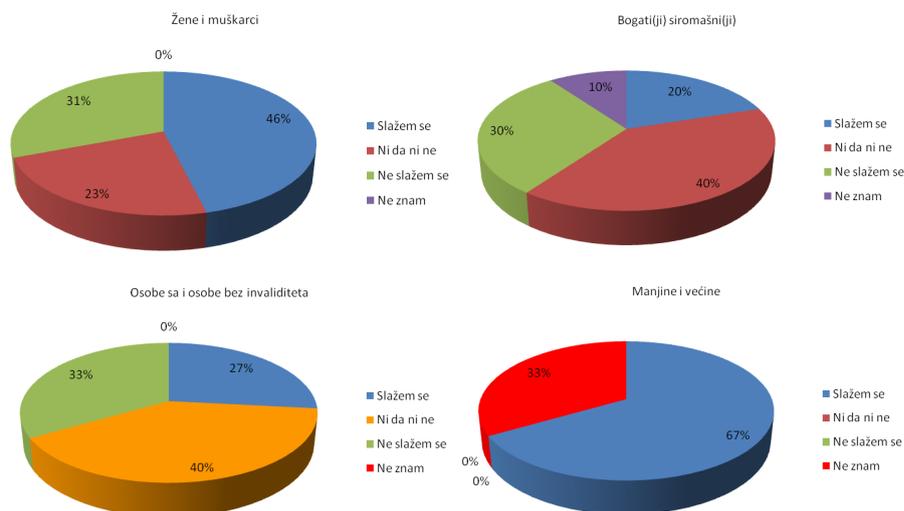
P15. Da li ste bili u mogućnosti da pristupite određenim izvorima informacija na jeziku koji razumijete?



S obzirom da se ovo pitanje ne odnosi na jezike manjina nego na jezik koji osoba „razumije“ više je pozitivnih odgovora koji se odnose na dostupnost različitih informacija, s obzirom da manjine koje žive u BiH razumiju i govore tri zvanična jezika (bosanski, srpski i hrvatski).

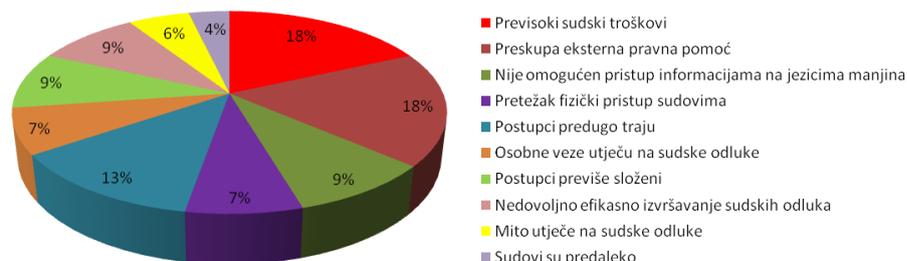
Pravičnost

P16. Prema vašem iskustvu da li sud(ovi) tretiraju na jednak način sljedeće kategorije ljudi?



Odgovori korisnika usluga suda kada je u pitanju jednakost pred sudovima ovise o specifičnim kategorijama navedenim u pitanju. Na primjer, mišljenje o mogućem nejednakom tretmanu, zasnovano na spolu, je u velikoj mjeri podijeljeno: 46% smatra da se žene i muškarci tretiraju na jednak način, dok se preostalih 44% ili ne slaže (23%) ili je odgovorilo "niti jedno" (31%). Što se tiče socijalnog/finansijskog stanja kao osnove za nejednakost, 40% je odgovorilo "niti jedno", 30% se ne slaže i 20% se slaže da ovaj element predstavlja osnovu za različit tretman pred sudovima. Slično tome, 40% ispitanika nije moglo odlučiti da li status osobe sa invaliditetom dovodi do nejednakosti pred sudovima, ali velika većina, 67% smatra da pripadnost „većinskom“ ili „manjinskom“ narodu nema utjecaj. Očigledno postoji razlika u odnosu na odgovore nosilaca pravosudnih funkcija i profesionalaca od kojih većina smatra da niti jedna od navedenih kategorija ne dovodi do nejednakog tretmana pred sudovima. (Uporediti sa P12 upitnika za nosioce pravosudnih funkcija i profesionalce).

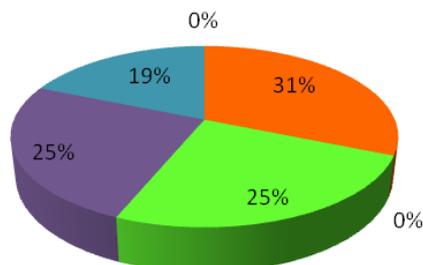
P17. Prema vašem mišljenju koje su tri najznačajnije prepreke za žene/manjine/osobe sa invaliditetom u pristupu sudovima u vašoj zemlji?



Kao što je bio slučaj i sa nosiocima pravosudnih funkcija i profesionalcima, korisnici usluga suda ocjenjuju da su tri najznačajnije prepreke za žene/manjine/osobe sa invaliditetom preskupa pravna pomoć (18%), previsoki troškovi postupka (18%) i predugačko trajanje postupka (13%). Međutim, iako 14% profesionalaca ocjenjuje pristup informacijama na jezicima manjina kao bitnu prepreku (14%), samo 9% korisnika usluga suda ovo prepoznaje kao značajan problem. (Uporediti sa P13 upitnika za nosioce pravosudnih funkcija i profesionalce).

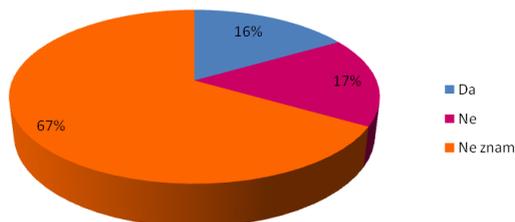
P18. Da li ste se suočili sa nekim problemima prilikom vaše interakcije sa sudskim sistemom?

- Nepoštovanje
- Neljubaznost
- Predrasude
- Nepravilno suđenje
- Poteškoće pri nabavljanju dokumenata
- Drugo

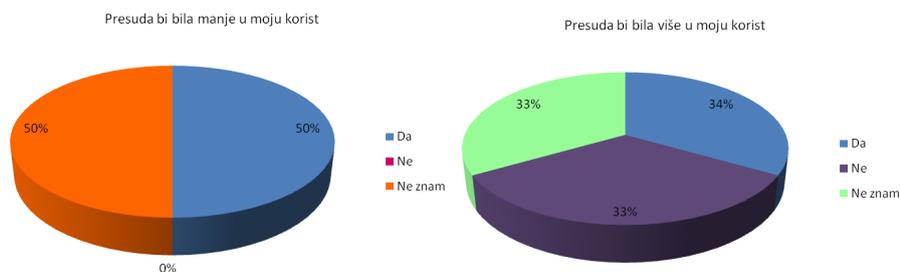


Većina korisnika usluga suda (56%) navodi da osnovni problemi pri interakciji sa sudskim sistemom su predrasuda (25%) i nepoštovanje (31%). Ovo se u značajnoj mjeri razlikuje od odgovora koja su dali nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci na pitanja P16c., 17c. i 18c., gdje većina ispitanika smatra da žene, manjine, osobe sa invaliditetom se ne poštuju ništa manje nego ostali u okviru pravosudnog sistema.

P19. Da li smatrate da bi presuda u vašem predmetu bila drugačija da niste žena/pripadnik manjine/osoba sa invaliditetom?

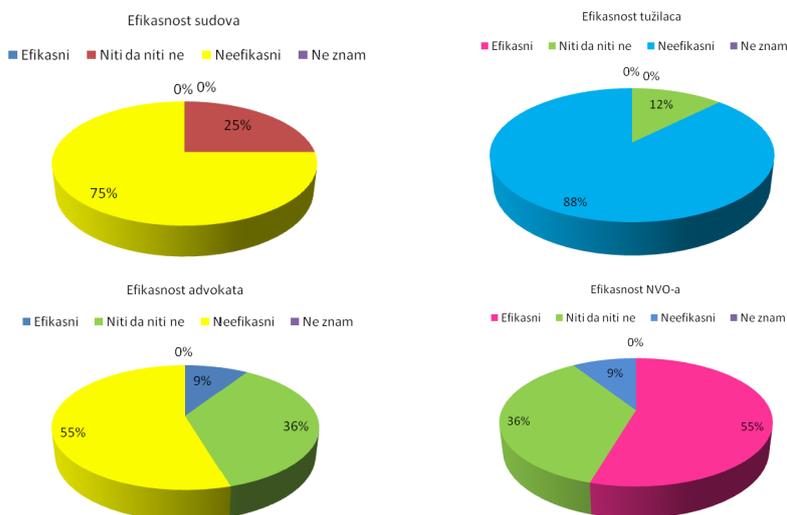


P19a.



Čini se da korisnici usluga suda ne pridaju značajnu važnosti pripadnosti specifičnoj grupi kao odlučujućeg faktora u smislu odluke suda; samo 16% smatra da bi odluka bila drugačija da ne pripadaju grupi osoba sa invaliditetom, Roma, žena. No ipak, treba napomenuti da je 67% odgovorilo "ne znam," što bi moglo biti rezultat niskog poznavanja korisnika usluga suda sudskih postupaka. S druge strane, 50% onih koji su odgovorili sa "da" na pitanje P19 vjeruje da bi zbog njihovih specifičnih karakteristika odluka bila manje povoljna, a 34% vjeruje da bi odluka bila više u njihovu korist.

P20. Molimo ocijenite efikasnost svake institucije ili grupe u osiguranju pristupa pravdi ženama, manjinama i osobama sa invaliditetom u vašoj zemlji.

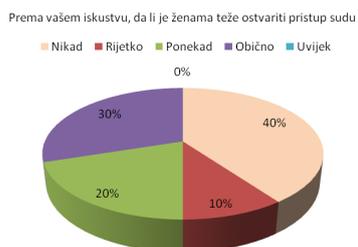


Velika većina korisnika usluga suda ocjenjuje sudove (75%), tužioce (88%) i advokate (55%) kao neefikasne. Ovo ponovno potvrđuje sveukupno nepovjerenje u sudski sistem, posebno što 55% ispitanika ocjenjuje NVO-e kao efikasne.

Specifična pitanja za žene ispitanice

P21. Prema vašem iskustvu, da li je ženama teže ostvariti pristup sudu/advokatima/pravnom savjetu i dobiti poštovanje?

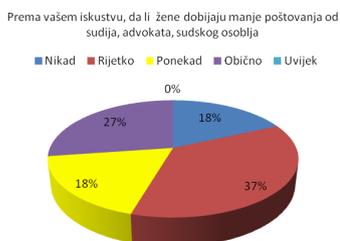
P21a.



P21b.



P21c.



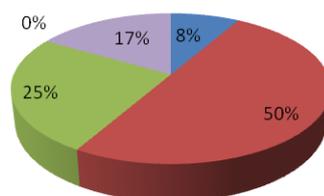
Iako je 40% korisnika usluga suda odgovorilo da nije teže ženama ostvariti pristup sudovima kada se vrši poređenje sa onima koji su odgovorili sa "obično" (30%), "ponekad" (20%) i "rijetko" (10%), jasno je da većina korisnika usluga suda (60%) smatra da je ženama pristup sudo-

vima otežan u odnosu na muškarce. Također, većina korisnika usluga suda smatra da pristup pravnom savjetu ženama je teži nego muškarcima (ukupno 75%) te da im se ukazuje manje poštovanja (ukupno 82%). Ovo je drugačije od mišljenja koje su izrazili nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci (uporediti P16a., b. i c. upitnika za nosioce pravosudnih funkcija i profesionalce zaposlene u sudovima).

Specifična pitanja za manjine

P22. Prema vašem iskustvu, da li država uvijek osigura prava na prevodioca u svim fazama postupka za stranku koja govori jezikom manjine?

■ Nikad ■ Rijetko ■ Ponekad ■ Obično ■ Uvijek



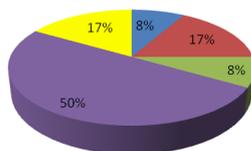
Pogledati analizu P15 koja se odnosi na nosioce pravosudnih funkcija i profesionalce.

P23. Prema vašem iskustvu, da li je pripadnicima manjina teže ostvariti pristup sudovima, advokatima/pravnim savjetima i dobiti poštovanje?

P23a.

Prema vašem iskustvu, da li je manjinama teže ostvariti pristup sudu

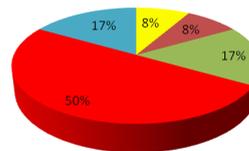
■ Nikad ■ Rijetko ■ Ponekad ■ Obično ■ Uvijek



P23b.

Prema vašem iskustvu, da li je manjinama teže ostvariti pristup advokatima/pravnom savjetu

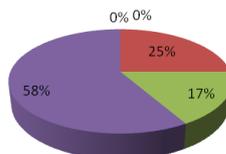
■ Nikad ■ Rijetko ■ Ponekad ■ Obično ■ Uvijek



P23c.

Prema vašem iskustvu, da li sudije, advokati i sudsko osoblje manje poštuju manjine

■ Nikad ■ Rijetko ■ Ponekad ■ Obično ■ Uvijek



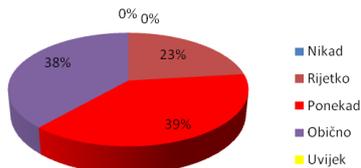
Što se tiče pripadnika manjina, korisnici usluga suda također smatraju da je njima "obično" teže ostvariti pristup sudovima (50%), pravnom savjetu (50%) i dobiti poštovanje sudija, advokata i uposlenika suda (58%). Ovi odgovori se također značajno razlikuju od mišljenja koje su izrazili nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci (uporediti P17a., b. i c. u upitniku za nosioce pravosudnih funkcija i profesionalce).

Specifična pitanja za osobe sa invaliditetom

P24. Prema vašem iskustvu, da li je teže osobama sa invaliditetom ostvariti pristup sudovima, advokatima/pravnom savjetu i dobiti poštovanje?

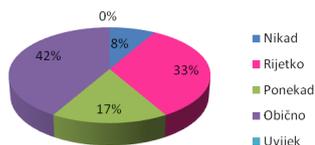
P24a.

Prema vašem iskustvu, da li je osobama sa invaliditetom teže ostvariti pristup sudu



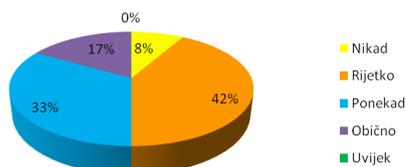
P24b.

Prema vašem iskustvu, da li je osobama sa invaliditetom teže ostvariti pristup advokatima/pravnom savjetu



P24c.

Prema vašem iskustvu, da li sudije, advokati i sudsko osoblje manje poštuju osobe sa invaliditetom



Što se tiče osoba sa invaliditetom, korisnici usluga suda navode da je njima uvijek teže ostvariti pristup sudovima, ali da se nivo poteškoća razlikuje: 38% smatra da osobe sa invaliditetom obično imaju veće poteškoće u pristupu sudu i 39% smatra da ponekad imaju poteškoće u ostvarivanju pristupu sudovima. Što se tiče pravnog savjeta, međutim, 44% korisnika usluga suda smatra da osobe sa invaliditetom obično imaju više poteškoća pri ostvarivanju pristupa pravnom savjetu, 33% vjeruje da se to dešava rijetko i 17% "ponekad". 8% smatra da osobe sa invaliditetom nemaju problema pri ostvarivanju pristupa pravnom savjetu. Što se tiče poštovanja, 33% korisnika usluga suda smatra da se osobe sa invaliditetom manje poštuju u pravosudnom sistemu, a 42% da se ovo rijetko dešava. Očigledno je da postoji neslaganje sa odgovorima koje su dali nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci (uporediti P18a., b. i c. u upitniku za nosioce pravosudnih institucija i profesionalce).

8. Zaključci i preporuke

8.1. Opće napomene

Studija jasno pokazuje da pravni i institucionalni okvir za poštivanje ljudskih prava u BiH postoji. Međutim, kako je navedeno u brojnim izvještajima, a posljednji je Izvještaj o napretku Evropske komisije za 2011. godinu, ostvaren je mali napredak u unapređenju ostvarivanja zagantiranih prava i sloboda općenito.

Specifična ciljna grupa ove Studije obuhvata osobe sa invaliditetom, Rome i žene. Kako je pokazano, pravni okvir za unapređenje uvjeta ovih posebno ugroženih grupa također postoji: zakoni, strategije i akcioni planovi su izrađeni na državnom i na entitetskim nivoima, ali dokumenti su izrađeni i usvojeni bez ili sa vrlo ograničenim učešćem predstavnika osoba sa invaliditetom, Roma i žena.

U toku je izrada brojnih različitih izvještaja koji se odnose na izradu ili primjenu politika usmjerenih na ugroženo i socijalno isključeno stanovništvo, kao što su osobe sa invaliditetom, Romi i žene. Iako je općeprihvaćeno da socijalna isključenost negativno utječe na osobe koje žive ispod granice siromaštva, čini se da je BiH preduzela samo ograničene, ako bilo kakve mjere, za socijalno uključivanje ovih grupa, a posebno u smislu procesa izrade politika koje odgovaraju ili treba da odgovaraju na specifične potrebe/zahtjeve osoba sa invaliditetom, Roma i žena. Na primjer, iako gotovo sve usvojene strategije za osobe sa invaliditetom, Rome i žene prepoznaju potrebu da se povećava njihov nivo znanja o pravima i mehanizmima zaštite, niti jedan od ovih dokumenata, uključujući i Strategiju za reformu pravosudnog sektora, ne uključuje specifične aktivnosti usmjerene na ove aspekte. Stoga se čini da obaveze navedene u različitim dokumentima politika i izvještajima, imaju mali učinak na situaciju na terenu, posebno na nivou lokalnih zajednica.

U pogledu pristupa pravdi, postoje brojne inicijative i aktivnosti koje su prepoznale da unapređen pristup pravdi je od ključnog značaja za pravnu i sudsku reformu, kao i vladavinu prava općenito. Međutim, niti jedna inicijativa ili proces reformi ne posmatra pristup pravdi kao ključni stub pravnog osnaživanja siromašnih, kao što je to prepoznato u Rezoluciji 64/215 koju je usvojila Generalna skupština UN-a o „Pravnom osnaživanju siromašnih i iskorjenjivanju siromaštva“. Stoga, dugogodišnji, kontinuirani naponi usmjereni na reformu zakonodavstva i pravosudnog sistema u BiH usmjereni su uglavnom na zakone i državne institucije, a u isuviše maloj mjeri na razvoj, siromašne i civilno društvo.¹¹⁹

Uzimajući u obzir UN Rezoluciju i Izvještaj Komisije o pravnom osnaživanju pod nazivom „Neka zakon radi u interesu svih“ jasno je da pristup pravdi i vladavina prava uključuju pravo na pravni identitet, zakone koji ne vrše diskriminaciju ljudi koji žive ispod granice siromaštva zbog njihovog ekonomskog ili socijalnog stanja, pravo na efikasne i nepristrasne mehanizme izvršenja, pristupačne sisteme administracije i javne institucije, dostupnost informacija o zakonima i konkretne mjere za osnaživanje marginaliziranih i ugroženih grupa. Kratko rečeno, vladavina prava mora biti osigurana svima na jednak način, i *de jure* i *de facto*. Pristup pravdi i vladavina prava od ključnog su značaja za uspostavljanje povjerenja između vlade i njenih ljudi i preduvjet za efikasno ostvarivanje svih drugih prava.

¹¹⁹ Ovo je pristup koji Stephen Golub označava kao „ortodoksija vladavine prava“. Golub, Stephen. 2003. Beyond Rule of Law Orthodoxy: The Legal Empowerment Alternative, *Carnegie Paper* br. 41. Oktobar

8.2. Opći zaključci studije

Studija pokazuje da osnovne prepreke za poboljšan pristup pravdi općenito za osobe sa invaliditetom, Rome i žene su rašireno siromaštvo i predrasude javnosti prema osobama sa invaliditetom, Romima i ženama. Specifične prepreke navedene u studiji su nizak nivo obrazovanja tri ciljne grupe, visok stupanj nepismenosti osoba sa invaliditetom, Roma i žena posebno u ruralnim područjima, te nedostatak osnovne pravne pismenosti kod pripadnika ove tri grupe.

Ova studija pokazuje da osobe sa invaliditetom, Romi i žene, kao većina građana BiH, ima prilično nizak nivo povjerenja u pravosudni sistem. Korisnici usluga suda i nosioci pravosudnih funkcijase te profesionalci slažu se da najznačajnije prepreke u ostvarivanju pristupa sudovima za osobe sa invaliditetom, Rome i žene su troškovi trajanja postupaka. Također, obje grupe ispitanika slažu se da sudije, uposlenici suda i advokati nemaju dovoljnu svijest i znanje o specifičnim potrebama/zahtjevima ove tri grupe te da im je potrebna daljnja edukacija i podizanje svijesti. Nosioci pravosudnih funkcija i profesionalci se također uglavnom slažu da im je potrebno više edukacije, posebno usmjerene na bolje razumijevanje Zakona o zabrani diskriminacije jer isti uvodi neke nove načine i prakse u donošenju odluka.

Jasno je da je mnogo urađeno u smislu tehnološkog napretka sudova i dostupnosti informacija, posebno na internetu (pristup informacijama o sudskim funkcijama i pristup zakonima). Međutim, uzimajući u obzir nivo siromaštva koji je prisutan kod ove tri ciljne grupe, njihovu nemogućnost da pristupe informacijama putem interneta iz različitih razloga, te razlike u vrsti i sadržaju informacija koje su dostupne na web stranicama sudova, može se zaključiti da ovaj tehnološki napredak u sudskom informativnom sistemu nije bio veoma koristan za osobe sa invaliditetom, Rome i pripadnike manjina.

Sistem javne besplatne pravne pomoći u BiH je fragmentiran, još uvijek nedovoljno razvijen i isuviše birokratičan. Isti utvrđuje određene uvjete koje većina osoba sa invaliditetom, Roma i žena ne može ispuniti kako bi dobili javnu besplatnu pravnu pomoć (npr. relativno visoka finansijska granica za one koji pripadaju ciljnim grupama i žive na granici siromaštva ili potreba da se prilože različiti dokumenti kao potpora zahtjevu za pravnom pomoći, što onemogućava većini Roma pristup sistemu javne besplatne pravne pomoći zbog njihovog neposjedovanja identifikacijskih dokumenata). U isto vrijeme, nevladine organizacije pružateljci pravnih usluga koje su do sada, već godinama i sa većim stepenom fleksibilnosti, pružale pravne usluge ugroženim i marginaliziranim grupama isključene su iz zakona koji su već stupili na snagu u RS i nekoliko kantona u FBiH, ali također i iz postojećeg BiH Nacrta okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći koji još uvijek nije donesen. Ovo bi stvorilo dodatne poteškoće za NVO-e, posebno u smislu finansiranja, s obzirom da oni nemaju pravo na finansiranje iz budžeta, što će imati posljedicu na njihovu mogućnost da nastave pružati usluge najugroženijim kategorijama kao što su to radili do sada.

Na kraju, iako je studija usmjerena na pravosuđe, očito je da se upravni postupci moraju uzeti u obzir kada je u pitanju unaprijeđen pristup pravdi za osobe sa invaliditetom, Rome i žene, s obzirom da se mnoga prava koja su od ključnog značaja za tri ciljne grupe rješavaju pred upravnim tijelima kojima nedostaje edukacije i svijesti o specifičnim potrebama i zahtjevima ovih grupa.

8.3. Preporuke

Preporuke zasnovane na zaključcima studije bit će usmjerene na ono što je glavni fokus cjelokupnog projekta – instrumenti za pravno osnaživanje nasuprot aktivnostima usmjerenim na razvoj institucija. Postoji nekoliko razloga za ovakav pristup. Prvo, kao što je već navedeno, već postoji zavidna količina zakona, propisa, strategija i institucija u BiH, ali ostvarivanje prava i zaštita su još uvijek na niskom nivou, posebno kada su u pitanju osobe sa invaliditetom, Romi i žene. Drugo, u toku su reforme zakonodavstva i pravosudnog sistema koje se

provode na zahtjev različitih međunarodnih tijela za praćenje, odnosno Vijeća Evrope i posebno Evropske unije u okviru procesa pristupanja BiH EU. Treće, daljnje usmjeravanje na aktivnosti unapređenja zakonodavstva i izgradnje institucija bi ponovo ostavilo isključenim osobe sa invaliditetom, Rome i žene, čak i ako bi se uložili napori da se oni uključe. Četvrto, uključivanje civilnog društva u aktivnosti unapređenja pristupa pravdi za osobe sa invaliditetom, Rome i manjine bi unaprijedilo stvaranje efikasnijeg odnosa između međunarodnih donatora, vladinih tijela, organizacija civilnog društva i ovih posebno ugroženih grupa, na taj način stvorilo drugačiju atmosferu za bolje razumijevanje njihovih specifičnih potreba, efikasniju zaštitu prava i socijalnu inkluziju.

a) *Dijalog i umrežavanje za unapređenje pristupa pravdi osoba sa invaliditetom, Roma i žena*

Očigledno postoji razlika u stavovima između pružalaca javnih usluga, profesionalaca i korisnika usluga suda u pogledu pristupa informacijama i uslugama, efikasnosti pravosuđa i jednakog tretmana osoba sa invaliditetom, Roma i žena pred sudovima. Stoga, postoji potreba za dijalogom kako bi se prevazišao jaz između pružalaca i korisnika usluga. Ovo bi bila osnova za efikasnije podizanje svijesti o specifičnim potrebama osoba sa invaliditetom, Roma i žena i o dostupnim sredstvima u pravosuđu kako bi odgovorili na ove specifične potrebe u okviru postojećeg pravnog sistema. Stoga, civilno društvo, odgovarajuće vlasti i prožaooci javnih usluga bi trebali da iznađu način da se stvori osnova za bolji dijalog i umrežavanje. Ovo bi bio način da se podrži provedba preporuka Strategije za reformu pravosudnog sektora i osigura aktivnije učešće i saradnja sa civilnim društvom za unapređenje pravde, posebno za unapređenje pristupa pravdi za osobe sa invaliditetom, manjine i žene.

Na kraju, kako bi se *integrirala pitanja invaliditeta, manjina i ravnopravnosti spolova* u različite politike države, neophodno je osigurati participatoran proces prilikom izrade različitih strategija. Participatorni proces bi osigurao učešće grupa civilnog društva i organizacija koje predstavljaju osobe sa invaliditetom, Rome i žene u toku procesa izrade politika. Takve politike bi bile dovoljne da se osigura platforma za intervencije u zajednici, kako bi se brzo djelovalo i prikupila sredstva za rješavanje potreba ugroženih grupa na nivou zajednica. Stoga je također neophodno osigurati participatorni proces i uključivanje ovih ranjivih grupa u procese planiranja na nivou zajednice (npr. proces izrade budžeta lokalnih vlada za sljedeću godinu). Na primjer, lokalne vlade bi mogle donijeti odluku o administrativnim službama i regulirati besplatnu pravnu pomoć i zastupanje osoba sa invaliditetom, Roma i žena u zajednici.

b) *Osigurati da svi posjeduju identifikacijske dokumente (Romi)*

Identifikacijski dokumenti su temelj za pristup pravdi, stoga se trebaju preduzeti koraci i izraditi programi kako bi se proveo proces identifikacije u skladu sa zakonom. U tom smislu, trebaju se osmisliti specifične kampanje u saradnji sa romskim NVO-ima u zajednici i Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH kako se bi se informirala romska zajednica o neophodnosti i prednostima posjedovanja identifikacijskih dokumenata kao i da im se osiguraju praktične informacije o tom procesu te da se motiviraju da se u isti uključe. Ovo uključuje također izradu specifične informativne strategije i dinamične medijske kampanje ali također i planiranje kako smanjiti na minimum negativne posljedice i ublažiti rizike.

c) *Unaprijediti fizičku pristupačnost sudovima i drugim institucijama za zaštitu prava (osobe sa invaliditetom)*

Iako su poduzete određene aktivnosti, neophodno je, u saradnji sa odgovarajućim vladinim tijelima, pripremiti dodatne mjere kako bi se unaprijedila fizička pristupačnost sudskim i drugim institucijama za zaštitu prava osobama sa invaliditetom.

d) *Unaprijediti pravnu pismenost i pristup informacijama za osobe sa invaliditetom, Rome i žene*

- Podržati NVO-e pružatelje pravnih usluga i organizacije u zajednici koje se bave pitanjima osoba sa invaliditetom, Roma i žena da izrade programe osnovnog podizanja svijesti u oblasti prava ili „pravne pismenosti“ za članove ovih grupa, kako bi se educirali o njihovim zakonskim pravima i obavezama, institucionalnoj strukturi pravnog sistema i specifičnim mehanizmima koje mogu koristiti kako bi zaštitili svoje interese, uključujući postupak medijacije. Ovo može uključivati ali nije ograničeno na: štampane, internet medije i emitere; informativne letke, brošure i postere; informativne kampanje – radio i TV kampanje; dramske izvedbe i bežične alate/SMS poruke.
- U saradnji sa odgovarajućim ministarstvima i agencijama za zapošljavanje, podržati osnivanje i finansiranje sistema ureda za pravne usluge u kojima će, po mogućnosti, raditi mladi, educirani, nezaposleni članovi tri ciljne grupe. Ovi uposlenici (pravni pomoćnici) bi prošli odgovarajuću specifičnu edukaciju i služili bi kao ključne osobe u zajednici za davanje osnovnih pravnih savjeta osobama sa invaliditetom, Romima i ženama te kao veza za pružatelje usluga u oblasti prava.
- U toku nove faze reforme pravosuđa, uspostaviti (po mogućnosti zajedno sa VSTV) specifične informativne instrumente usmjerene na podjelu informacija o sudovima i sudskim postupcima koji već postoje (npr. strategija brige o korisnicima usluga suda), a koji bi bili specifično usmjereni ka potrebama osoba sa invaliditetom, Roma i žena;
- Unaprijediti organizaciju i unutrašnji raspored u sudovima kako bi se olakšao pristup osobama sa invaliditetom, Romima i ženama odgovarajućim pravnim informacijama u sudovima putem informativnih pultova i/ili odgovarajućeg znakovnog sistema u zgradama sudova koji bi omogućili lak pristup neophodnim informacijama, uzimajući u obzir specifične potrebe osoba sa invaliditetom, Roma i žena. Posebna pažnja treba se obratiti na informacije o sudskim postupcima, neophodnoj dokumentaciji, sistemima i pružateljima besplatne pravne pomoći (javnim agencijama i/ili NVOima), uključujući lokaciju pružatelja besplatne pravne pomoći, kontakt informacije i kriterije za ostvarivanje pristupa;
- Utvrditi specifične programe obuke za sudske uposlenike čime bi se unaprijedila njihova svijest o specifičnim potrebama osoba sa invaliditetom, Roma i žena, i na taj način se omogućilo da daju odgovarajuće informacije;

e) *Uspostaviti i voditi sistem evidencije u sudovima i drugim odgovarajućim institucijama koja se odnosi na osobe sa invaliditetom, Rome i žene*

- Unaprijediti i osposobiti Sistem upravljanja sudovima (CMS) da na specifičan način evidentira predmete diskriminacije i omogući davanje informacija Ministarstvu pravde BiH, kako je to definirano Zakonom o zabrani diskriminacije. Također, neophodno je pratiti predmete koji uključuju osobe sa invaliditetom, Rome i žene u okviru svih sudskih postupaka. Na ovaj način bi se osigurala usklađenost sa međunarodnim standardima i stvorila osnova za sistem evidencije koji je potreban u okviru procesa pristupanja EU (Poglavlje 23 – dio o Temeljnim pravima).
- Uspostaviti sistem u policiji za evidenciju slučajeva nasilja zasnovanog na spolu i slučajeva koji uključuju osobe sa invaliditetom i Rome. Također istražiti načine da se poveže ovaj sistem sa tužilaštvima.

f) *Unaprijediti pristup pravnim uslugama*

- S obzirom da pristup pravdi u velikoj mjeri ovisi o razumnom pristupu pravnim uslugama, treba se usmjeriti ka liberalizaciji tržišta za pravne usluge u okviru procesa usvajanja BiH Nacrta okvirnog zakona o besplatnoj pravnoj pomoći ali također i u odnosu na već postojeće zakone. U tom smislu, aktivnosti zagovaranja trebaju planirati NVO-i pružatelji usluga kako bi se radilo na uključivanju NVO-a u javni sistem besplatne

pravne pomoći i predefinirali uvjeti za osiguranje besplatne pravne pomoći za osobe sa invaliditetom, Rome i žene. To bi dovelo do stvaranja efikasnijeg sistema pravne pomoći koji koristi mrežu veoma iskusnih NVO-a pružatelja pravnih usluga i koji u boljoj mjeri odgovara na specifične potrebe osoba sa invaliditetom, Roma i žena. Ovakva intervencija bi podržala nastavak besplatnog pravnog savjetovanja i zastupanja ovih grupa od strane NVO-a pružatelja usluga.

- Uvesti mjere koje bi unaprijedile kvalitet pravne pomoći, posebno usluge zastupanja koje su dostupne, a koje pružaju organizacije za pravnu pomoć osobama sa invaliditetom, Romima i ženama.
- Uložiti napore kako bi se izvršio pregled i odgovarajuće izmjene i dopune zakona o troškovima sudskih postupaka kako bi se odgovorilo na specifične potrebe ugroženih grupa, posebno osoba sa invaliditetom, Roma i žena u smislu unapređenja njihovog pristupa pravdi, uzimajući u obzir da su ove grupe često izložene siromaštvu i da imaju niska primanja. Posebno je neophodno izmijeniti te zakone na način da se ukinu odredbe koje podrazumijevaju pokretanje sudskih postupaka, uz plaćanje sudskih troškova unaprijed (ovo je jasno kršenje standarda pravičnog suđenja, Član 6, stav 1, ECHR).

g) Poboljšati pristup sudovima i nadležnim upravnim tijelima

- U saradnji sa centrima za edukaciju sudija i tužilaca i odgovarajućim NVO-ima pružiocima pravnih usluga i usluga u oblasti ljudskih prava, podići svijest sudija, tužilaca i sudskih službenika o posebnim potrebama osoba sa invaliditetom, Roma i žena putem specifično osmišljenih modula edukacije o pojedinačnim zakonima koji bi osigurali efikasnu zaštitu ovih prava, kao što je Zakon o zabrani diskriminacije, posebno u dijelu koji se odnosi na različite oblike diskriminacije;
- U saradnji sa centrima za edukaciju sudija i tužilaca, izraditi specifične programe edukacije o instrumentima međunarodnog prava u oblasti ljudskih prava koji se odnose na ove grupe (UN konvencija o pravima osoba sa invaliditetom i njen Opcionalni protokol, Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, Okvirna konvencija o pravima nacionalnih manjina, i drugi relevantni međunarodni instrumenti);
- Zajedno sa institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova i ženskim organizacijama u zajednici pripremiti šire kampanje podizanja svijesti i edukacije o različitim oblicima nasilja zasnovanog na spolu za policijske organe, sudije, advokate i socijalne radnike koji su u direktnom kontaktu sa žrtvama, kao i javnost općenito, a posebno mlađe generacije – učenike srednjih škola i studente na fakultetima;
- Izraditi ili izmijeniti u saradnji sa VSTV specifična pravila sudova koja reguliraju provedbu zakonske obaveze za hitno rješavanje predmeta koji se odnose na diskriminaciju;
- Izraditi sa VSTV i/ili odgovarajućim ministarstvima pravde program kako bi se istražili načini i mjere za smanjivanje troškova postupaka i osiguranje besplatne pravne pomoći osobama sa invaliditetom, Romima i ženama kad god je to neophodno u smislu efikasne zaštite njihovih prava.
- U saradnji sa odgovarajućim međunarodnim i domaćim partnerima izraditi programe za unapređenje izvršenja presuda, posebno u pogledu pitanja koja se odnose na izdržavanje djece, provedbu sudskih naloga koji se odnose na utvrđenu diskriminaciju, provedbu zabrane pristupa žrtvi, itd. Ovo bi bio jedan od načina da se radi na uzroku problema i na prevenciji diskriminacije te osigura bolji pristup pravdi za osobe sa invaliditetom, Rome i žene.
- Raditi na unapređenju upravnog postupka, posebno na nivou lokalne vlade (općina) kako bi se odgovorilo na potrebe osoba sa invaliditetom, Roma i žena. S obzirom da su upravna tijela vlada u najvećem broju slučajeva zadužena za postupke koji se direktno odnose na ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom, Roma i žena, koja se najčešće krše (pravo na identifikacijske dokumente, različita prava koja se odnose na socijalnu zaštitu, zdravstvenu zaštitu, itd), postoji izražena potreba za podizanjem svijesti i senzibilizacijom državnih službenika u odgovarajućim upravnim tijelima o specifičnim potrebama i zaštiti prava osoba sa invaliditetom, Roma i žena. Na kraju, bilo

bi dobro omogućiti bolji pristup ovim uslugama putem osiguranja odgovarajućeg nivoa informacija u kontaktu sa upravnim tijelima (putem osiguranja primjera i brošura na informativnim pultovima, itd).

- U saradnji i partnerstvu sa odgovarajućim vladinim tijelima i civilnim društvom, raditi na poboljšanju ljudskih i finansijskih resursa centara za socijalni rad i osmisliti programe za senzibilizaciju i dodatnu edukaciju socijalnih radnika o specifičnim potrebama i zaštiti prava osoba sa invaliditetom, Roma i žena.

h) Intervencije na nivou zajednice

Kako bi se osiguralo bolje ostvarivanje prava i pravde za osobe sa invaliditetom, Rome i žene na nivou zajednica, treba osmisliti specifične aktivnosti usmjerene na pristup sudskim i drugim institucijama orijentiranim na usluge, dostupnost odgovarajućih pravnih informacija i savjeta i u konačnici zastupanje pred sudom. U tom slučaju, učinak takvih aktivnosti bi bio visok i lako mjerljiv. Civilno društvo može biti važan partner i potencijalno posrednik u takvim intervencijama na nivou lokalnih zajednica, dok bi odgovorne institucije posmatrale se kao sekundarna grupa korisnika. Na kraju, postoji očigledna potreba da se ponovi ono što je već rečeno u preporukama u pogledu pravne pismenosti i pristupa informacijama (preporuka d. Unaprijediti pravnu pismenost i pristup informacijama, paragraf dva), a što se odnosi na potrebu za angažiranjem pravnih pomoćnika na nivou zajednica. Ovakva usluga bi mogla osigurati da se premosti jaz na nivou zajednice gdje postoji velika potražnja kod ugroženih grupa, a gdje je teško pronaći profesionalnu pomoć, posebno besplatnu pomoć.



*Empowered lives.
Resilient nations.*